

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજી
૩. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૪. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ
૫. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
 : પૂ. ધનસુખભાઈ
 : પૂ. ચંદુલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ

પરિવર્તન

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પરિવર્તન

(ફેરફાર, બદલાવ)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૧૨૬

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૧

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૦૨૨-૩૫૫૬૩૮૦૮
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	આનંદ મંગળ	૫
૨	સંતોષધન	૯
૩	મનમેળ	૧૨
૪	પિતા	૧૪
૫	પૂર્ણવિરામ	૧૬
૬	વતન	૧૮
૭	જીવન સાફલ્ય	૨૦
૮	ઘર	૨૩
૯	કાલોસ્મિ	૨૫
૧૦	સ્પર્શ	૨૮
૧૧	કટોકટી	૩૦
૧૨	પ્રેમની જીત	૩૪
૧૩	સ્વ અધ્યાય	૪૨
૧૪	આંખનું કણું	૪૪
૧૫	જીવન તત્ત્વ	૪૭
૧૬	બરકત	૫૦
૧૭	પ્રેમરસાયણ	૫૫
૧૮	ભક્તિભાવ	૬૧
૧૯	સિદ્ધિ	૬૩
૨૦	પુર્ણમિલન	૬૮
૨૧	શુભ મંગલ	૭૨
૨૧	પ્રેરણામૂર્તિ	૮૨
૨૦	ક્ષમતા	૮૬
૨૧	ગુરુ	૯૦
૨૨	સંબંધ	૯૨
૨૩		૯૪

આનંદમંગળ

વસુદેવનો મોટો પરિવાર. પરિવારમાં ભારે સંપ- સંપ ત્યાં જંપ. ખુશી હોય કે ગમ, સમગ્ર પરિવાર પડખે ઊભો હોય, ઘર હોય, વાસણ ખખડે યે ખરા, પણ એનો અવાજ બહાર પહોંચે નહીં. ખાનદાની સાથે ખુમારી. ઇશ્વરના ચારે હાથ પરિવાર પર લક્ષ્મીજી પ્રસન્ન. પૈસેટકે સુખી. વસુદેવનો કાપડનો ધીકતો ધંધો. બંગલાને દરવાજે બે ત્રણ ગાડી. પચીસ માણસનું કુટુંબ એક જ પંગતમાં જમવા બેસે. સૌ હળીમળીને રહે.

સૌથી નાનો દીકરો આશિષ. એનાથી એક ભાઈ વસંત મોટો, અને બેન સુરેખા. સુરેખાના લગન ધામધૂમપૂર્વક મોટે ઘરે થઈ ગયેલા. ઘરમાં પિતા વસુદેવ માતા કૃષ્ણા, મોટો ભાઈ વસંત અને ભાભી વાસંતી. વાસંતીને નાનો દેરીડો આશિષ લાડકો.

આજ્ઞા હતી આશિષની ફેન્ડ. આશિષ થોડો અતડો. કોઈને લાગે કે મોટા ઘરનો દીકરો, અભિમાની છે. પણ એવું ન હતું. એનામાં વિનમ્રતા ભરી પડી છે. પણ એ છે જ ઓછાબોલો. ખપ પૂરતું જ બોલવું. સાદાઈથી રહેવું. મોટા ઘરના મોટા ભપકા એને પસંદ નહીં. એ બધા સાથે જ ભાણે જમવા બેસે. સૌ ગપસપ કરે. સેર સપાટા કરે. મજાક મશકરી કરે. એ ઊભો થઈ જાય. પોતે ભલો, પોતાના પુસ્તકો ભલા. એની આગવી દુનિયામાં એ ખોવાઈ જાય. ધૂની માણસ.

આજ્ઞાના પપ્પા તેના નાનપણથી જ મૃત્યુ પામ્યા હતા. વિધવા મા સગુણાએ આજ્ઞાનો ઉછેર લાડકોડથી કર્યો હતો. સગુણા કોલેજમાં પ્રોફેસર હતી. આજ્ઞામાં એણે સુસંસ્કારનું સીંચન કર્યું હતું. સ્વાભાવિક છે સગુણા પર કામનો સખત બોજો. એકલા હાથ ધરસંસાર ચલાવવાનો. એની બોલચાલમાં, વાણી વર્તનમાં ખાનદાની છલકતી દેખાય. સ્વમાન જાળવીને આદરમાન મેળવ્યા હતા. અધ્યયન અને અધ્યાપન એના સંગાથી. કોલેજથી ઘર અને ઘરથી કોલેજ. આડી અવળી કોઈ લપ્પન છપ્પન નહીં. આજ્ઞા અને આશિષ કોલેજમાં સાથે ભણે.

લાયબ્રેરીમાં સાથે બેસી વાંચે. પુસ્તકોની આપ લે કરે, ચર્ચા વિચારણા કરે. બંનેના શોખ સરખા. મૈત્રી પરિણાયમાં ક્યારે પલટાઈ ગઈ ખબર ય ન પડી. આજ્ઞા આશિષને ઘરે વારંવાર જાય. એના કુટુંબનું વાતાવરણ જોઈ એ આશિષના તો શું પૂરા પરિવારની ચાહક બની ગઈ. આટલી બધી હસીખુશી ભર્યું વાતાવરણ એ જાણે આશિષના પરિવારનું એક અંગ હોય એમ બધા એની સાથે પ્રેમથી વર્તન કરે. આજ્ઞાએ મોટો પરિવાર જોયો જ નથી. આવા સંપીલા પરિવારને જોઈ એ ગદ્ગદ બની જતી. મનોમન વિચારતી કે મારો પણ આવો એક પરિવાર હોય તો ?

આશિષના ઘરે વારંવાર તહેવારો ઉજવાતા. એ વખતે આજ્ઞા તથા સગુણાબેનને જરૂર આમંત્રણ અપાતું. ઘરમાં આનંદ ઉત્સવનું વાતાવરણ હોય. આશિષ હાજરી આપી પોતાના સ્ટડીરૂમમાં જતો રહે. એને હલ્લાગુલ્લા પસંદ નહીં. આશિષને આજ્ઞા માટે ફૂણી લાગણી. પણ એને લાગણી પ્રકટ કરતા આવડે નહીં. હાય-હલ્લો કરી દૂર જતો રહેતો. આજ્ઞામાં જાણે અનેક ગુણોનો ભંડાર. રસોઈપાણી સરસ કરે. સંગીત નૃત્યમાં પારંગત. બધા સાથે જલદી હળીભળી જાય.

આશિષની મમ્મી કૃષ્ણાબેને સગુણાની પાસે એની દીકરી આજ્ઞાનો હાથ સામે ચાલીને માગી લીધો. સગુણા અવઢવમાં હતી. ગરીબ ઘરની દીકરી, બાપ વગરની દીકરી, આવડા મોટા શ્રીમંત પરિવારમાં કેવી રીતે ભળી શકશે. એના માનપાન સચવાશે ? એ સ્વતંત્ર રીતે રહેવા ટેવાઈ છે. ઘરમાં કોઈ રોકડોક નથી. મોટા ઘરના રિવાજ મોટા. પોતે ક્યાંથી પહોંચી વળશે ? આજ્ઞાને આશિષ ગમતો હતો. તેનાથી યે વધારે આશિષનો પરિવાર એને વધુ પસંદ પડી ગયો હતો. આવા પરિવારમાં પરણવાથી એનું ગૌરવ વધી જશે. આશિષ એકલસૂડો છે. પણ પ્રેમાળ છે. સમગ્ર પરિવાર તેને વધાવવા આતુર છે. લક્ષ્મીજી સામેથી ચાંદલો કરવા આવે છે ત્યારે મોઢું ધોવા ન જવાય. આશિષની મમ્મી કૃષ્ણાબેને સગુણાને ચોખ્ખેચોખ્ખું કહી દીધું - કે કંકુ ને કન્યા. લગન ધામધૂમથી થશે. બધો ખર્ચ અમારો. કોઈનેય ખબર નહીં પડે.

આશિષ - આજ્ઞાના લગન લેવાયા. બધા ખુશખુશાલ. એક

અઠવાડિયા સુધી પ્રોગ્રામો ચાલ્યાં. લહાવો લૂંટવા નાના મોટા બધા જોડાયા. આશિષને આ બધો આડંબર ન ગમે. આજ્ઞા તો તૈયાર થવામાં, સાજ સજવામાં, મશગુલ. આશિષને આજ્ઞા સાથે એકાંતમાં વાતો કરવી હોય. પણ આજ્ઞા નવરી પડે તો ને! આશિષ ભડક્યો. લગન મારા ને આજ્ઞાના - અને મારી સાથે આજ્ઞાને વાત કરવાની ફરસદ નથી. બહાનું કાઢે છે કે રિવાજ છે - દુલ્હા દુલ્હનથી અઠવાડિયું મળાય નહીં. પછી આખી જિંદગી સાથે વિતાવવાની છે. આશિષને મન આજ્ઞા જાણે પોતાની આગવી મિલકત. જ્યારે અહીં તો આજ્ઞા જાણે પરિવારની મિલકત બની ગઈ છે.

આશિષ- આજ્ઞા હનીમુન કરી પાછા આવ્યા. આજ્ઞા આખો દિવસ રસોડામાં, વડીલોની સેવામાં, આશિષ એકાંત શોધે. પણ આજ્ઞા તો જાણે ઘરનાની બની ગઈ. મોડી રાતે મેડીએ પધારે. આશિષ રિસાઈને પડખું ફરી સૂઈ જાય. આજ્ઞા મનાવી લે.

આજ્ઞા રસોડું સંભાળે. ઢાંકો ઢુંબો કરીને પછી પરિવાર સાથે ટીવી સિરિયલ જોવા બેસી જાય. પાના રમવા બેસી જાય. આશિષ રાહ જોઈ જોઈ થાકી જાય. કંટાળી જાય. ગુસ્સે થઈ જાય. આશિષ મિત્ર સાથે પેટછૂટી વાત કરે. મિત્ર કિશોર કહે તારે ખુશ થવા જેવી વાત છે. તું નસીબદાર છે. આવી ગુણિયલ પત્ની મળી છે. મારી બેરી કર્કશા છે. ઘરમાં રોજ રોજ ભવાડા થાય છે. કદર કર આજ્ઞાની. આશિષનું માનવું છે, આજ્ઞા મારી પત્ની છે. મારી સંભાળ લેવા કરતાં, મને કંપની આપવા કરતાં પરિવારમાં ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. મારી તો જાણે કોઈ કિંમત નથી. જે હોય તે, બધા આજ્ઞાના વખાણ કરતાં થાકતા નથી.

સગાવહાલાને ત્યાં લગ્ન હોય. પ્રોગ્રામ થાય. બધે આજ્ઞા વહેલી પહોંચી જાય. જાણે આજ્ઞા વિના પ્રોગ્રામ જામે જ નહીં. જ્યારે આશિષને કોઈ ને ત્યાં જવું ગમે નહીં. ઘરમાં એકલો પડી આંટા મારે. આજ્ઞા એના માટે રસોઈ કરીને ઢાંકીને ગઈ હોય. એકલા એકલા ખાવાનું કેમ ગમે ?

આજ્ઞાને તો મજા પડી ગઈ. એકલવાઈ હતી. એકલા એકલા શું

ગમે ? આજ્ઞા ઉપર ગુસ્સો આવે. પણ આજ્ઞા જેનું નામ. આશિષના ગુસ્સાને ઘોળીને પી જાય. એની માતા સગુણાનું શિક્ષણ હતું. સાસરિયાને વશ કરી લેવા પ્રેમથી. થડ મજબૂત હોય તો વેલા, પાંદડા, બધા લીલાછમ.

આશિષને બાપના કાપડના ધંધામાં રસ નહીં. એ એન્જિનિયર હતો. એણે બોલ બેરિંગની ફેક્ટરી નાંખી. સ્વતંત્ર ધંધો- કોઈની સાડાબારી નહીં. માબાપા- ભાઈ બહેન માટે પ્રેમ પણ સ્વતંત્ર મિજાજ. કોઈ સાથે ભળી શકે નહીં આજ્ઞાનું વર્તન તદ્દન અલગ આશિષ નારાજ થાય. એણે ફેક્ટરી પાસે બંગલી બાંધી. અલગ થવાનું પ્લાનિંગ કર્યું આજ્ઞા પરિવારથી અલગ રહેવા રાજી નહીં. મન મારીને જુદા રહેવા જવું પડ્યું. આશિષ ફેક્ટરી પર જાય. આજ્ઞા મોટે ઘરે પહોંચી જાય. ઘણી વખત ત્યાં બધા સાથે જમી લે. આશિષ માટે ટિફિન લઈ આવે. એને સહિયારું ગમે.

આશિષને એક્સિડન્ટ થયો. હોસ્પિટલમાં દાખલ થવું પડ્યું. મોટાભાઈએ લોહી આપ્યું. લોહીના સંબંધો કામ લાગ્યા. બધા ઊભા પગે ચાકરી કરે. રાત જાગે. આશિષને પરિવારનું મહત્ત્વ સમજાયું. હોસ્પિટલમાંથી ડિસ્ચાર્જ લઈ એ સીધો મોટે ઘરે સૌની સાથે રહેવા લાગ્યો. આજ્ઞાને લીધે પરિવારનું રીયુનિયન થયું. આશિષ આજ્ઞાની લગ્ન એનીવર્સરીની જોરદાર ઉજવણી થઈ. આશિષ પણ આજ્ઞા સાથે જોડાઈને રંગભેર નાચ્યો. આનંદમંગળ વર્તાઈ રહ્યો.

સંતોષધન

વડીલો સતત કહેતા રહે છે, આજની પેઢી ઉછાંછળી છે, તેનામાં ધીરજ નથી, સહનશીલતા નથી. રેડીમેડ - બધું હાથમાં જોઈએ છે. નુડલ્સ બે મીનીટમાં, ભોજનની થાળીમાં મા દાળ-ભાત, શાક, રોટલી, ફરસાણ મિષ્ટાન્ન પીરસે છે. કેટલા કલાકની મહેનત થઈ? ખેડૂતોએ અનાજ પકવ્યું, વાડીવાળાએ શાકભાજી, બાપા ઘરે લઈ આવ્યા. માએ ગેસ પેટાવ્યો, કુકર મૂક્યું દાળભાતનું, શાક સમાર્યું. બાર માસના મસાલા બનાવી ભરી રાખ્યા હતા. સવાર સાંજ ચાર ચાર કલાક મા રસોડામાં ગાળે છે. સૌને ભાવતા શાકભાજી, રસોઈ બનાવે છે, કેટકેટલી વિવિધતા. ઢોકળાં, મૂઠિયા, પાત્રા, ફરસી પૂરી, લાપશી ને શીરો. પણ આજકાલની પેઢીને તો નુડલ્સ ને પીત્ઝા ભાવે. જંકફૂડ ભાવે. સ્ત્રીને કેટલી હથોટી કેળવવી પડી ત્યારે એના હાથની રસોઈમાં સ્વાદ ભળ્યો, વળી મમતા ભળી ત્યારે તો તે અન્નપૂર્ણા કહેવાઈ.

દાદીએ એમની સાસુની દાદાગીરી સહન કરી. માએ દાદીના રીતરિવાજ, કચકચને મને કમને સ્વીકાર્યા, હવે ઘરમાં વહુ આવી છે, પણ માનું ઘરમાં કશું ચલણ જ નથી. એ તો બે પેઢી વચ્ચે સેન્ડવીચ થઈ ગઈ. દાદીએ દળણાં દળ્યા, પાણી ભર્યા, માને એ બધું કરવું ન પડ્યું. પણ કુંડીધોકામાં દાળચોખા વાટી ઢોકળાં બનાવ્યા. પથ્થર પર ચટણી વાટી, કેટલી હાડમારી વેઠવી પડી. ત્યારે કુકર આવ્યા ન હતા. મીક્સર, ટોસ્ટર ન હતા. બધું જાત મહેનતથી કરવું પડતું. સાંજ પડે કાયાના કટકા થઈ જતા. આટઆટલું કરવા છતાં સાસુ નણંદના મેણાટોણા - પતિ કહે તું બુડથલ છે, મણિબેન છે, તારામાં અક્કલ નથી. બધું ચૂપચાપ સહન કરી લીધું. જાણો છો કોના માટે? પોતાના સંતાનોના સુખ ખાતર. ઘરસંસાર નિભાવવા ખાતર.. ઘરની આબરૂ પ્રત્યે આદરમાન હતા તે આપણી આજની પેઢીમાં નથી. કોઈને રાહ જોવી નતી. ફટાફટ, ઇન્સ્ટન્ટ.

માળી જમીનમાં રોપા વાવે, કળી ફૂટે, પછી કુદરતી રીતે ફૂલો ખીલે, એની રંગસૃષ્ટિ ફોરમ અનોખા હોય. બાપદાદાએ આંબા વાવ્યા, નવી પેઢીને ફળ ચાખવા મળે માટે. જ્યારે તો આજે બધાને આજ ને આજ અત્યારે ને અત્યારે.

ધીરજના ફળ મીઠાં - મા નવ માસ સુધી પેટમાં ગર્ભ સાચવે છે ને! પહેલાના જમાનામાં બચપણમાં સગાઈ થતી. લગ્ન થતા. પરિપક્વતા આવે પછી આણું વળાવાતું. જીવનભર સાથ નિભાવતા. જ્યારે આજે ચટ મંગની, પટ બ્યાહ, ઝટ છૂટાછેડા.

કોઈને બાંધછોડ કરવી નથી. ધીરજ ખૂટી જાય છે સૌની. ધીરજ ખૂટે, ઇગો નડે, પરિણામે ઉતાવળા સો બહાવરા, ધીરા સો ગંભીર. કોઈનામાં વેઈટીંગ કેપેસિટી નથી. રાહ જોવી નથી. તડ ને ફડ. સંબંધો વિકસાવવામાં, ટકાવવામાં વર્ષો લાગે. જ્યારે તોડવા હોય તો, બે કડવા શબ્દો, ગુસ્સો જરાવારમાં, બાજી બગાડી દે.

આજની પ્રજામાં પેશન્સ ઓછું છે, પરિણામે સ્ટ્રેસ વધતું જાય છે. બોલવામાં સભાનતા નથી રહેતી. સ્ટ્રેસ ઘટાડવા અવળા રસ્તે ચડી જાય, સીગરેટ, દારૂ નશો, વ્યસન. પરિણામ તબિયત બગાડવી, નુકસાની. એક એક પગથિયું ચડીએ તો અગાસી સુધી પહોંચાય. પહેલું ધોરણ, મેટ્રીક, બી.એ., એમ.એ. એમ કમવાર લક્ષ્ય સુધી પહોંચાય. ડાયરેક્ટ એમ.એ. ન થવાય.

આપણી પાસે કેલક્યુલેટર છે, મોબાઇલ છે, ગુગલ દાદા છે, આપણા બાપદાદા પાસે શું હતું? પાટીપેન, ગણિતના પલાખાં ગોખ્યા, હિસાબમાં કેટલા પાક્કા હતા. આવક ઓછી હતી, ખર્ચા પણ ઓછા હતા, સંતોષ હતી, ધીરજ હતી, વડીલો પ્રત્યે આદરભાવ હતા. ખુશી હતી, સંપ હતો. યાતાયાતના સાધનો ન હતા, પગપાળા, બળદગાડાથી પ્રવાસ થતો. જાતે ઘરકામ કરતા, આજે ઘરકામ કરવા નોકરો છે. સુંવાળપ છે.

આપણી પાસે આખી દુનિયાની લક્ઝરી છે, ટેકનોલોજી છે. પણ ચહેરા પર ખુશી નથી. કારણ ઘરવ નથી. યે દિલ માંગે મોર. આજની પેઢી ભાગેડુ છે, મુસીબત આવે, સામનો કરવા જેટલી ધીરજ નથી.

ધાર્યું ન થયું, માબાપે કંઈક ઠપકો આપ્યો, આપઘાત કરી નાંખે. વિચારો, વીસ પચીસ વરસ સુધી માબાપે તમને કેટલા કષ્ટ વેઠી ઉછેર્યા, એમના ઉપકાર ભૂલી ગયા. પાછળથી એમના જીવનમાં કેવી કરુણતા સર્જાશે? અવિચારી પગલાં ભરતાં પહેલાં શું શું માબાપે આપ્યું, એ ભૂલી ગયા. એક વસ્તુ ન મળી, કંઈ અણગમતું કહ્યું કે આ રીતે બદલો આપવાનો!

ધનદોલત, બાહ્ય સુખસગવડો, ભૌતિકવાદી જીવન વિનાશ નોતરશે. ભારતીય સંસ્કૃતિ, નીતિનિયમો, સદાચરણ જ જીવનમાં ઉપયોગી થશે, સાર્થકતા અનુભવાશે.

જિંદગી ઇશ્વરીય દેન છે, એને સાર્થક કરવાની છે. ધીરજના ફળ મીઠાં.

ગોધન, ગજધન, ઔર રતનધન ખાન
જબ આવે સંતોષધન, સબ ધન ધુરિ સમાન.

મનમેળ

ગામ કતપર. દેશી નળિયાનું ઘર. પચીસ માણસનો અમારો પરિવાર. દાદા-દાદી. એક વિધવા કાકી, એક ઘરભંગ થયેલા કાકા. બે બહેનો, બે ભાઈઓ. ખડકીબંધ ડેલી, દાખલ થતાં ફળિયું. પછી ઓસરી - પરશાળ. એક બાજુ રાંધણિયું. ચૂલામાંથી છાણાને લાકડાંનો ધુમાડો આવે. મા બાજરીનો લોટ મસળી મસળીને માટીની તાવડી પર રોટલો નાંખે ટીપીને. ઉપર ઘરનું ઘી. સુગંધ પ્રસરી રહે. સવારે શિરામણમાં દૂધ રોટલા, બપોરે જમવામાં દાળભાત, શાક, રોટલી. પરસાળમાં પાટલા મંડાય. ઢીંચણીયા હોય. દાદા-કાકા અબોટિયું પહેરી જમવા બેસતા. દાદી બાજુમાં બાજઠ ઢાળી બેઠા હોય. વડુઆરુ બરાબર પીરસે છે, કોઈ કેટલું જમ્યું, કોને શું વધુ ભાવે એ બધી દેખરેખ દાદી રાખે. મોટા કાકા સેવામાંથી જલદી બહાર આવે નહીં. દાદીએ સેવાના કપડાં પહેર્યા હોય તેથી તેમને કોઈ અડકી ન જાય, એની તકેદારી રાખે - ઘરમાં મર્યાદા - સૌથી પહેલો પાટલો દાદાનો, બીજો મોટા કાકાનો - પછી બીજાના પાટલા. બધાને એક સાથે જ પીરસાઈ જાય. ગો ગ્રાસ કાઢે, ભોજન થાળી ફરતી પાણીની ધાર થાય. શ્લોક બોલવામાં આવે, પછી બધા એક સાથે જ જમવાનું શરૂ થાય. મહેમાનો કે જમાઈઓ જમવાના હોય તો વિશેષ ધ્યાન રાખવામાં આવે. આગ્રહ, તાણ કરી પીરસવામાં આવે. એમના માટે ખાસ મિષ્ટાન્ન બનાવાય.

દાદા કહેતા, ધંધો ભલે અલગ અલગ કરો. પણ જમવાનું તો ભેગું જ. અન્ન નોખા એના મન નોખા. સાંજે ખીચડી, કઢી, રોટલા, રીંગણા, ભાજીનું શાક. દેશી સાદો ખોરાક. ત્રિકાળ સંધ્યા કરવાનો રિવાજ. જમતી વખતે મૌન પાળવાનો રિવાજ. જેને જે કંઈ વાત કરવી હોય તે જમી લીધા પછી જ કરાય. જમતી વખતે મનદુઃખ થાય, કોઈ નારાજ થાય. એ ચલાવી ન લેવાય. કોઈએ ઊંચા અવાજે બોલવાનું નહીં. દાદા પાસે ફરિયાદ કરવાની. દાદા ઉકેલ લાવી દે, મનનું સમાધાન કરાવી દે.

અમારા કાકાના દીકરાએ મુંબઈમાં ફ્લેટ લીધો. વહુ નોકરી કરે. મહારાજ રસોઈ કરે. હોટલની જેમ મેનુ ફીક્સ કરી રાખ્યું હોય. કાકાને દાંતનું કાચું - ભાત કડક હોય, ભાખરી ચવડ હોય, મહારાજ જેવું રાંધે એવું ખાઈ લેવાનું. રસોઈ કરી મહારાજ ટેબલ પર તપેલાં મૂકી ચાલી જાય. વારાફરતી જેમ જેમ કોઈ ઘરમાં આવતું જાય, જાતે થાળી પીરસી જમી લેવાનું, સ્વાદમાં ફરક હોય, કોને કહેવાનું. ક્યારેક એમના દીકરાઓ ટેબલ પર જમવામાં સાથે થઈ જાય. બંને દુકાનની વાતો શરૂ કરે. એકબીજા પર આરોપબાજી કરે. અવાજ ઉગ્ર થાય. થાળી ખસેડી નાનો ખુરશી છોડી રૂમમાં જતો રહે. મેગી - જોમેટો - સ્વીગીમાં ઓર્ડર કરી રૂમમાં ખાઈ લે. પરિણામે ઘરમાં સંપ નહીં. મતભેદો વધતા જાય.

કોઈને કોઈ ઉપર વિશ્વાસ નથી.

કાકાના અવસાન પછી એમના દીકરાઓ કોર્ટે ચડ્યા. વકીલોના ઘર ભરાયા. પરસ્પર દુશ્મનાવટ વધતી ગઈ. અમારા પપ્પા લવાદ થયા. જે જાય દરબાર તેના જાય ઘરબાર. બધાને થોડું જતું આવતું કરવા સમજાવ્યા. મતભેદ દૂર થયા. મનમેળ થઈ ગયા.

પિતા

જગતે માતૃત્વનો મહિમા ગાયો છે. પણ દીકરીને મન પિતાનો મહિમા એથી યે વિશેષ હોય. પિતા એટલે હિમાલય શા અડગ, રક્ષક, પોષક. પિતા થકી જીવન મળ્યું. અસ્તિત્વ ઉજળું બન્યું. પિતા મારા માટે સર્વસ્વ, મમ દેવ દેવ, પરમ હિતકારી, અનુપમ સખા.

પિતાની આંગળી પકડી મેળો માણવા જતા. અતૂટ વિશ્વાસે, પિતા સાથે છે ને! છૂટા પડી જવાનો જરા ડર નહીં. એવો જ વિશ્વાસ આજે પરમપિતા સાથે દૃઢપણે જોડાયેલો છે. પિતાશ્રીએ ગળથૂથીમાં શિક્ષણ અને સંસ્કાર ટોયા. અર્જુને પુત્ર અભિમન્યુને ધનુર્વિદ્યા એની માના ગર્ભમાં શીખવી હતી. પિતા થકી આપણી ઓળખાણ. દ્રુપદની દીકરી દ્રૌપદી, જનકની પુત્રી જાનકી. જ્યારે જ્યારે ગામમાં જઈએ, વડીલો પહેલો પ્રશ્ન પૂછે - કોની દીકરી? કોનો દીકરો?

મા એટલે ભીંત અને પિતા એટલે કરો. એમના આધારે તો કુટુંબ - પરિવાર સુરક્ષિત રહી શકે. પિતા એટલે મમતાની મૂરત, ભોળી સૂરત, પ્રેમની પાવન પ્રતિમા. એમની શિખામણના બોલ સદૈવ કાનમાં ગૂંજે છે. સ્નેહ, સેવા, સંસ્કારનો અણમોલો વારસો આપ્યો છે એમણે.

આજે માતા પિતાની હયાતિ નથી. ઇશ્વરને કોઈએ જોયા નથી. માતાપિતા એટલે તીર્થસ્વરૂપ - ઇશ્વરની પ્રતિકૃતિ.

પ્રભો અંતરયામી, જીવન જીવના દીન શરણા,
પિતા, માતા, બંધુ, અનુપમ સખા, હીત કરણા.

અમારા પિતા અમારા માટે પરમ આદર્શ, ગાડી, ઘોડા, બંગલાનો વારસો નથી જોઈતો. પિતાએ હાથ, પગ ને હૈયું આપ્યા છે. એથી વિશેષ શું જોઈએ?

અમારા પિતા, સત્ય, સેવાના સુમનોની સુગંધે
માનવતાની મહેકે, જાણે મધમધતું ઉપવન,
સુસંસ્કારોની અણમોલ મૂડી આપી અમને વારસામાં

જેથી અડગ રહીએ અમે શ્રેય સાધનામાં.
આશિષ અર્પ્યા વાત્સલ્યસાગર સમા પિતાએ
જેમના સ્વભાવની સુગંધ હજુ યે પમરી રહી છે અમ શ્વાસ શ્વાસમાં.
ઇશ્વર પ્રત્યેની આસ્થા - શ્રદ્ધાના બીજ વાવ્યા હતા
અમ બાળ હૈયાની ક્યારીઓમાં,
જે આજે યે પનપી રહ્યા છે,
પરમપિતા પરમેશ્વર પ્રતિ ઋણભાવે.

પૂર્ણવિરામ

કાળનું ચક્ર અવિરતપણે ચાલ્યા કરે છે. જિંદગીના અમૂલ્ય વર્ષો નાદાનીમાં નાસમજમાં વેડફી નાખ્યા. કહે ડોશી - યુવાની ક્યાં જતી રહી સમજ ન રહી.

હવે કાઢ્યા એટલા કાઢવાના નથી. મદિરા છે ઓછી ને જામ ગળતો છે. ઈશ્વરે લિમિટેડ સીમિત શ્વાસ આપ્યા છે. હવે જે કાંઈ શ્વાસ કે સમય બચ્યા છે. તે સાચવી સાચવીને વાપરવા છે. ઉડાઉ થઈ બહુ કીમતી ખજાનો વેડફી નાખ્યો. હવે સમજ આવી છે. ઘણી મોડી મોડી- It is better than never, બચેલી મૂડી વેડફી નાખવી નથી. ગણી ગણીને વાપરવી પડશે. જીવી ચૂક્યા એટલાં વર્ષો હવે મળવાના નથી. બહોત ગઈ, થોડી રહી. વિતેલાં વર્ષો કરતાં ભવિષ્ય હવે ઓછું બચ્યું છે. કુલ્લક બાબતોમાં સમય વેડફવો પરવડશે નહીં. અહંને ઓગાળવો છે. ફૂલાયેલા ઇગોનું સ્ટેટ્સનું પ્રદર્શન દેખાદેખી બંધ કરવા છે.

ફોગટ ચર્ચા માટે વખત નથી. જિંદગીનો હિસ્સો ન હોય એવી કુલ્લક બાબતો વિશે વિચારવાનો અર્થ નથી. ઝાઝી ચોવટ કરવી નથી. આડુંઅવળું ભટકવું નથી. જીવંત - સાચુકલા માણસો વચ્ચે સાથે રહીને જીવન જીવવું છે. સ્વકેન્દ્રિય, સ્વાર્થી માણસો સાથે પનારો પાડવો નથી. જિંદગીને ગરિમા બક્ષે એવા પરોપકારી કાર્યો કરવા છે. જવાબદારીથી દૂર ભાગવું નથી. મનુષ્ય જન્મ સાર્થક કરી લેવો છે. હવે ઉતાવળ કરવી પડશે.

સત્યના માર્ગે કલ્યાણકારી માર્ગે, શ્રેયના માર્ગે આગળ વધવું છે. જિંદગીને જીવવા જેવી બનાવવી છે. લોકોના દૈન્ય સુધી પહોંચવું છે. પરિપક્વતા કેળવવી પડશે. જે કંઈ બચ્યું છે, એની માવજત કરી, જતન કરી જાળવવું પડશે.

જીવન જીવ્યા એ કરતાં વધુ સુંદર જીવન માણી લેવું છે. જીવનના લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા દૃઢ નિર્ધાર કરી અંતને આંબવો છે. સંપૂર્ણ સંતોષ અને શાંતા સાથે જીવનને પરિપૂર્ણતા આપવી ગમે તે રસ્તે

સૌ કોઈએ અંતે તો એક જ સ્થળે અંતિમ સ્ટેશને મુસાફરીનો અંત લાવવો જ પડશે. જીવનયાત્રાનું પૂર્ણવિરામ સુખદ્ અને મધુર બની રહે એ જ લક્ષ્ય.

એકાએક સિધ્ધિ સાંપડે, અથવા વર્ષોની ઝંખના, સાધના પછી સિધ્ધિ સાંપડે ત્યારે જીવનની ધન્યતા અનુભવાય. કલ્પનાતીત સાંપડેલી સંપત્તિ - સિધ્ધિનું સ્મરણ ચિત્તમાં ઉછળી આવે. અંગમાં ઉભરા આવે. પ્રિય વ્યક્તિ સાથે મેળાપ, લગ્ન, પ્રાપ્તિ, સંપત્તિ કે સિધ્ધિની પ્રાપ્તિ થતાં અંતરમાં આનંદનો મહાસાગર ઉછળે. જો કે સિધ્ધિની પડખે મર્યાદા ઊભી હોય. અપાર આનંદના પડખે ઊંડી વેદના પડેલી હોય. જીવનની કંઈ ક્ષણોએ નિર્ભય આનંદ માણવા મળે એની ખોજ કરીએ. તો પોતાના માટે - પરમાર્થની ક્ષણોની લીલીછમ વસંત-જીવનભર છવાયેલી રહેશે. પોતાના સુખ માટે કરેલો પરિશ્રમ ઉત્સાહ આપે. લેખે લાગે. પણ એ આનંદ ક્ષણિક હોય છે. પોતાના દેહ, મન, પરિવાર સુધી એ સુખ સીમિત રહે. બીજાના સુખનો વિચાર આત્મામાં આનંદની અનુભૂતિ જગાવે. સ્વાર્થથી કદી સંતોષ સાંપડતો નથી. પરમાર્થ સદા-કાયમી સંતોષ આપે. સેવાભાવી લોકોના મુખ પર સંતોષ અને આનંદનો ફુવારો ઊડતો દેખાશે.

વૈષ્ણવજન તો તેને રે કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે
પરદુઃખે ઉપકાર કરે તો યે મન અભિમાન ન આણે રે.
અરે પ્રારબ્ધ તો છે ઘેલું, રહે તે દૂર માંગો તો
ન માગ્યે દોડતું આવે ન વિશ્વાસે કદી રહેજે
ઘડી જાયે ભલાઈની મહાલક્ષ્મી ગણી લેજે
આપણે ધનપતિ થવું નથી, લક્ષ્મીપતિ થવું છે. ફૂડ, કપડ, માન મોહ, અભિમાન ત્યાગીએ તો જ પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ અપનાવે, શરણમાં લે. પ્રભુ શરણ ગ્રહણ તો આપનું ખરું, જન્મ મરણના ભેદ ટાળવા.

વતન

બચપણ ગામડામાં વિત્યું. ગારમાટીનું ઘર, વિશાળ ફળિયું. ઓશરીમાં હીંચકો - તેના પર દાદાજી ઝુલતા, દાદી પાસે બેસીને પાનપટ્ટી બનાવે. સૌને આપે. પાછળ વાડો. ઢોર બંધાતા. ગામને પાદર નદી ને વડલો ને મહાદેવનું મંદિર- ધૂળી નિશાળ. સાત ધોરણ સુધીનું. પછી તે ભણવા માટે ગામ છોડ્યું. ત્યાંથી મુંબઈ અને પછી અમેરિકા. દાદાજીનો હું લાડકો. દાદાજીનો ફોન આવ્યો, અંતિમ દિવસો છે ઘડપણના, એક વખત આવીને મોં દેખાડી જા તો નિરાંતે મરી શકું. અને હું દોડતો નહીં ઊડતો પહોંચી ગયો ગામ. આખી દુનિયા બદલાઈ છે પણ હજુ અમારું ગામ બદલાયું નથી. કોઈ પ્રગતિ નથી, સુધાર નથી, ઊલટાનું ખંડેર જેવું બનતું જાય છે. મારી પત્ની મીરાએ કહ્યું, અઠવાડિયામાં પાછા આવી જજો. ત્યાં તમને કેવી રીતે ફાવશે.

હજુ યે દાદાજીનો વટ અને રૂઆબ એવા જ છે. દાદી ખડતલ છે. દાદાજીના શરીર પર કરચલીઓ પડી છે. આંખે ઓછું દેખાય છે. શરીર ઢીલું પડ્યું છે. હવે કદાચ લાંબું નહીં ખેંચે.

સાંજ પડે ઘરે પહોંચ્યો. દાદીના હાથના શીરો ને પૂરી ધરાઈને ખાધા. ફળિયામાં ખાટલો નાખી પડ્યો એવો ઊંઘી ગયો. ઊંઘ ઊડી ત્યારે સોનેરી તડકો આકાશમાંથી છલકાઈ રહ્યો હતો. પંખીઓને પાંખો ફૂટી ગઈ હતી. અને પાંખોમાં સૂરજને ભરીને ઊંચે ઉડવાની તૈયારી કરતા હતા, બચ્ચાને માટે ચણ લાવવા. પંખીઓના ટહુકા પહેરીને પવન ગણગણી રહ્યો હતો. હું યે તડકો પીતો પીતો પથારીમાં એમ જ પડી રહ્યો. ફળિયામાં ખાટલો, ખાટલા પર હું. તડકાની હૂંફ ઉષ્મા માણી રહ્યો. રાતના ઠરી ગયેલા ફળિયાને તડકો જગાડી રહ્યો હતો. શરીરને ઊઠવું છે, પણ મન થાય છે, પડી રહું આમને આમ. ફળિયાએ આખી રાત મારી સાથે ઉજાગરો કર્યો હોય એમ લાગ્યું.

વર્ષોના વર્ષો પછી આવો લહાવો મળ્યો છે. જૂના સંસ્મરણો વાગોળવાનો. આ ફળિયામાં કેવી કેવી રમતો રમ્યા છીએ? ફળિયાને તો એમ હશે કે કોઈ મહેમાન આવ્યા છે. મહેમાનનું પરાયાપણું ભૂલાવી દેવું હશે. સર્વત્ર સોનેરી મોરપંખ ઊડી રહ્યા છે. લીલું લીલું ફૂણું ફૂણું ઘાસ હસી હસીને આવકાર આપે છે. ઠંડીના આ દિવસોમાં સૂરજનો હૂંફાળો સ્પર્શ આનંદ આપે છે. આ જ સૂર્ય મધ્યાહને રૌદ્રરૂપ ધરી તપશે. ફળિયું પૂછી રહ્યું છે, આટલા વરસ ક્યાં હતો ભઈલા, રોકાઈ જજે હવે. તારા દેશમાં આવો તડકો ક્યાં? આવી સવાર ક્યાં લાખો ડોલરના દેશમાં આવું ફળિયું ક્યાં? ઘંટડીઓના રણકાર સમા આવા ટહુકા દુર્લભ હશે. દાદીના ડૂસકા સંભળાય છે. આછા આછા ઉગતા પ્રકાશ વચ્ચે મારી આંખોમાંથી આંસુનો દરિયો રેલાઈ રહ્યો છે. એ દરિયામાં હું ડૂબી જાઉં એ પહેલાં ફોન આવ્યો ક્યારે પાછા આવો છો? શો જવાબ આપું?

જીવનસાફલ્ય

પ્રેમ કેન્વાસ જેવો છે. એમાં આપણે આપણી કલ્પનાના રંગો ભરી શકીએ. આપણી કલા માટેની સમજ પ્રમાણે ચિત્ર દોરીએ, એને સજાવીએ. પ્રેમનું આકાશ અનંત છે, પ્રેમની ભવ્ય છબી માટે આખું આકાશ, કે ધરતી જેવડું કેનવાસ ઓછું પડે. ધરતી જેટલો કાગળ - પહાડોનો ખડિયો, ડાળીઓની લેખિની, દરિયા જેટલી સ્યાહી લઈએ તો યે ઇશ્વરના ગુણગાન લખી ન શકાય.

એક બીજાની લાગણી, હૃદયના સ્પંદનો, ધબકારા ઝીલી શકે, પડઘો પાડી શકે. નિઃશબ્દ લાગણીઓ જાદુ અલગ જ પ્રકારનો હોય. લાગણીને વ્યક્ત કરવા માટે આંખોમાં હાવભાવ અને આત્મીયતા ઉપરાંત હૃદયના ધબકારા કામ લાગે. લાગણી વ્યક્ત કરી શકે એ શબ્દો અમૂલ્ય છે પણ ન બોલાયેલા શબ્દોમાં સમાયેલી લાગણીની ભવ્યતા પણ એટલી જ સુંદર છે.

આપણે તો બસ શબ્દોને જ વધુ મહત્ત્વ આપી દઈએ. બીજી વ્યક્તિના બોલને ગાંઠે બાંધી રટણ કર્યા કરીએ એના માટે સારો ખોટો-અભિપ્રાય બાંધી લઈએ. અન્ય વ્યક્તિના વક્તવ્યને ધીરજપૂર્વક એના સંદર્ભમાં લઈએ, એ વ્યક્તિ સાથે સંવાદ સાધીએ- તો ઘણી ગેરસમજણો દૂર થઈ જાય. દરેક સંબંધોમાં હકારાત્મક પોઝિટિવ વલણ અગત્યનું પરિબળ છે. કોઈના પ્રત્યે અહોભાવ ધરાવીએ, એના વખાણ કરીએ, આપણામાં એની મધુરપ આપોઆપ પ્રગટ થઈ જશે. કોઈએ કશું કયું આપણા માટે- એમાં શું થઈ ગયું? એવું ન બોલો. આભારની લાગણી વ્યક્ત કરો. આભારની ભાષા હંમેશા ભાવવાહી હોય. સામે વાળાને સ્પર્શી જશે- મારી કદર થઈ - માબાપ - ભાઈબહેન, મિત્રો, કે પતિપત્ની - પ્રેમભર્યો સંવાદ કરીશું તો સૌ કોઈ ખુશ થશે. સંબંધોની ગરિમા વધી જશે. એકમેકને સમજવા એ જ સંબંધોનું સાર્થક્ય છે.

સમજણનો સેતુ સંબંધોને ગાઢ બનાવશે. ગેરસમજને કારણે સંબંધોનું અવસાન અકાળે થઈ જશે. એ ટાળવા, સંબંધોને કાયમી પણે નિભાવવા સામી વ્યક્તિ પ્રત્યે આદરભાવ ધરાવી, એણે અમુક સંજોગોમાં આવું વર્તન કર્યું હશે. એમ એની પરિસ્થિતિનું મૂલ્યાંકન કરીએ તો સંબંધોનું ભાવજગત પુષ્ટ થશે. સામી વ્યક્તિના દૃષ્ટિકોણને સમજવા આપણી જાતને એની પરિસ્થિતિમાં મૂકી જોઈએ. તો એનું વલણ યથાર્થ છે એમ સમજી એના પ્રત્યે કોઈ ગેરસમજ ઊભી ન કરી શકીએ.

ઘરસંસારમાં પતિપત્ની વચ્ચે - સંતાનો વચ્ચે કચકચ ઊભી થાય. નિભાવી લેવું પડે. ફાવશે, ભાવશે, ગમશેની નીતિ અપનાવીએ તો કંકાસ ઊભો જ ન થાય.

મારા પપ્પા મારા રોલ મોડલ છે. કાયમ સમાધાનકારી વલણ અપનાવે. નાની મોટી દરેક વાતને હસી કાઢે. ક્યારેય ગુસ્સો ન કરે. આજકાલ મમ્મીની રસોઈમાં મજા નથી આવતી. કાં તો મીઠું વધુ પડે, મરચું વધુ પડે. ગળપણ નાખવાનું ભૂલી જાય. ભાત કાચા રહે. હું ટેબલ પર જમવા બેસું, થાળી પછાડી ઊભો થઈ જાઉં - મમ્મી રોજ રોજ આવું ખાવાનું? આના કરતા ડોમીનોમાંથી પીઝા ઓર્ડર કરી મંગાવી લઈશ. પપ્પા હસીને કહે બેટા, અન્નનો અનાદર ન કરાય. મમ્મીની રસોઈમાં મજા ન આવી? તો વિચાર કર કે આવું કેમ થયું હશે? વિચારવાનું- પૂછવાનું - મમ્મી તારી તબિયત તો બરાબર છે ને? મમ્મીને આજકાલ ચક્કર આવે છે. કદાચ વર્ટીગો હશે. રસોઈ માંડ માંડ ઊભી થઈને કરે છે. મેં કહ્યું કે ટિફિન બંધાવીએ તો ના પાડે છે. આપણી કેટલી બધી કેર કરે છે. એક બે વખત થોડો ફેરફાર થઈ જાય તો નિભાવી લેવાનું. ખરી રીતે આપણી ભૂલ છે. જો મમ્મી વર્ષોથી રસોઈ કરી જમાડે છે. તો બે પાંચ દિવસ આપણે ચલાવી લેવાનું. એને મદદ કરવી જોઈએ. આપણે આપણી ફરજ ચૂક્યા છીએ. કંઈ પણ બોલતા પહેલાં કે પ્રતિભાવ આપતા પહેલાં સામેની વ્યક્તિની પરિસ્થિતિ સમજી લેવી જોઈએ.

ખરું કહું - મારા પપ્પા - મારી મમ્મી જાણે અમારા ઘરની યુનિવર્સિટી

છે. જીવન જીવવાનું સાચું શિક્ષણ વડીલો પાસેથી જ મળે. રસોઈ બેસ્વાદ બની તેથી દુનિયા બેસ્વાદ નથી બની જવાની. જીવનમાં કાંઈ ફરિયાદ કરી કરીને કડવાશ ઊભી કરવાને બદલે જે કાંઈ ઉપલબ્ધ હોય તેમાં આનંદ માણવા જોઈએ. ચાલો આટલું તો મળી રહે છે ને? એકબીજાની અધૂરપ અને ભૂલોને સમજી, સ્વીકારી લેવામાં જ જીવનસાફલ્ય છે. ગમતીલા સંબંધોમાં ભૂલોને પ્રેમથી સ્વીકારી લઈએ તો સંબંધોમાં મીઠાશ જળવાઈ રહે. પ્રેમસંબંધોમાં ભૂલચૂકને માફ - અને જ્યાં પ્રેમ-સ્નેહ સહાનુભૂતિ પ્રવર્તતા હોય ત્યાં કદી કલહ કે કકળાટને માટે સ્થાન હોતું નથી.

ઘર

સાંજના સાત વાગવા આવ્યા, ગાર્ડનમાંથી બધા એક પછી એક ઘર તરફ જવા રવાના થવા લાગ્યા. સુધીર હજુ બાંકડા પર બેસી રહ્યો છે, એને ઘર જવાનું મન થતું નથી. પોતે એકાકી થઈ ગયો છે. પત્ની સુવર્ણાનું એક વર્ષથી અવસાન થયું છે. જાણે જિંદગી બદલાઈ ગઈ. ઘર ઘર રહ્યું નથી. આ ઘર છે પોતાનું એક એક રૂપિયો બચાવી બચાવીને ઘર બનાવ્યું છે. પતિપત્ની બંનેએ મળીને પોતાનું એક સ્વતંત્ર ઘર હોય એવું સ્વપ્ન સેવ્યું હતું. સુવર્ણા શિક્ષિકા તરીકે નોકરી કરતી, વહેલી સવારે પાંચ વાગે ઊઠીને રસોઈ કરી લેતી. ટિફિન ભરતી દીકરા અજીતનું લંચ બોક્સ તૈયાર કરતી. સાંજે પાછા આવતા શાકભાજી લેતી આવતી. સાસુસસરા, પરિવાર સૌની કાળજી લેતી. નાટક, પિકચર જોવા ગયા નથી. ક્યાંય ફરવા ગયા નથી. એક વખત ઘર બનાવી લઈએ પછી તીરથયાત્રા કરીશું. રીટાયર થઈ નિરાંતે લાઇફ એન્જોય કરીશું. જીવનનું ફક્ત અને ફક્ત એક જ ધ્યેય હતું - પોતાનું એક ઘર હોય.

સુધીર બેંકમાં કેશિયર તરીકે નોકરી કરે. બેન્કના સ્ટાફની સહિયારી કોલોની બની રહી હતી. પ્લોટ લેવાઈ ગયો. હપ્તે હપ્તે પૈસા ભરવાના હતા. બચત કરતા રહીશું. સુવર્ણાનો પગાર આવે છે. હપ્તા ભરતા રહ્યા અને છેવટે એમનું સ્વપ્ન સાકાર થયું ખરું. મકાન બની ગયું. નાની શી બંગલી, પણ પોતાનું ઘર. સુવર્ણાએ કલાત્મક રીતે સજાવ્યું. શણગાર્યું. નાનો અજીત હવે પરણવાલાયક થઈ ગયો છે, ભણી લીધું છે એમબીએ થઈ ગયો. હવે એને માટે છોકરી શોધવાની જરૂરત રહી જ નહીં એ જાતે અપર્ણાને પરણી ને ઘરે લઈ આવ્યો. સુવર્ણાએ વહુ દીકરાને પોંખ્યા. અપનાવી લીધા. હાશ હવે ઘરનો ભાર ઉતરશે. બહુ કર્યા ઢસરડા. બસ હવે આરામ. પોતે સ્કૂલમાંથી વીઆરએસ લઈ લીધું.

પેન્શન મળતું રહેશે. સુધીર પણ બેન્કમાંથી રીટાયર્ડ થઈ ગયો. હવે ઘરમાં જ રહેવાનું છે. એક બીજાની કંપની - હરીશું, ફરીશું, મજા કરીશું. લગ્નજીવનની શરૂઆતમાં આવક ઓછી હતી પ્રેમ વધારે હતો. સુધીરને રીસ્ટવોયનો શોખ, બ્રાન્ડેડ કંપનીની. પણ ઓમેગા કે એવી બ્રાન્ડેડ કંપનીની રિસ્ટવોય વસાવવા જેટલી ઇચ્છા પણ પૂરી કરી ન શકે. ઘરના ફીઝના, ગાડીના હપ્તા ભરવામાંથી ઊંચા ન આવ્યા તે ન જ આવ્યા.

બે વર્ષ પહેલાં પંચોતેરમું બેઠું અને પચાસમી મેરેજ એનીવર્સરી. સુવર્ણાએ સુધીરને ઇમ્પોર્ટેડ રિસ્ટવોય ગીફ્ટ તરીકે આપી. અને સુધીરે હીરાના લવિંગિયા કરાવી આપ્યાનું વચન આપ્યું સુવર્ણાને.

હીરાના લવિંગિયાનું બજેટ કરવામાં થોડો સમય લાગી ગયો. દીકરા અજીતના દીકરાને કોન્વેન્ટ સ્કૂલમાં દાખલ કરવાનો હતો. અજીતનો કોઈ ને કોઈ ખર્ચો આવી ઊભો જ હોય. વેત ન થયો અને હીરાના લવિંગિયા પહેર્યા વિના જ સ્વર્ગ સિધાવી ગઈ સુવર્ણા. સુવર્ણા અને સુધીરને ભણાવવા ઉજાગરાઓ કર્યા હતા. વહેલી સવારે ઊઠાડી ચા બનાવી આપે. સાથે જાગતા રહે. સુધીરને વહેલી સવારે ઊઠીને ચા પીવાની આદત. વહુ તો વહેલી સવારે ઊઠતી નથી. જાતે ચા બનાવી પી લે છે સુધીર. એકલા એકલા ચા પીવાનું ન ગમે. દીકરાવહુનો કકળાટ વધતો ચાલ્યો. વહેલા ઊઠી રસોડામાં ખટખટ શરૂ કરી દો છો. અમારી ઊંઘ બગડે છે. સુધીર કેવી રીતે કહે કે તને ભણાવવા. અમે કેટલા ઉજાગરા કર્યા છે. કેટલા મોજશોખ જતા કર્યા છે....

કાલોસ્મિ

નાગર નંદજીના લાલ રાસ રમંતા મારી નથડી ખોવાણી. કાના જડી હોય તો આલ, નથડી ગોતી ગોતી થાકી, નથડીને કાજે હું તો રોતી રોતી રોતી. એક એક ગોપી ને એક એક કાન રાસ રમે. અધવચાળે કાનો ગુમ. ગોપી વિરહાગ્નિમાં જલવા લાગી, પ્રેમગલી, કુંજગલીમાં બહાવરી બની કાનાને શોધવા લાગી. કાનો ફક્ત મારો છે. એ અહં ઓગળ્યો. ત્યારે કાનો જડ્યો. ખોવાયેલાને ખોળવા પ્રભુ ઘૌ નયનો અમને. પ્રભુ ક્યારે આવતરશો ?

યાદ છે - નાના હતા. ચોર સિપાહીની રમત રમતા, છુપાઇ જવાનું, રમત રમતા પડી જવાની કેવી મજા ? હુતુતુ, લંગડી એ બધી મેદાની રમતો - અંચી કરવાની કેવી મજા ? ક્યાં ગુમ થઇ ગયા એ ફળિયા ? એ શેરી મિત્રો ? ઝાડ પર પથ્થર મારી કેરી ખાવાની મજા, ક્યાં ગઇ ? ઉનાળામાં મા, દાદી-પડોશી પાપડ વણતા, ચોરી ચોરીને સૂકવેલા પાપડ, ગુલ્લાં ખાઇ જવા. પરાળમાં પકવવા નાંખેલી કેરી ચૂસી જતા, ગોટલા છોતરાં બકરા ખાઇ જાય. કેટલી કેરી ગુમ થઇ, ઓછી થઇ. ક્યાં હિસાબ હતો !

મા ચૂલા પર રોટલા ઘડતી. બ્રેડ અને બટરમાં એ મજા થોડી આવે ? ચાર પાંચ ભાઇ બહેનો, કાકા, મામાના ભાઇબહેનો, કેરીંગ, શેરીંગ, લડવું, ઝઘડવું, રીસાવું, મનાવવું. કેવી મજા હતી ? કાકા-કાકીનું વહાલ જતન એ હવેની પેઢીના નસીબમાં ક્યાં ?

જન્માષ્ટમીની મટકી ફોડ, નવરાત્રિના શેરી ગરબા, સાલમુબારક એ બધા તહેવારોની મજા ક્યાં ગુમ થઇ ગઇ ? કેટલા નસીબદાર હતા આપણે સૌ ? આજની પેઢીનું એવું નસીબ ક્યાં ? વો બારિશ કા પાની, વો કાગજકી કસ્તી, કોઇ લૌટા દો મેરી જવાની. લઇ લો રૂપિયા સઘળા, ડોલર સઘળા, શોધી આપો બચપણ મારું. શાળામાં

ભણવા મૂક્યા, એ પાટી એ પેન, એ ચોક, એ ડસ્ટર ક્યાં ? હાથમાં આંકણી મારી ગડિયા પાકા ગોખવનાર એ વંદનીય, પૂજનીય ગુરુજી ક્યાં ? યુવાન થયા. કોલેજની ધીંગામસ્તી, કોઇના પ્યારમાં ડૂબી જવું - આ જા મેરે મીત, તુજે મેરે ગીત બુલાતે હૈ. મેરા સૂના પડા હે સંગીત.

ડાહ્યાડમરા થઇ મા-બાપ કહે ત્યાં પરણી ગયા. ધંધેધાપે લાગી ગયા. પ્રણય-વિરહનો એ રોમાંચ ક્યાં ? બસ પૈસા કમાવાની ધૂન લાગી. બધું ગુમાવી બેઠા. શહેરમાં વસવાટ કર્યો. પોતાનું વતન, શેરી બધાં ક્યાં ગુમ થઇ ગયા ? ભર્યા ભર્યા શહેરમાં એકલતા અનુભવાય છે. દિલ ખોલીને અંતરની વ્યથા, અંતરનો આનંદ, મનની મૂઝવણ કહી શકીએ એવા મિત્રો ક્યાં ? મનમાં મૂંઝારો વધે, ડીપ્રેશન આવે. એ વીરતા, ધીરતા, સ્થિરતા ક્યાં ગયા ? એટીકેટને કારણે વિષાદ વધ્યો.

ચાંદામામા - મામાનું ઘર કેટલે ? ચાંદા ચોળી, ઘીમાં બોળી, હબકપોળી કહી મા રોટલી ખવરાવી દેતી. ચાંદામાં ડોશી બેઠી બેઠી રૅટિયો કાંતે છે. કેવી નિર્દોષતા હતી ? આજે તો વિજ્ઞાન થકી કુદરતના અનેક રહસ્યો ખુલી ગયા છે. મુગ્ધતાનો આપણો ખજાનો લૂંટાઇ ગયો છે.

ગામડા ગામમાં જાન આવતી, સામૈયા થતા, વરઘોડા નીકળતા, ન્યાતની પંગતો જમવા બેસતી, એ પીરસણીયા, એ મોહનથાળ, ચૂરમાના લાડુ ગ્રહ કરી કરી જમાડતા. એ દિવસો ક્યાં ગયા ? એ ફૂટણા, અંગીતો, સગાવહાલાના સ્નેહ હેત વિસરાઇ ગયા. ખેલ ખતમ પૈસા હઝમ.

એ રીતરિવાજો, કુટુંબ પરંપરા બધું લુપ્ત થઇ ગયું. એ વિવેક, માન, મર્યાદા બધું ગુમ થતું જાય છે. જાણે આખેઆખી જૂની પેઢી ગુમ થઇ ગઇ. કાલની ગર્તામાં ધીરે ધીરે ઘણું બધું લુપ્ત થતું જાય છે. આખેઆખી સંસ્કૃતિ ભૂલાઇ ગઇ. સંસ્કૃત ભાષા ભૂલાઇ ગઇ. જ્ઞાન ખજાનો જાણે લૂંટાઇ ગયો. ઇંગ્લીશ માધ્યમને કારણે માતૃભાષા ગુજરાતી ગુમ થવા લાગી છે. લોકો ગુજરાતી બોલવામાં શરમ અનુભવે છે.

શહેર એટલે કોર્કીટનું જંગલ. ઊંચે આકાશમાં ક્યાંય તારા દેખાતા

નથી. ગણ્યા ગણાય નહીં, વીણ્યા વણાય નહીં. એ તારા ક્યાં ગુમ થઇ ગયા ?

કુદરતનો કોપ થાય, નદી વિક્કરે, ધરતીકંપ થાય, આકાશ ફાટે, બધે જળબંબાકાર થઇ જાય, આખેઆખા ગામ ગણાઇ જાય. કુદરત સામે લાચાર. શું કરી શકીએ ? આપણો જ વાંક. આપણો જ પર્યાવરણ ખોરવી નાંખ્યું છે. દુનિયાદારી વધી છે. નકશા પર પુલ ચિતરાય, આખેઆખા પુલ ગુમ થઇ જાય. ખાયકી, ભ્રષ્ટાચાર ચૂપચાપ સ્વીકારી લઇએ છીએ. નૈતિક મૂલ્યો ગુમાવી બેઠા છીએ, ભ્રષ્ટાચારના ભરડામાં.

લાંબું જીવન અભિશાપરૂપ લાગે છે. નજર સમઝ, દાદા-દાદી, માતા-પિતા, ભાઇ-બહેનો, મિત્રો વિદાય થતા જાય છે. કારમા ધા સહન કરી લઇએ, કાલની ગતિને કોણ જાણી શક્યું છે ? ગોદામમાંથી સમાજ ગુમ થઇ જાય. મતદાર યાદીમાંથી નામ ગુમ થઇ જાય. નાના માસુમ બાળકો ગુરુ થઇ જાય. ધંધાદારી ટોળી એમને અપંગ બનાવી, ભીખ મંગાવે. શું કરીએ-લાચાર.

કેટકેટલું ખોવાયું ? દૃષ્ટિ સમક્ષથી ઓજલ થયું ? કેટલી કિંમતી જણાસો ગુમાવી બેઠા. સંસ્કૃતિ ગુમાવી રહ્યા છીએ તેનો રંજ નથી. અસલી વસ્તુ ગુમાવી, નકલી વસ્તુ પાછળ દોટ મૂકી રહ્યા છીએ. ક્યાં જઇને અટકવાના ? ખબર નથી.

કચ્છથી નવપરણોતર યુગલોને લઇ ‘વીજળી’ સ્ટીમર નીકળી. વીજળી વેરણ થઇ. મધદરિયે ડૂબી ગઇ. હાહાકાર થઇ ગયો. ભવ્ય જહાજ ટાઇટનીક દરિયામાં ગરક થઇ ગયું. કોને ખબર કાળની ગતિમાં કેટલું સમાઇ જતું હશે ? એટલે જ ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ કહે છે. ‘કાલોસ્મિ’ સર્વ જગત મારામાંથી પેદા થયું. મારામાં જ સમાઇ જવાનું.

સ્પર્શ

નાના હતા. દાદી રાત્રે વાર્તા કરે પરીઓની. દાદીના ખોળામાં વાર્તા સાંભળતા સાંભળતા સૂઇ જઇએ. શરીર પર હાથ ફેરવી વહાલ કરે. ખરબચડા હાથ પણ કેવા મીઠાં મીઠાં - સુખકર લાગતા. માના હાથની રસોઇ આંગળા ચાટી ચાટીને ખાઇ જતા. માના હાથ જેવી ગોળપાપડી, તુરિયા પાત્રાનું શાક કોઇ ન બનાવી શકે. માના હાથનો પ્રેમ, હૈયાનું હેત એમાં ભળેલું હોય. માની મમતા, દાદીની સુંવાળી ગોદ, નિર્વ્યાજ પ્રેમ, વાત્સલ્યસભર સ્પર્શ-દુનિયાભરના દુઃખો ભૂલાવી દે. કેટલું શકુંન મળે ?

અમારી ગાય ગોમતી, વિયાણી. સરસ મજાની નાની વાછરડી જન્મી. ગોમતી ગાય જીભ વડે વાછરડીને ચાટે. કેવું વાત્સલ્ય ? કબુતર ઇંડા મૂકે. જરાવાર રેઢા ન મૂકે. પાંખો પસારી ગરમાટો આપે. ઇંડાને સેવે. બચ્ચું જન્મે ત્યાં સુધી રક્ષણ કરે. પાંખો આવે, ઉડાડી મૂકે.

જ્યારે જન્મ્યાં, ત્યારે માએ વહાલથી છાતીએ વળગાડી સ્તનપાન કરાવ્યું. માતાનો એ પ્રથમ સ્પર્શ અરે ગર્ભસ્થ શિશુ પેટમાં લાત મારે, માતાને પોતાના જન્મેલા સંતાનનો સ્પર્શ પણ કેવો સુખકર લાગે ! વિદાય વેળાએ પિતાએ છાતી સરસી ચાંપી જે વહાલ જતાવ્યું એ ક્યારેય ન ભૂલાય.

કન્યાદાન સમયે માતા-પિતાએ પતિના હાથમાં હાથ મૂક્યો, પાણિગ્રહણ વખતનો એ પ્રથમ સ્પર્શ કેવો રોમાંચક ? ક્યારેક મૂંઝવણ થાય. પતિ ખભે હાથ મૂકે. એ મૂક સ્પર્શમાં પણ કેટલું આશ્વાસન મળે. હું બેઠો છું ને તારે પડખે. સોહાગરાતે પતિનો પ્રથમ સ્પર્શ, જિંદગીભરનું નજરાણું.

મારી નાની દીકરી પરીના. એની પાળેલી બિલાડીને ખોળામાં રમાડે, વહાલથી બચી ભરે, પ્રેમભર્યા સ્પર્શથી બંને ખુશખુશાલ. ચેતનથી

ચેતનનો સ્પર્શ. ચેતનાના કુવારા ઊડે. જડ પથ્થરથી જડ પથ્થર ઘસાય. ચિનગારી પ્રકટે. વરસાદ પડે. ધરતી, આકાશનું મિલન. હરિયાળી પ્રકટે. સૂકા ભઠ પહાડ પર જળનો સ્પર્શ થાય. હરિયાળી હરિયાળી ફેલાઈ જાય. જડ ચેતનનો સંવાદ રચાય.

જે સમય વીતી ગયો એ હવે મળવાનો નથી. સભરતા ઓસરતી ગઈ, હવે રહી ગઈ છે ફક્ત તનહાઈયાં, એકલતા. પ્રસંગોનો તાળોમાળો મળે તેમ જ નથી. જીવનના તથ્ય અને સત્યને ગુમાવી બેઠા છીએ. જિંદગીની લડાઈમાં લડ્યા એકલા હાથે, શરીર પર, મન પર અનેક ઉઝરડાઓ પડ્યા. ઝખમ દૂઝે છે. કોઈ મલમ હવે કારી લાગતો નથી. લાંબા ગાળાના રોકાણને અંશે પણ નફો દેખાયો નથી. ફક્ત આર્થિક નફાતોટાની વાત નથી. સામાજિક સંબંધોમાં પણ બરકત, મીઠાશ રહી નથી.

નિરાંત અનુભવી જ નથી. એની ટેવ જ પાડી નથી. હવે અજંપો કોરી ખાય છે. કોઈની ઉપર ઉપકાર કર્યાનો આત્મસંતોષ અનુભવાયો નથી. પોતીકી છાપ છોડી જઈએ એવા કોઈ કાર્ય કર્યા નથી. એવું કૌવત કે દૈવત વિકસાવ્યા નથી. હસવું છે, હસી શકાય એમ નથી. એવી અવસ્થાએ પહોંચ્યા છીએ કે મન મૂકીને રડી પણ શકતા નથી. આંસુ આંખની પલક પર આવી અટકી ગયા છે. એક વખતનું હરિયાળું. હરિયાળું મન આજે સૂકા ભઠ રણસમું બની ગયું છે. ભીનાશમાં પોતાના હસ્તાક્ષર હોય છે. હવે એવી ભીનાશ રહી નથી. મારગ પર પથરાયેલા કાંટા દૂર કરવા મથ્યા કર્યા, પુષ્પોની સુગંધ માણવાનું ચૂકી ગયા. હવે શું? રાત થોડી ને વેશ ઝાઝા. શરીરમાં રોગોએ અને મનમાં અજંપાએ ઘેરો ઘાલ્યો છે. ક્યાં યે સુખ ચેન નથી. ક્યાંથી હોય? કારણ જીવનભર દોડતા રહ્યા છીએ. સુખચેનથી જંપ્યા નથી

કટોકટી

દેશની આઝાદી માટે, રાષ્ટ્રની સુરક્ષા માટે અનેક જુવાનોએ જાનની બાજી ખેલી. ભગત, મંગળ પાંડે, સુભાષચંદ્ર બોઝ સૌએ જાનની પરવા કર્યા વગર અંગ્રેજોના જુલમો સહન કર્યા. કેટલાયે ભૂગર્ભમાં જતા રહ્યા. સરકારી જુલમો સીતમની પરવા કર્યા વિના ત્રાસ વેઠતા રહ્યા. ઊંઘ-ભૂખ હરામ થયા. કાળા પાણીની સજા ભોગવી, કારાવાસ ભોગવ્યો. ગાંધીજી, વિનોબા, કેટલાયે હસતા મોઢે ફાંસીને માંચડે ચડ્યા, બંદુકોને ભડાકે ચડ્યા. કાળા માથાનો માનવી તૂટી જાય એટલો ત્રાસ સરકારે આપ્યો. ત્રાસની વાતો સાંભળીએ તો આજે યે રૂંવાડાં ઊભા થઈ જાય છે. પૈસાવાળા બાપના સુકુમાર બેટાઓ, ઘરમાં પૂરાઈ રહેલી નાજુક ગૃહિણીઓ એ બધાયે દર્દનાક જુલમો સહન કર્યા. ક્યારેય દુઃખ જોયું ન હતું. તેમણે આ બધું કેમ કરી સહન કર્યું હશે. દર્દની માત્રા વધતી જાય એમ દવાની માત્રા વધારતા જવી પડે. અહીં તો જુલમ-ત્રાસની માત્રા વધતી જાય તેમ તેમ લોકોની સહનશક્તિની મર્યાદા વધતી જાય. હવે હદ આવી ગઈ એવું લાગે પણ માનવીને ઇશ્વરે હદ બહારની સહનશક્તિ બક્ષી છે. આફ્રિકાના ગુલામોની હાલત, ધોળિયાઓએ કાળિયા ગુલામો પર કરેલા જુલમો દિલને કંપાવી દે.

ઇશ્વરે જીવન આપ્યું છે તો ગમે તેવા કપરા સંજોગોમાં ટકી રહેવાનું બળ પણ ઇશ્વર જ પૂરું પાડે છે. કેમ વિતાવીશું કટોકટીના દિવસો, દુઃખના દિવસો, આકરું લાગે. પણ જીવ માત્રમાં જીજીવિષા હોય છે અને એ જ પૂરું પાડે છે વિષમ સંજોગો સામે લડી લેવાનું બળ. માનવીની અસલ તાકાત અસામાન્ય સંજોગોમાં જ બહાર આવે. પોચટ લાગતો માણસનું સત્ત્વ બહાર આવે છે કટોકટીના સંજોગોમાં.

સાચા ભાવિની આશા થકી માનવી ટકી જાય છે, કટોકટીમાં. This will also pass away. કોઈના યે દિવસો એકસરખા જતા નથી. આજે

અંધકાર ઘેરાઈ વળ્યો છે. આશાનું કિરણ જ્વલંત રહે, તો માણસને પ્રકાશની કોર દેખાયા વિના રહેતી નથી. અમાસ પછી પૂનમ આવવાની છે. આશા અમર છે. માણસ માત્રમાં બચી જવાની instinct હોય છે. survival of fittest ભલે ને ગમે તેટલી આફત આવે. આપણા ખમીરને કોઈ તોડી ન શકે. રાજદ્વારી નેતાઓ, ફિલ્મી એક્ટરો, વેપારી મફતલાલ, અંબાણી, ગાંધીજી, અમિતાભ બધા મુસીબતોના પહાડ ઓળંગી અણનમ વિજેતા બની જગતમાં નામના કમાઈ ગયા. ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે, શ્રી કૃષ્ણ, પાંડવો, નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, પ્રલ્લાદ, ધ્રુવ, હરિશ્ચંદ્ર-તારામતી, નળ-દમયંતિ, કવિ નર્મદ, રાજા રામમોહનરાય, ગાંધીજી કોઈ પરિસ્થિતિ સામે ઝૂક્યા નથી. કોઈએ પોતાનો સત્યનો માર્ગ છોડ્યો નથી, ડગ્યા નથી.

માણસ હંમેશા ઉજ્જવળ ભવિષ્યની આશામાં જીવંત રહી શકે છે. ભવિષ્યમાં ફાયદો થશે જ. આજે ભલે સહન કરવું પડે. ભવિષ્ય પર મદાર રાખીને. માણસ જીવવાનું બળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આશા હોય ત્યાં હતાશા અને નિરાશા હોય પણ તેથી શું? લમણો હાથ દઈ બેસી રહેવું? માણસનું મનોવિશ્વ સબળ છે. એ સ્ટ્રેસ આવવાથી ડિપ્રેશનમાં આવી જઈ ઘરમાં બેસી જવાનો નથી. માણસ મન-બુદ્ધિથી જીવે છે. એ મનમાં ને મનમાં પોતાની એક આગવી સૃષ્ટિનું સર્જન કરે છે. એક વિધવા, અસહાય આશાને સહારે પોતાના સંતાનને ઉછેરે છે, કેટકેટલી મહેનત કરે છે. ભવિષ્યને ઉજ્જવળ બનાવવું છે. અનેક રસ્તાઓ દ્વારા એને વર્તમાનથી આગળ વધવું પડે. વણદીઠેલા પ્રદેશ, ભણી નજર માંડવી પડે. કચ્છ, કાઠિયાવાડની ધીંગી ધરતીના ધીંગા માણસો ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે વતન છોડી મુંબઈ આવ્યા, ધંધાર્થે. આફ્રિકા, જાવા સુમાત્રા અને પછી અમેરિકા, યુરોપ, કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયામાં જઈ ધામા નાંખ્યા, ત્યાં જઈ પુષ્કળ મહેનત કરી, પુષ્કળ ધન કમાયા, અગણિત સમૃદ્ધિ હાંસિલ કરી. ભવિષ્ય એક ઇલ્યુસીવ ચીજ છે. આશાસ્પદ માનવી જરૂર સફળતાને વરે જ વરે.

માનવી જંગલો વીંધી, પશુ જેવું જીવન છોડી, શહેરમાં આવ્યો. પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થઈ થઈ ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ઘડતો રહ્યો. આશાનો તાંતણો પકડીને તરતો રહ્યો. માનવી પોતાના સપનાઓને સાકાર કરવા લડશે, ઝઝૂમશે. વિકટ પરિસ્થિતિ પર કાબુ મેળવવા લડી લેવું એ માણસનો સ્વભાવ છે. સુખ સમૃદ્ધિમાં આળોટતા માણસને કશું નવું પામવાનું નથી પણ અસામાન્ય સ્થિતિમાં સંજોગો સામે જીવસંતોષટની લડાઈ લડી નવું કૌવત દાખવવાનું છે. હરિનો મારગ છે શૂરાનો, નહીં કાયરનું કામ જો ને. માંહી પડ્યા તે મહાસુખ પામે દેખણહારા દાઝે જો ને! કિનારે ઊભા રહી જનારાને મહાસાગરના ઊંડાણમાં રહેલા મહામોંઘા મોતી નહીં સાંપડે.

કુંતા માતાએ શ્રી કૃષ્ણ પાસે માંગ્યું. આપદા આપતો રહેજે જેથી તારું સ્મરણ રહે. વિઘ્નો કાપવાની હિંમત જીવંત રહે. એક આર્થ નારીમાં કેટલું ધૈર્ય, કેટલો વિવેક? જિંદગીભર અનેક આપદાઓ વેઠી, સંઘર્ષો કર્યા પછી યે સુખ સમૃદ્ધિની વાંછના નથી કરી. સુવર્ણને જેમ જેમ તપાવો, શુદ્ધ કુંદન બનતું જાય. એમ જેમ જેમ ઇશ્વર કસોટી કરતો જાય, માનવીનું હીર વધુ ને વધુ ઝળકતું જાય.

જિંદગી સંગ્રામ છે, લડતા રહેવું છે.

જિંદગી મહાસાગર છે, તરતા રહેવું છે.

ના કદી હારવું, ના થાકવું. હરદમ આગળ વધવું છે. જેમ જેમ સંજોગો સામે લડતા રહીશું, ઇશ્વર આપણને બળ પૂરું પાડતો રહેશે. પ્રતિકારક શક્તિ વધારતો રહેશે. આખર તો દવા નહીં ઇમ્યુનીટી પાવર જ માણસને નિરોગી રાખી શકશે. ખબર નથી, અમારે પંથ શી આફત પડી છે. છો ને વાયરા વાય, ઝંઝાવાતો ઝંઝોડે, નમવું નથી. ઝૂકવું નથી. અડીખમ યોદ્ધાની જેમ લડી લઈશું પણ જીતીને જ રહીશું.

યત્ર યત્ર યોગેશ્વર કૃષ્ણ, યત્ર પાર્થો ધનુર્ધર

તત્ર શ્રી વિજયોર્ભૂવિ, ધુવા નીતિમતિર્મેમ.

ઇશ્વરનું અભય વરદાન છે, ડરો નહીં આગળ વધો.

હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા:

લડવું છે, જીવસટોસટ, કશુંક પામવા માટે લડવું છે. માથાનું મૂલ આપીને મેળવવી છે સુવર્ણસંધિ. તેના માટે કેળવવું પડશે. શુદ્ધ સત્ત્વ આજની લડાઈ સ્વર્ણિમ ભવિષ્ય માટેની છે. માનવ જીવનમાં અનેક અદ્ભુત તાકાત બક્ષી છે, કુદરતે. આ તો આપણા અસ્તિત્વ માટેની લડાઈ છે. ટકી રહેવાનું બળ ટકાવી રાખવું પડશે. જીવનસંગ્રામમાં છો ને લડતાં લડતાં અનેક ઝખમો વેઠવા પડે લડવું તો પડવાનું જ છે, તો શા માટે પૂરેપૂરી તાકાતથી, જુસ્સાથી લડીને લડવું કે જેથી ગર્વથી મસ્તક ઊંચું રાખી શકીએ, we have done it proudly. ઇસ દુનિયામાં હમ આયે હૈં તો જીના હી પડેગા. જીવન હૈ અગર ઝહર તો પીના હી પડેગા.

જગતના ઝેરને પચાવી શકે એને જ તો દેવોના દેવ મહાદેવ કહેવાય. આપણો માનવ નહીં મહામાનવ બનવું છે. કશુંક કરીને જવું છે. ઇશ્વરે અમથો માનવદેહ નથી આપ્યો. કંઈક હેતુપૂર્વક મોકલ્યા છે, પૃથ્વી પર, જીવન સાર્થક કરવા.

પ્રેમની જીત

સુલભા માટે આજનો દિવસ મહત્વનો હતો. એના માતા-પિતાનું સ્વપ્ન સાકાર કરી શકી હતી, સુલભા. મધ્યમવર્ગીય મરાઠી પરિવાર કિરણ દેશપાંડેનો. દીકરો અને દીકરી અને પોતે બે તથા વૃદ્ધ માતા, પાંચ જણનો પરિવાર. કિરણ બેંકમાં ઓફિસર હતો. સુખ અને શાંતિ હતા પરિવારમાં, સ્નેહ અને હેતુપ્રીત હતા. સુલભા નાનપણથી જ હતી. બ્રીલીયન્ટ લાંબી, પાતળી દેહયષ્ટિ, કાળા ભમ્મર લાંબા કેશ. હંમેશા ચોટલો વાળે અને ગજરો બાંધે. મેટ્રીકમાં ફર્સ્ટ ક્લાસ આવી. પેથોલોજીસ્ટની ડીગ્રી મેળવી. ગોલ્ડ મેડલ જીતી હતી કોલેજમાં. આજે કોલેજમાં જાહેર સમારંભમાં એનું સન્માન થયું, વખાણ થયા. ઉજ્જવળ કારકિર્દી માટે સૌએ શુભેચ્છા વ્યક્ત કરી. સમારંભમાં અધ્યક્ષ હતા યુવા-સફળ ઉદ્યોગપતિ સુશાંત. સુશાંત સુલભાના વ્યક્તિત્વથી અંજાઈ ગયો.

સુશાંતના પિતાનું તેના નાનપણમાં જ અવસાન થઈ ગયું હતું. માતા સગુણાએ ખૂબ જહેમત ઉઠાવી દીકરા સુશાંત અને દીકરી શર્વરીને ઉછેર્યા. વટવ્યવહાર સાચવ્યો. ભણાવ્યા, દીકરા સુશાંતને પોતાની મા પ્રત્યે અધિક પ્રેમ-હેત-માન. જીવનમાં સૌથી વિશેષ. નાની બહેન શર્વરી લાડકી. સુશાંત કોમ્પ્યુટર એન્જનીયર થયો. પોતાની કંપની સ્થાપી. સ્વતંત્ર ધંધો વિકસાવ્યો, ચાલી સીસ્ટમનું ઘર છોડી વાલકેશ્વર જેવા પોશ એરિયામાં રહેવા આવ્યો. બહેન શર્વરી લોડકોડથી થોડી બગડી. ભણવામાં રસ નહીં. હરવું ફરવું ને મોજ કરવા. માને કાયમ દીકરીની ચિંતા રહેતી, ભણાશે નહીં તો જમાના સાથે એનો મેળ કેમ થશે? ભાઈએ બહેનને ભણાવવા મોંઘામાં મોંઘું ટ્યુશન રાખ્યું. સર શરણ સાધારણ પરિવારનો - ટ્યુશન કરે, કમાય. પરિવારને ટેકો આપે અને પોતે આગળ અભ્યાસ કરે. ગરીબીમાં પણ ખાનદાની અને

ખુમારી જાળવે. માતા-પિતા હયાત નથી. મોટાભાઈ ભાભીએ ખૂબ હેતપ્રીતથી એને ભણાવ્યો. શરણને પરણવાની ઉતાવળ નથી. ખૂબ ખૂબ ભણવું છે, પ્રગતિ સાધવી છે. સીધો-સાદો-સરળ યુવાન છે.

સગુણાબેનનો સાસરિયાના પરિવારમાં એક જ નણંદ છે. કિશોરી બેન, પતિ અને પુત્ર સાથે ગામડામાં રહે. દીકરો નપાવટ નીકળ્યો. ભણતો નથી. મવાલીવેડા કર્યા કરે, કુસંગે ચડી ગયો છે.

કિશોરીકૂંઠના પતિ કમળકૂંઆ સીધાસાદા સજ્જન છે. સંતોષી ગમે. ગામડાનું ઘર પડી ગયું. ફોઈ-ફૂઆને મુંબઈ લઈ આવ્યા. સગુણાબેને દીકરાને સમજાવ્યો. હવે ફોઈ-ફૂઆ અને એમનો દીકરો ઘરમાં કાયમી મહેમાન થઈ રહેવા આવી ગયા. કિશોરીકૂંઠ અદેખા સ્વભાવની. ભાભીએ કરેલી અથાગ મહેનતનું એને મન કોઈ મૂલ્ય નથી. પારકે પૈસે મા દીકરાને તાગડધિન્ના કરવા છે. ફૂઆને આ બધું પસંદ નથી. પણ પત્નીની જોહુકમી સામે લાયાર છે. સગુણાભાભીને નણંદના દાવપેચની થોડી થોડી ગંધ છે પણ હશે. ગરીબીમાં માણસ મોહતાજ થઈ જાય. નભાવી લેવાનું, એક જ તો નણંદ છે, સાસરિયાના પરિવારમાં.

સગુણાને મનમાં કાયમ દીકરી શર્વરીની ચિંતા રહે, ઘરે વહેલી મોડી આવે, બહાના બતાવે. સગુણા સમજે છે પણ આજના જમાનામાં જુવાન દીકરા દીકરીને કંઈ કહેવાય નહીં, દીકરો શાંત છે, સુશીલ છે, ધોમધોમ કમાય છે. આજ્ઞાંકિત છે. કુટુંબપ્રેમી છે. માનો લાડદુલારો છે.

એક દિવસ સગુણાબેન બેભાન થઈ ગયા. સુશાંત ગભરાયો, એમ્બ્યુલન્સ બોલાવી, માને હોસ્પિટલમાં લઈ જવી પડી. પછી તો આવું વારંવાર થવા લાગ્યું. ડોક્ટરે સજેસ્ટ કર્યું, મિ.સુશાંત મમ્મીનું સુગર લેવલ, બ્લડ પ્રેશર નિયમિત ચેકઅપ કરવું પડશે. ઇન્સ્યુલીનના ઇંજેક્શન રોજ લેવા પડે. સુશાંત ગભરાયો, અકળાયો, યાદ આવી સુલભાની. સુલભા પેથોલોજિસ્ટ છે. દરરોજ ઘરે વીઝીટ કરી જાય. સુગર માપે, ઇન્સ્યુલીનનું ઇંજેક્શન આપે.

સુલભા હોસ્પિટલમાં જોબ કરતી હતી. સમય મળતો નહીં. પણ

સુશાંતના આગ્રહને વશ થઈ નમતું જોખવું પડ્યું. સુલભા દરરોજ સવાર સાંજ સુશાંતને ઘરે જાય. પ્રેશર માપે, સુગર ટેસ્ટ કરે, ઇન્સ્યુલીનનો ડોઝ એડજસ્ટ કરે. કિશોરીકૂંઠને પેટમાં દુઃખ્યું. અમે યે માંદા સાજા થઈએ છીએ. દરરોજ પેથોલોજિસ્ટના ખર્ચા. સુશાંત અક્કલ વગરનો છે. માને આટલી બધી પંપાળવાની હોય? આટલો બધો ખર્ચો કરવાનો હોય? એને તો એવું જ લાગે કે સુલભા આ લોકોને લૂંટી લેવાની છે. સુગર લેવલ ઘટી જાય તો સાકરનું પાણી પીવરાવવું પડે. વધી ન જાય માટે મિઠાઈ બંધ કરવી પડે. માને તકલીફ ન થાય તે માટે સુશાંતે ઘરમાં મિઠાઈ લાવવાની બંધ કરી.

ફોઈને પેટમાં દુઃખ્યું. પાડાના વાંકે પખાલીને ડામ. અમને ક્યાં ડાયાબીટીઝ છે. એક તો અકોણો સ્વભાવ. કોઈ સાથે ફાવે નહીં. ઘરમાં રોજ ફરસાણ-મિષ્ટાન્ન થતા. સુલભાએ તળેલા સમોસા, ભજ્યા બંધ કરાવ્યા. મિઠાઈની મનાઈ. કિશોરીકૂંઠ કંઈ ને કંઈ બહાનું કાઢી સુલભાને હેરાન કરે. કડવા વેણ સંભળાવે. કહી દે - તારો પગાર લઈ હાલતી થા. અમારા ઘરમાં શું રાંધવું, શું ખાવું, એ નક્કી કરનાર તું કોણ? સુલભાને અપમાન લાગે. પણ સુશાંત વિનંતી કરે. મારી માને ખાતર સહી લો. તું આવવાનું બંધ કરશે માની તબિયત બગડશે.

સુલભાની કાળજીને લીધે સગુણાબેનની તબિયત ઘણી સુધરવા લાગીય હોસ્પિટલના ચક્કર ઓછી થયા. માની તબિયતને કારણે સુશાંતને વારંવાર ઘરે રહેવું પડતું. ધંધા પર ધ્યાન અપાતું નહીં. હવે એ માની તબિયત બાબતે નિશ્ચિંત બની ગયો.

સુશાંતની બહેન શર્વરી કોઈ યુવાનના ઝપાટામાં આવી ગઈ. દાગીના લઈ ઘર છોડવાની તૈયારી કરી. સુલભા જોઈ ગઈ. એણે શર્વરીને સમજાવી, મવાલી ટોળી-ટપોરીઓ આવી રીતે પૈસાવાળી યુવાન છોકરીઓને લગ્ન કરવાનું વચન આપી શહેરમાં લઈ જઈ ગંદા ધંધા કરાવે. તારી મા, તારા ભાઈના પ્રેમનો બદલો આ રીતે આપવો છે? ઘરની વાત ઘરમાં દટાઈ ગઈ. સુશાંત અને સગુણાબેનને સુલભા માટે માન થયું.

કોને ખબર, એક વખત સુશાંતના રૂમમાં સુલભા એની માની તબિયત - બ્લડ રીપોર્ટ બાબત વાત કરવા ગઈ. સુશાંતે તેને થોડી વાર બેસાડી રાખી. ફોન પરની વાત સુલભાએ સાંભળી. કોઈ ફાર્મા કંપની સાથે સુશાંત ભાગીદારીની વાત કરતો હતો. સુલભાએ અંતે કહ્યું, સોરી. મને કોઈ અધિકાર નથી પણ આ કંપનીનું માર્કેટમાં કોઈ રેપ્યુટેશન નથી. ગોરખધંધા કરે છે. દવાની આડમાં ડ્રગનું રેકેટ ચલાવે છે. બજારમાં એનું નામ બદનામ છે. વિશેષ તપાસ કરો, ખાત્રી કરો પછી જ contract કરો. સુશાંત ચેતી ગયો. સુલભાએ સાવધાન ન કર્યો હોત તો એ ફસાઈ ગયો હોત. સુલભા માટે એના મનમાં માન જાગ્યું. યુવાન વયે થોડું આકર્ષણ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

ક્યારેક ક્યારેક માની તબિયત બાબત ચર્ચા કરવા સુલભાને રેસ્ટોરાંમાં કોફી મિટીંગ કરવા બોલાવવા લાગ્યો. બંને પક્ષે આકર્ષણ જાગ્યું. પ્રેમનાં અંકુર ફૂટવા લાગ્યા. બંનેએ ડોક પર વાળની નીચે એસ નું ટેટુ કરાવ્યું.

સુશાંત માને કહે, તું સુલભાને મારી રૂમમાં મોકલ કોફી લઈને. મારે તેની સાથે તારી ટ્રીટમેંટની વાત કરવી છે. સુલભા ખાસ્સી વારે પાછી ફરે. માને વહેમ આવવા લાગ્યો. નક્કી દાળમાં કંઈક કાળું છે. કિશોરફૂંછએ કાન ફૂંક્યા. હું તો પહેલેથી જ કહેતી હતી, આવી ગરીબ ઘરની છોકરીઓ પૈસાવાળા છોકરાને ફસાવે, લપેટમાં લે અને પછી ઘરની મહેલની મહારાણી બની જાય. નણંદ ભોજાઈ પ્લાન બનાવવા બેઠા કે સુલભાનો કાંટો ઘરમાંથી કેવી રીતે કાઢવો ?

મારી તબિયત હવે તદ્દન સારી છે, ખોટા ખર્ચા બંધ કરીએ. હવે પેથોલોજિસ્ટની જરૂર નથી. કહી મા સગુણાએ સુલભાને ઘરે આવવાની ના પાડી દીધી. કિશોરીફૂંછને તો એટલું જ જોઈતું હતું. ભાભી પર, ભાઈના ઘર પર એને અધિકાર જમાવવો હતો. હવે રસોડામાં એનું સામ્રાજ્ય શરૂ થયું. ફરિ મિષ્ટાન્ન, ફરસાણ ચાલુ થઈ ગયા. પંદર દિવસ થયા ને સગુણાની તબિયત બગડી. ફરી હોસ્પિટલાઈઝ થવું પડ્યું. ફરી હતા ત્યાં ના ત્યાં. હોસ્પિટલના ડોક્ટરોએ સુશાંતને ચેતવણી

આપી, ધ્યાન નહીં રાખો, તો મા કોમામાં જશે, પેરેલીસીસ થશે. સુશાંતે કડક થવું પડ્યું. મા તથા ફોંછને સપાટામાં લીધા. સુલભાને મનાવી લીધી. મારી માની તબિયતને ખાતર પણ તું પાછી ઘરે વીઝીટે આવતી થઈ જા. મારી માને કંઈ થશે તો હું ગાંડો થઈ જઈશ. મારી મા આખા યે જગતમાં સર્વથી વિશેષ છે મારે માટે.

ફરી સુલભા ઘરે આવતી થઈ. માએ ઘરમાં સત્યનારાયણની પૂજા રાખી. સુશાંતે સુલભાને આમંત્રણ આપ્યું. સગુણાબેન-કિશોરીફૂંછને ન ગમ્યું. પણ કમાઉં દીકરાની વિરુદ્ધ કેટલું જવાય. કથા બાદ ફોટોગ્રાફર કહે, ફેમિલી ફોટો લઈ લઈએ. સુલભા જવા લાગી. સુશાંતે ભોળપણમાં એનો હાથ પકડી રોકી. તુ હવે અમારા ફેમિલી મેમ્બર જેવી છો. તં મારી માનો જીવ બચાવ્યો છે.

નણંદ ભોજાઈએ મળી ફોટોગ્રાફરને સમજાવી કહી દીધું, સુલભાનો ફોટો ડીલીટ કરી નાંખ. ઘરે દીવાલ પર ફોટોફેમ જોઈ સુશાંત બગડ્યો. આ મારું ને સુલભાનું અપમાન છે. એને ખોટું લાગ્યું. ઓફિસથી સીધો રૂમમાં જતો રહ્યો માને મળવા ન ગયો જમ્યો પણ નહીં.

નણંદ-ભોજાઈને લાગ્યું, આ તો પાણી સર સે ઉપર બઢને લગા. સગુણાબેને દીકરી માટે વર શોધવા મેરેજબ્યુરોમાં નામ લખાવ્યું. વાત બગડે એ પહેલા દીકરા-દીકરીને વરાવી દેવા. પોતાની દીકરીની સાથે સાથે, સુલભાનો ફોટો અને એનો બાયોડેટા મેડીકલ ફાઇલમાંથી કાઢી - બ્યુરોના સંચાલકને આપ્યો. આમ તો સગુણાબેનને સુલભા માટે માન હતું. લાગણી હતી પણ પોતાના દીકરાના જીવનમાં એને એન્ટ્રી આપવા દેવી ન હતી. ક્યાં પોતાનો દીકરો રાજા ભોજ અને આ ક્યાં ગાંગલી તેલી ? બહુ મોટા સપના જોવા લાગી છે સુલભા. સરસ મજાનો ડોક્ટર થયેલો મરાઠી છોકરો શોધી આપવા ભલામણ કરી.

મેરેજ બ્યુરોવાળાનો તો ધંધો હોય તરત જ એક મરાઠી ડોક્ટરનો બાયોડેટા લાવી આપ્યો. સગુણાબેનને ગમ્યો. એણે સુલભાના ઘરનું એડ્રેસ આપ્યું. પોતાનું નામ ન આવે એવી રીતે વાત આગળ વધારવા જણાવ્યું. સુલભાની માએ તો આ છોકરાનો ફોટો ગમી ગયો. ન્યાતનો

છે, મરાઠી બ્રાહ્મણ છે. નજીકમાં જ રહે છે. ડોક્ટર છે. પ્રેક્ટીસ કરે છે. બીજું શું જોઈએ? સુલભાની માએ તો મિટીંગ નક્કી કરી નાંખી, સુલભાને જાણ કરી. સુલભાના મનમાં તો સુશાંત વસી ગયો હતો. એને ખબર છે કે સુશાંત મને પ્યાર કરે છે. એની ફોઈ આડોડાઈ કરે છે. મા-બાપની મરજી રાખવા એ ડોક્ટર કૌશિકને મળી. સુલભાએ પહેલી મિટીંગમાં જ વાત સ્પષ્ટતાથી કહી દીધી. મારો વિચાર લગ્ન કરવાનો નથી. સુશાંત મારો પહેલો પ્યાર છે. ડો. કૌશિકે પણ સ્પષ્ટતા કરી કે જીવનમાં ક્યારેક ધાર્યું ન પણ થાય તો - જિંદગી જીવવાનું છોડી થોડું દેવાય? આપણે ભૂતકાળને ભૂલીને આગળ વધવું જોઈએ.

સુલભાએ બે ચાર વખત સુશાંતને ફોન કરવા પ્રયાસ કર્યો. ફોન સ્વીચ ઓફ આવે. સુલભાને ડોક્ટર કૌશિકની નિખાલસતા, જિંદગી પ્રત્યેનું એનું વલણ ગમ્યા. મધ્યમવર્ગીય મહેનતુ માણસ છે. ભાડાની જગ્યા લઈ દવાખાનું ચલાવે છે. સુલભા-કૌશિકની સગાઈની તારીખ નક્કી થઈ. સુલભાની મા સગુણાબેનને ત્યાં આમંત્રણ આપવા ગયા. એ જ વખતે પેલો મેરેજ બ્યુરોવાળો સંચાલક ત્યાં હતો. એણે સ્પષ્ટતા કરી કે સગુણાબેને જ મને તમારે ત્યાં મોકલ્યો હતો. સુશાંતને ખબર પડી કે ખુદ મારી માએ જ મારા સંબંધમાં કાંકરી મારી છે, એના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. આ બાજુ સુલભા પણ ખૂબ ગુસ્સે છે. મારી આટલી જ કદર કરી? પૈસાવાળા નગુણા હોય.

એના કરતાં મધ્યમવર્ગીય માણસ વધુ શાલીન ગણાય. બંને જણા મહેનત કરીશું. કમાઈ લઈશું.

પછી તો ખબર પડી કે સુશાંતે કૌશિકના દવાખાનાની જગ્યા ખરીદી લીધી છે. ત્યાં રીડેવલપમેંટ કરશે. પ્લાન પાસ કરાવી લીધા છે. એક મહિનામાં જગ્યા ખાલી કરવાની નોટીસ આવી ગઈ. સુલભાનો ગુસ્સો સાતમા આસમાને પહોંચી ગયો. સુશાંતની ઓફિસમાં જઈ સંભળાવી આવી, તું આટલો નીચે ઉતરી જશે એવી ધારણા ન હતી. તું મારે લાયક હતો જ નહીં.

પણ સુશાંત બધી વાતે પૂરો છે, ક્યાશ રાખે તેવો નથી. તેણે

ડૉ.કૌશિકની જાસુસી કરાવી. ખબર પડી કે તેના લગ્ન થઈ ગયા છે. પત્ની ગામડામાં સાસુ સસરા સાથે રહે છે. એક બાળક પણ છે. પૈસા કમાવા શહેરમાં આવ્યો છે. એણે કૌશિકના મા-બાપ, પત્નીને મુંબઈ તેડાવ્યા. ખુલાસા થયા. કૌશિકની પોલ ખુલી ગઈ. સુલભાને સુશાંત પર ગુસ્સો હતો. પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા એણે આવા જાસુસીના ધંધા માંડ્યા છે. પણ જ્યારે સત્ય, હકીકત નજર સમક્ષ આવી, એને સુશાંતના પ્યારનો અહેસાસ થયો.

સુશાંતને માનું મન રાખવું હતું. પણ પોતાના મનનું શું? સુલભા એનો પ્યાર છે, જીવનનું સર્વસ્વ છે. માતા સામે કેટલું નમતું જોખવું. સ્પષ્ટપણે કહી દીધું, સુલભા સિવાય હું કોઈ અન્ય છોકરી સાથે લગ્ન નહીં જ કરું. દીકરો કુંવારો રહી જાય, એની જિંદગીમાં વેરાગી છવાઈ જાય, એવું તો કોઈ મા ન જ ઇચ્છે. અંતે સગુણાબેને સુલભા માટે સામેથી માંગું નાંખ્યું. વાજતેગાજતે સુશાંત-સુલભાના લગ્ન કર્યા. વરઘોડિયા પોંખાયા.

સુલભાએ પ્રેમથી પરિવારને અપનાવ્યો, માંદા સાજા રહેતા સાસુજી સગુણાબેનની સારસંભાળ લઈ સૌનો પ્રેમ જીતી લીધો. ખાધું, પીધું ને રાજ કર્યું.

સ્વ અધ્યાય

ઉમાશંકરે ગાયું - વેરાયા બોલ મારા,
ફેલાયા આભમાં એકલો અટુલો ઝાંખો પચ્ચો.

ભરજંગલમાં એકલા અટુલા ભટકવા મળે પ્રકૃતિ સાથે તાદાત્મ્ય કેળવવા મળે તો અવર્ણનીય આનંદ પ્રાપ્ત થાય. આખો અવતાર મારે ભમવા ડુંગરિયા નવી નવી કેડી કંડારતા જવાનું. ભરજંગલમાં ખુદ અરણ્યમય બની જવાનું. ખુદ અરણ્ય આપણને મીઠો આવકાર આપશે. એકલતાનો વિચાર સામાન્ય લોકોને અકળાવી મૂકે. બધા જાણીએ છીએ. આત્મા અમર છે, અજન્મા છે, આનંદસ્વરૂપ છે. જે જવાનું છે તે જડ દેહ છે. જડ દેહને એકલતા શું કે સોબત શું? તો વળી આત્મા તો સ્વતંત્ર જ છે. એને સોબત કેવી? એકલા આવ્યા રે મનવા એકલા જવાના. સાથી વિના, સંગી વિના. પલ દો પલ કા સાથ હૈ - નદી નાવ સંજોગ. છૂટા તો પડવાનું છે જ. પરિવાર છે, શોરબકોર છે. પરસ્પર સ્નેહ છે. ગમે છે. એક વખત સંતાનોથી, પરિવારજનોથી કલબલતો પરિવાર અંતે તો સૂનો પડી જવાનો છે જ. પંખીના માળામાંથી બચ્યાં ઊડી જવાના છે જ. દંપતિ હોય, તેમાંથી યે એક ચાલ્યું જવાનું. બીજું એકલું પડી જવાનું. એ નિયતિ છે. નિયતિનો સહર્ષ સ્વીકાર કરવાનો હોય. કકળાટ કરવાથી યે કશું વળવાનું નથી.

જેનું સ્વત્વ અકબંધ હોય તેને ટોળામાં રહેવાનું હોય કે એકલા રહેવું પડે. બધું સરખું જ લાગે. ટોળા વચ્ચે પણ માણસ છેવટ એકલો જ છે. એક એકલા શહેરમેં. લાખો-કરોડોનાં ટોળા વચ્ચે પણ એકલા અટુલા અથડાવું પડે છે. જેના અંતરના ઊંડાણમાં અજબગજબનો ભાઈચારો હોય, મિત્રતા, સ્નેહ, કરુણાસભર ભર્યા હોય તેને એકલા રહેવામાં યે મજા પડે છે. મોજમાં રહેવું, મોજમાં રહેવું રે. ક્યારેક એવું નથી લાગતું કે આ મોહમાયાથી પરે થઈ જઈ ક્યાંક એકલા

અટુલા અજાણ્યા પંથે ચાલી જઈએ. એકલતા જ નવસર્જનની જનની છે. માણસ જ્યારે પોતાની જ સોબત-સંગતમાં આવી જાય ત્યારે કાવ્ય રચાય, ચિત્ર દોરાય, સંગીત ઉપજે. દુનિયાના ઉત્તમોત્તમ સર્જનો આવા એકલવીરોની એકલતામાંથી જ સર્જાયા છે. બુદ્ધ, મહાવીર, એકલા એકલા તપ કર્યું, ઉપાસના કરી, કંઈક પામ્યા પછી જનસમુદાય વચ્ચે આવી પોતાને જે કંઈ જ્ઞાન લાધ્યું છે એની લહાણી કરી. એમને પ્રસિદ્ધિની કે નિંદાની પડી ન હતી. કોઈ સન્માન કરે કે યાતના આપે પરવા ન હતી. સાધનાનો એક નિજાનંદ હોય છે. એ જોગી જોગતડા કાંઈક જાણે દુન્યવી પ્રસિદ્ધિની એમને મન કોઈ કિંમત નથી. નિજાનંદે મસ્તીમાં મસ્ત રહેવું - એવો અલગારી સ્વભાવ હોય છે. સંતોને લોકો વંદન કરે છે. એમના જ્ઞાનને - નહીં કે એમના વ્યક્તિત્વને.

એકાંતમાં હોઈએ, મનોમંથન ચાલુ થાય. આ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર કોણ. એ કેમ દેખાતો નથી? એને કોણે ઉત્પન્ન કર્યો? આ કેમ કેમ ઉપનિષદોના પ્રશ્નો આજે પણ એટલા જ અનુત્તર છે. શાસ્ત્રોએ નેતિ નેતિ કહી દીધું. નાના હતા- ગીત ગાતા,

કોઈ કહોને ભગવાન ક્યાં હશે? કેવા હશે ક્યાં રહેતા હશે?

આજે પણ આ પ્રશ્ન અનુત્તર છે. ભગવાનને પોતાને એકલતા સાલી હશે. ત્યારે જ એમણે એકોહમ્ બહુસ્યામ્ - નરસિંહ મહેતાની સરળ વાણી પ્રમાણે, 'વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને, શિવ થકી જીવ થયો એજ આરો.

એકાંતમાં હોઈએ ત્યારે આવા તાત્વિક પ્રશ્નોની વણઝાર ઊઠે મનમાં. એમાંથી ઇશ્વર પ્રત્યે અહોભાવ, ભક્તિભાવ પ્રકટે. એક નાનું શું પક્ષી બોલે - સૂના વાતાવરણમાં એની અરજ અને તરજ એક અલગ વાતાવરણ રચી દે. આવા માદક સ્વરાલયમાં ખોવાઈ જવાય. એના સ્વરસંધાનમાં આપણું પોતાનું કારનામું ઓગળી જાય. મનમાં સાક્ષીભાવ પ્રકટે. અને ક્ષણાર્થમાં ક્ષિતિજો રંગરંગીન બની જાય, અગરબત્તી વગર સુવાસ પ્રકટે, એક ભજન પ્રકટે અને સામે મૂર્તિ ન હોય છતાં યે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થઈ રહ્યો હોય તેવી અનુભૂતિ

થાય. એક નાનકડો દીપ જાણે સો સો સૂરજ જેટલું અજવાળું પ્રકટાવે. દીપમાં દીવો પ્રકટે, જ્ઞાનનો ઉજાસ ફેલાય. સ્વ અધ્યાય, સ્વદર્શનનો લહાવો મળે. જાત સાથે જીવવાનો લહાવો મળે.

ભક્તિભાવથી સ્વ સ્વરૂપનો ભાવાર્થ સમજાતો જાય. સૂક્ષ્મ સમજરૂપે પ્રભુ સાથે ઐક્યતાના અણસારા સાંપડે. આપણું સમગ્ર અસ્તિત્વ પ્રભુની આત્મીય પ્રીતનો જ આવિર્ભાવ છે. પ્રભુ પોતે જ. શિવ પોતે જ જીવ થઈ પ્રકટ થયો છે તો આપણે જીવ અને શિવ નોખા નથી એવો વિશ્વાસ દૃઢ થતો જાય છે.

જીવ જન્મ્યો. સંસારની જવાબદારીઓ નિભાવવામાં, આજીવિકા મેળવવાના કાર્યોમાં વ્યસ્ત થઈ ગયા કે પોતાના અસ્તિત્વનો વિચાર કરવાનું વિસરી ગયા. અતૃપ્ત ઇચ્છાઓના આવરણોને કારણે જાતે અશાંતિ ઊભી કરી, એકાંતવાસમાં આપણી જાત સાથે જીવવાનો સંકલ્પ થયો એકાગ્રતા આવી, સાત્ત્વિક વિચારો પ્રકટવા લાગ્યાં. મનોમન પ્રભુની કૃપા માટે અહોભાવ ઉત્પન્ન થયો. સદાચરણ કરવાની વૃત્તિ જન્મી - પ્રભુની કૃપા થકી, ચિંતન, મનન, અધ્યયન જેવી સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિઓ આવા એકાંતમાંથી જ સાંપડી.

આંખનું કણું

બે જીગરજાન મિત્રો, નિરવ અને નિરજ. જ્યાં અને જ્યારે જુઓ ત્યારે સાથે ને સાથે. જાણે જુગલબંધી. કોલેજમાં ભણવા કરતાં ધીંંગામસ્તી વધારે કર્યાં. બંનેએ ગર્લફ્રેન્ડ શોધી કાઢી. નરિમાન દરિયાની પાળે કે તાજની કોફી શોપમાં, પીકનીક અને પાર્ટી. કોલેજમાં મિત્રવર્તુળમાં ચર્ચાનો વિષય જો કે છોકરાઓને વિશેષ રસ આવી ચોવટમાં પડતો. કોણ કોની સાથે ફરે છે. કોણ કોને ફેરવે છે. ક્યાં ક્યાં મળે છે? આવા સવાલોના જવાબ મેળવ્યા કરે. એકબીજાની જાસૂસી કર્યા કરે. હરીફરી લો, મોજમજા કરી લો. લાગ્યું તો તીર નહીં તો તુક્કો. કોલેજ છૂટી, ફ્રેન્ડશીપ તૂટી. સૌ પોતપોતાને ઘંધે લાગી જાય. મા-બાપ કહેશે ત્યાં પરણી જશે. આ તો બે ઘડીની મોજ.

નિરવ અને નિશા અને નિરજ અને નતાશા ખૂબ હર્યા, ફર્યા. નિરવના લગ્ન નિશા સાથે થયા. નિરજ અને નતાશાનું તો છેલ્લા વરસમાં જ બ્રેકઅપ થઈ ગયું. નતાશાને વધુ પૈસાવાળો બોયફ્રેન્ડ મળી ગયો. એ બેવફા નીકળી. નિરજ દેવદાસ બની ગયો. કંઈ સૂઝે નહીં. ઉદાસ ઉદાસ ફર્યા કરે. સારું થઈ એના મા-બાપે એને વહેલાસર પરણાવી દીધો નીતા સાથે. નિરજ ડાહ્યો ડમરો થઈ ગયો. લગ્ન પહેલાના પ્રેમને ભૂલી ગયો. નીતા હતી જ એવી કે પરાણે વહાલી લાગે. સાસરિયામાં બધા સાથે હળીભળી ગઈ. નિરજની કમાણી સારી હતી. બાપના ધંધામાં જ પલોટાઈ ગયો. નીતા ઘરરખ્ખુ ગૃહિણી વિનયી અને વિવેકી. નિરજ ક્યારેય ભૂતકાળ ઉખેળતો નથી. અને નીતા ક્યારેય કશું પૂછતી નથી. જે વાસ્તવિકતા છે એનો સ્વીકાર. જૂના પોપડી ઉખાડીને શું વળવાનું? નતાશા હવે યાદ પણ આવતી નથી. પોતાની ગૃહસ્થીમાં ગળાડૂબ થઈ ગયો છે. નિરજ જૂના સંબંધ, તૂટી ગયેલા સંબંધ, ઢોળાઈ ગયેલા દૂધ પર રડવાથી શો ફાયદો? બંનેએ પરસ્પર સમજણ કેળવી લીધી

છે. નથી કોઈ રાવ, નથી ફરિયાદ, બાળકોનો ઉછેર, ધંધો ધાપો, વ્યવહાર કર્યા ફરસદ છે હવે જૂની વાતો યાદ કરવાની?

જ્યારે નિરવ અને નિશા એક જ ન્યાતના હતા પણ બંનેના પરિવારના સ્ટેટસમાં ફરક. નિશા પૈસાવાળા બાપની એકની એક દીકરી. ઉડાઉ અને છેલબટાઉ. ઢગલો કરિયાવર લાવે તેમ હતી. નિરવના માબાપને એમ કે ન્યાતમાં વટ પડશે કે મોટા ઘરની દીકરી લાવ્યા. દીકરો અમારો સો ટયનું સોનું છે. કેટલું બધું ભણ્યો છે. ધામધૂમથી લગ્નપ્રસંગ ઉજવ્યો. ન્યાતમાં વટ પાડી દેવો હતો. પાંચ દિવસ પારેવાના પગ રાતા. પછી નિશાનું પોત પ્રકાશવા માંડ્યું. એના માબાપ રોજ ચડાવે. નિશા શોર્પીંગ કરતા ધરાય નહીં. નિરવની કમાણી સારી હતી. પણ નિશાની માંગણીઓ દરરોજ વધતી જાય. એની જરૂરિયાતો સંતોષવા જતાં નિરવની કમર બેવડ વળી જતી. બૈરી અને માબાપ વચ્ચે સેન્ડવીચ જેવી હાલત થઈ નિરવની. કોનું સાંભળે. રોજેરોજ કકળાટ અને ઝઘડા. વારંવાર રિસાઈને નિશા પિયર જતી રહે. નિશાનો સ્વભાવ એવો કે તું મને સુખી નથી કરી શકતો હું પણ તને સુખે જીવવા નહીં દઉં. એ હવે કાયમ પિયરમાં રહેવા ચાલી ગઈ. વકીલ મારફતે છૂટાછેડાનો કેસ માંડ્યો છે. તગડું એલીમની જોઈએ છે. નિરવ શું કરે એ ઘરનો કે ઘાટનો, ક્યાંયનો રહ્યો નથી. સમાજમાં બધા સ્ત્રી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવે. પેલી ઘરે ઘરે જઈ વગોણાં કરે. નિરવના માબાપ ખાનદાની છે છેવટ આપણા ઘરના વરજોળા થાય ને! ચૂપચાપ સહન કરી લે છે. નિરવને જરૂર ક્યાંક બીજું લફરું હશે નહીં તો કોઈ સ્ત્રી એમ થોડું ઘર છોડીને જતી રહે. માબાપથી કામ થતું નથી. ધંધામાં ચિત્ત લાગતું નથી.

પ્રથમ નજરનો પ્રેમ થયો હતો. પરણ્યો પણ પ્રેમીકા પત્ની બની શકી નથી. એને તો બસ પૈસો જ વહાલો છે. સંબંધ છૂટી ગયો છે. નિરવ તૂટી ગયેલા સંબંધનો મલાજો જાળવવા માંગે છે. એકમેકનો હાથ પકડી કોલેજમાં હર્યાકર્યા હતા. માબાપની સંમતિ લઈ પરણ્યા પણ હવે બંનેને ફાવતું નથી. નિશાને ખૂબ ખૂબ આગળ નીકળી જવું

છે. નિરવની દોડ એટલી લાંબી નથી. હવે આવા સડી ગયેલા અને કોહવાઈ ગયેલા સંબંધને ક્યાં સુધી ખભે વેંઢારીને ફરવી. જેટલી જલદી છૂટાછેડા મળી જાય તો નિરાંત.

નિરવની સહનશક્તિની હવે હદ આવી ગઈ છે. અત્યાર સુધી નિશા સાથેના સંબંધને ટકાવવા એ ઘણુંબધું કરી છૂટ્યો છે. પણ લગ્નસંબંધ એવો થોડો છે કે ખીલી મારીને કે ફેવીકોલ મારીને ફરીથી સાંધી શકાય. દરેકની કેપેસિટી અલગ હોય, સહનશક્તિ અલગ હોય. એકપક્ષી સમાધાન ક્યાં સુધી નભી શકે? હવે એ મૃતઃપ્રાય થયેલા સંબંધને દફનાવી દીધે જ છૂટકો. નિરવનું વ્યક્તિત્વ લાગણીશીલ છે. નિશા સાથેના પ્રેમસંબંધો, જીવાઈ ગયેલી જિંદગી હવે આંખમાં કણની જેમ ખટકે છે. હૈયાની સગડી ધગધગે છે. કોઈને કહેવાય નહીં, સહેવાય નહીં. નિરવની માને પણ પસ્તાવો થાય છે. ક્યાં મારો દીકરો પૈસાવાળાની દીકરીની જાળમાં ફસાયો. ઘરમાં સંતોષ નથી. શાંતિ નથી. જેને જે કહેવું હોય તે કહે. હવે તો દીકરો આ સંબંધમાંથી છૂટે તો જ નિરાંત.

એક ધનવાનકી બેટીને દિલ મેરા તોડા

ઔર દૂસરે સે નાતા જોડા.

જીવન તત્વ

શીસ્ત્રો ગાજી ગરજીને કહે છે. છ ષડરિપુ છે જીવનમાં. લોભ, ક્રોધ, મોહ, માયા વગેરે. એ કષાયોને જીતવા ભગીરથ પ્રયત્નો કરવા પડે. જે જીતે તે જીતેન્દ્ર કહેવાય. ભલભલા ઋષિમુનિઓ ક્રોધ, અહં ને જીતી શક્યા નથી. દુર્વાસા ઋષિ ક્રોધને કારણે તપોભંગ થતા. વિશ્વામિત્રને પોતાનો અહં હતો. રાજર્ષિ કહેવાતા, તેમને મહર્ષિ બનવું હતું. કહેવત છે કે શત્રુને અને રોગને ઊગતા જ ડામવા. શત્રુને ક્યારેય નબળા ન ગણવા. એ આપણી ઉપર હાવી થઈ જાય તો સત્યાનાશ થઈ જાય. કષાયો, દુર્ગુણોને જડમૂળથી નષ્ટ કરી દેવા. એ માટે સતત જાગૃત રહેવું પડે. દુર્ગુણો બધા જ રોગનું મૂળ છે. એમાં યે અહંકાર તો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મરૂપે જીવતો જ રહે છે. હરિશ્ચંદ્ર રાજા વૈરાગી બન્યા. બાણું લાખ માળવા ત્યજ્યો પણ એનો સૂક્ષ્મ અહં ત્યજી ન શક્યા.

બુદ્ધ, મહાવીર, કૃષ્ણ એ બધા પયગંબરોનો બોધ માનવસમાજ માટે દીવાદાંડીરૂપ છે. જીવનને ખરાબા સાથે અથડાતા બચાવી લે છે. માયા બડી ડાકીની. માયા મૈત્રીનો નાશ કરે, છળકપટ કરાવે, મિત્રતાને શત્રુતામાં ફેરવી દે. દંભ અને દેખાવ માણસને ભરમાવે. રાવણે માતા સીતાનું હરણ માયાવી મૃગમાં લલચાવીને, બ્રાહ્મણનો વેશ લઈ છળકપટથી કર્યું. મોહ માણસની આંખમાં દેખાય, ક્રોધ ચહેરાના હાવભાવથી કળાય, એટલે ક્રોધને ચંડાળ કહેવાય. કંજૂસ માણસ વાત વાતમાં લોભ કરે. આપણી અંદર મોહ, લોભ, તૃષ્ણા ભરાઈ બેઠેલા છે. પરિગ્રહ છૂટતો નથી. કોઈને આપવાનું મન થાય. વોર્ડરોબમાં સાડી મૂકવા જગ્યા નથી. નવી નવી ફેશનનું શોર્પીંગ થયા કરે. કોઈને આપી દેવું છે એવું વિચારીએ. આ તો પરિવારના કુટુંબ પ્રસંગે પહેરાય, આ તો કોઈના મરણ પ્રસંગે, આ તો પિયરમાંથી કરિયાવરમાં લાવેલી,

બર્થ ડેની પતિએ આપેલી ગીફ્ટ, એમ વિચારી વિચારી પાછી કબાટમાં મૂકી દઈએ. ખુદ નચિકેતાના પિતાએ ગાયોનું દાન આપવા માંડ્યું. નબળી, માંદલી ગાયો આપી. આપણે પૂજામાં સસ્તી આઈટમો ધરાવીએ. હાથમાંથી કશું છૂટતું નથી. સાસુ વહુને તિજોરીની ચાવી સોંપતી નથી. સત્તા, પ્રતિષ્ઠા છૂટ્યા છૂટતા નથી. અંદર બેઠેલો લોભ ઉદાર થતા અટકાવે છે. એકદું કરવું, વધુ ને વધુ સંગ્રહ કરવો એ દુષણ છે. બધા રોગોનું મૂળ અહં છે. હું મોટો, મારા જેવું અન્ય કોઈ નહીં. અહંકાર આવે એટલે તોછડાઈ વધે, વિનમ્રતા ઘટે. રાવણ સરખો રાજ્યો, અહંકારને લીધે હાર્યો. પોતાને સર્વજ્ઞ-સર્વ સમર્થ સમજે. પોતાના બળ પર મુસ્તાક થઈ જાય ત્યારે વિનાશ થાય. માણસ કંઈક મેળવે તો તેણે વૃક્ષની જેમ નમ્ર થઈ નમવું જોઈએ.

અન્યને ફળ આપવા જોઈએ. લોભી, સ્વાર્થી ન બનાય. લોભે લક્ષણ જાય. કવેશ ન ઉચ્ચારાય, કોઈના દિલ દુભાય એવું વર્તન ન કરાય. ક્રોધ અન્યને દાહ આપે અને આપણને પણ પ્રજાળે.

બાની એસી બોલિયે, ઔરન કો શિતલ કરે, આપ હી શિતલ હોય. - રહે છે જીભમાં, પ્રેમ હે છે હૃદયમાં, અને કરુણા રહે છે આંખોમાં. તેથી જ દરેક ધર્મમાં કહ્યું છે કે સબસે ઊંચી પ્રેમસગાઈ. પહેલાં આપણું પાત્ર સ્નેહ, પ્રેમથી છલોછલ ભરી લઈએ પછી સૌને એની પ્રસાદી આપતા જઈએ. પ્રેમ ન બાડી નિપજે, પ્રેમ ન હાટ બિકાય, રાજા, પરજા જે હી રૂચે શિશ દેહી લઈ જાય.

જગત આખું પ્રેમને વશ છે. માબાપનો પ્રેમ, મિત્રોનો પ્રેમ, સંતાનોનો પ્રેમ, મીરાંનો કૃષ્ણ પ્રત્યેનો પ્રેમ જગતમાં અનન્ય હોય છે.

એક માણસ સજ્જન હોય, કુસંગ થાય, શરૂઆતમાં કહેશે બીડીના બે કશ લગાવી દે. કંઈ ન થાય. નાના નાનામાંથી મોટું સ્વરૂપ બની જાય. બીડી, સીગરેટ, તમાકુ, ગુટકા, પાન, દારૂ વ્યસન માણસને ખાઈ જાય. પાયમાલ કરી નાંખે. એટલે જ સંયમનો માર્ગ ઉત્તમ ગણાય. કુસંગથી દૂર રહેવું. સત્સંગ કરવો. લોભ, મોહ વગેરે અગ્નિ જેવા છે.

તેમાં ઘી હોમાતું જાય, એ વધુ ને વધુ પ્રજ્વલિત થતા જાય. અગ્નિનું નાનું શું તણખલું ઘાસની ગંજીને બાળીને ભસ્મીભૂત કરી દે. રોગને તો ઊગતા ડામી દેવા પડે. નહીં તો વકરી જાય. મોટા ઓપરેશનો કરવા પડે.

ઇશ્વરે આપેલું જીવન કેવું દુર્લભ છે. દેવોને યે મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે. બડે ભાગ માનુષ તન પાયા. કેટકેટલાનું આપણા પણ ઋણ છે. દેવઋણ, ઋષિઋણ, ગુરુઋણ, માતૃપિતૃઋણ એ બધા ઋણ ચૂકવવાની આપણી ફરજ છે. પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ રીતે આપણા ઉપર અનેકોના ઉપકારો છે, તેઓ આપણા માર્ગદર્શક, પથદર્શક બન્યા છે.

જીવનનું આવું અમોલું તત્ત્વજ્ઞાન સાધુસંતોએ સમાજકલ્યાણ અર્થે પિરસ્યું છે. સામાન્ય માણસને કદાચ એ બધું સમજમાં ન ઉતરે પણ નરસિંહ-કબીર જેવા ભક્તોએ કેટલી, સરળ, સાદી ભાષામાં જીવનનું, બ્રહ્મનું, બ્રહ્માંડનું તત્ત્વજ્ઞાન પીરસી દીધું છે.

ઢાઇ અક્ષર પ્રેમકા પઢે તો પંડિત હોઇ,
વૈષ્ણવજનના લક્ષણો નરસિંહ મહેતાએ કેટલી સરળતાથી સમજાવી દીધા. અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રી હરિ,
જુજવે રૂપે અનંત ભાસે. અંતે તો હેમનું હેમ હોયે
અહં-શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે.
નહીં માનવ જનમ બાર બાર
દુર્લભ માનવ દેહ મળ્યો છે, પ્રાણિયા ભજી લેને કિરતાર
સપના જેવો છે સંસાર.

સમજી વિચારી બોલવું, રૂટિકારક, આનંદદાયક, તથા સકારાત્મક અભિગમ ગમ રાખી વેણ ઉચ્ચારવું. કવેણ યુદ્ધ જેવો વિનાશ નોતરે. દ્રૌપદી - આંધળાના પુત્ર આંધળા. કવેણ બોલીએ ભગવાન તથાસ્તુ કહી દે તો? બૂમારેંગ થાય. આપણને જ ઘાયલ કરે, ઝખમી કરે ઇશ્વર સ્તુતિ ભાવપૂર્વક દરરોક કરીએ. હૃદયસ્થ થઈ જાય.

બરકત

કરણ, કાર્તિક અને કંચન. એ ત્રણની ત્રિપુટી. કોલેજમાં ધમાચકડી મચાવે. પીકનીક પર સાથે જાય. પીકચર જોવા માટે ક્લાસ બંગ કરે. કરણ શ્રીમંત પિતાનો પુત્ર. હોંશિયાર ખરો પણ ફિશિયારી મારવામાં ઊંચો આવે તો ને! આ તો પિતાનો આગ્રહ - કરણને મન દુરાગ્રહ. ડીગ્રી મેળવવી જ પડે. બાકી અભ્યાસ કરવામાં ચિત્ત જ ન ચોંટે. ગમે તેમ કરીને પાસ થઈ જવાનું. જો કોલેજ છૂટી જશે તો પછી બાપા માર્કેટમાં ધંધે બેસાડી દેશે.

કાર્તિકના પિતા સામાન્ય કારકુની કરે, સરકારી ઓફિસમાં, બાંધ્યો પગાર. દીકરો-દીકરી પોતે બંને ચાર જણનો સુખી પરિવાર. પોતે ભણી શક્યા નથી. દીકરા-દીકરીને ગ્રેજ્યુએટ કરવા છે. જેટલું ભણી શકે તેટલું ભણાવવા છે. દીકરાની કોલેજની ફી ભરવા, દીકરીના લગ્નનો ખર્ચ કાઢવા, ઘરનું ઘર ગીરવે મૂકી લોન લીધી છે. દીકરો ભણી રહે, કમાતો થશે, દેવું ચૂકવી દેવાશે. દીકરા કાર્તિકને ઘરની પરિસ્થિતિની જાણ છે. જીજાનથી અભ્યાસ કરે છે. ફર્સ્ટ ક્લાસ મેળવે છે. સરસ કેરિયર બનાવવી છે.

કંચન શ્રીમંત પિતાની પુત્રી છે, માના મરણ પછી પિતાએ બીજા લગ્ન કર્યા નથી. મા બાપ બંનેનો પ્યાર આપી દીકરીને ઉછેરી છે. દીકરીને એવી ટ્રેઇનીંગ આપવી છે કે પિતાનો ધંધો સંભાળી શકે. કંચનને પણ બીજનેસમાં રસ છે. હોંશ છે. પિતાનો ધંધો સંભાળવાની લગ્ન કરવા નથી. પિતા એકલા પડી જાય. એમનું કોણ?

ત્રણે મિત્રો ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયા. કાર્તિકના હાથમાં ડીગ્રી છે. પણ એની લાયકાત મુજબની નોકરી ક્યાં યે મળતી નથી. જ્યાં જ્યાં ઇન્ટરવ્યુ આપવા જાય, જુએ છે કે બધે લાગવગ કામ કરે છે. આવડત હોવા છતાં નોકરી મળતી નથી. બે ચાર જગ્યાએ કામ મળે તેમ છે. મા

બાપ ના પાડે છે. તારી આટલી બધી આવડત-વેડફી નાંખવી નથી તારી શક્તિઓને. તને ઊંચા પગારની નોકરી મળવી જોઈએ. જેવી તેવી નોકરી સ્વીકારી - હલકી પાયરીનું કામ કરવું નથી. લેવું નથી. કાર્તિક એક વરસથી ભટકે છે, એને લાયક નોકરી મળતી નથી. બાપાને માથે કરજ છે, વ્યાજ ચડે છે. શું કરે. લાચાર છે કાર્તિક.

કંચનની માએ કંચનને બે ત્રણ છોકરાના માંગા આવવાની વાત કરી. મા દીકરી વચ્ચે બહેનપણા છે. છૂટા મનથી એકબીજાની મનની વાતની આપ લે કરે છે. કંચને કાર્તિક માટેના પ્રેમની વાત માને કરી છે. માને કાર્તિક પસંદ છે. પણ એક શરત છે કે કાર્તિક નોકરીએ લાગી જાય, કમાતો થાય, તો તારા લગ્ન એની સાથે કરાવી દઉં. મા બાપની જવાબદારી માથે છે, પોતાનો પરિવાર થાય. છોકરો કમાતો ન થાય તો ઘર કેવી રીતે ચલાવી શકે? કંચનને કાર્તિક પ્રત્યે પ્રેમ છે, પણ જો એ ન કમાઈ શકે તો? વળી માની સલાહ સાચી છે, માને દીકરીની ફિકર તો હોય જ ને! કાર્તિકને બે ચાર નોકરીની ઓફર મળી છે. તો એના બાપા કહે એવું હલકું કલેરીકલ કામ શા માટે સ્વીકારવાનું?

આ બાજુ કરણના પિતા કરણના ઉડાઉપણાથી નારાજ છે. એનામાં નમ્રતાનો છાંટો નથી. કારખાનાના કારીગરો સાથે જરા ઊંચા અવાજે વાત કરાય નહીં. યુનિયનની જબરદસ્ત ધાક છે. બધા હડતાલ પર ઉતરી જાય તો પ્રોડક્શન બંધ થઈ જાય. તેથી તેમણે નક્કી કર્યું કે દીકરાને જરા ટીપાવા દેવો પડશે. તો જ ખબર પડશે કે કેટલે વીસે સો થાય? છેલ્લબટાઉ થઈને ફરે છે તો કહી દીધું કે હવેથી દીકરા કમાઈને વાપરતા શીખો. ખીસાખરચ બંધ. બુચ લાગી ગયા મોજશોખને. ખીસામાં કાવડિયા ખણખણતા હોય તો જ બધા નખરાં પોષાય. એને કંચન ગમતી હતી, કંચનને કાર્તિક પ્રત્યે સોફ્ટ કોર્નર છે એની ખબર છે. ગમે તેમ કરીને પણ કંચનને મેળવવી છે, ભોળવવી છે. કંચન આમ તો પાકી છે. તેને ખબર છે કરણના ધંધાની. બાપને પૈસે જલસા કરી લીધા છે બેટાએ! પોતાનામાં કમાવાનું પાણી નથી.

કાર્તિક દુઃખી હતો, બેકાર હતો, થાકી ગયો. બાપા બોલતા નથી પણ શાહુકાર મૂડી માંગે છે. વ્યાજ ચૂકવવાના ધાંધિયા છે. ઘરમાં રહીને કરવું શું? ગામ બહાર ધાબામાં ખાવા ગયો. ત્યાં એની સાથે સ્કૂલમાં ભણતો કિશોર વેઈટર તરીકે કામ કરતો હતો. શું કરે નાની ઉંમરમાં લગ્ન થઈ ગયા. દીકરાની લાયમાં બે દીકરીઓ થઈ ગઈ છે. ત્રીજું સંતાન દીકરો છે, એ તો હજુ બે વર્ષનો છે. ગરજે ગધેડાને બાપ કહેવો પડે. બ્રાહ્મણનો દીકરો છે. જે મળ્યું તે કામ સ્વીકારી લેવું પડ્યું. લાચારી. પરિવારને પોષવો તો પડે જ.

કિશોરે કલ્હું કે ફલાણી ફલાણી હોટલમાં અમારે ત્યાંથી ફરસાણ ડીલીવર થાય છે. બે ચાર હોટલોમાં તપાસ કરવાથી ડીલીવરી બોયની નોકરી મળી જાય. ડોમીનો પીઝાની દુકાનમાં ડીલીવરી બોયની નોકરી અપાવી શકું. તને સ્કૂટર ચલાવતા આવડે છે. ઉપરથી ટીપ પણ મળી જશે. કાર્તિક ગળા સુધી આવી ગયો હતો. જે કંઈ કામ મળે તે સ્વીકારી લેવું જરૂરી હતું. અને એ ચડી ગયો કામ પર હોમ ડીલીવરી કરવાના. તેની કામ કરવાની લગન જોઈને તેના બોસ ખુશ હતા.

કરણને ખબર પડી. લાગ મળી ગયો. કાર્તિકને નીચું જોવડાવવાનો. કંચનની સામે એને નીચો પાડવાનો. પોતે એક પાર્ટીનું આયોજન કર્યું. મિત્ર મારફતે ડોમીનોમાં પીઝાનો મોટો ઓર્ડર આપ્યો. ડાન્સ, ડી.જે. લાઉડ મ્યુઝીક. મિત્રો-બીયર, દારૂની બોટલો તો હોય જ. કંચન તથા બીજા પાંચ દસ મિત્રોને આમંત્રણ આપ્યું હતું. કાર્તિક ડીલીવરી બોય તરીકે પીઝા સપ્લાય કરવા ગયો. બધા મિત્રોની દેખતા કરણે ઠેકડી ઉડાડી. જુઓ આ પોથી પંડિત, ફર્સ્ટ ક્લાસ સ્ટુડન્ટની દશા. હાવ ફની? ડીલીવરી બોય? કાર્તિકને આગ્રહ કર્યો, આપણે જૂના મિત્રો છીએ. તું પાર્ટીમાં જોઈને થઈ જા, એન્જોય કર અમારી સાથે. પછી પોતે જ મજાક ઉડાડી. આપણે તો કરીએ. ક્યાંથી મજા માણે બિચારો - એને તો હજુ બીજે ડીલીવરી કરવા જવાનું હશે જ. કાર્તિક અપમાનના ઘૂંટ ગળી ગયો. નીચી મૂંડી કરી બહાર નીકળવા ગયો ત્યાં કંચને એનો હાથ પકડી, કરણને સંભળાવ્યું કે તારી નીચતાની હદ કહેવાય. કોઈ

પણ કામ હલકું નથી. મહેનત કરી કમાઈ લે છે ને! એના બાપ પાસે ક્યાં પૈસા છે કે એ જલસા કરે. તું એટલું તો એટલું કમાઈને તો બતાવ.

કંચને સપોર્ટ આપ્યો કાર્તિકને, keep it up. હિંમત હાર્યા વિના કામ કર્યે જા. નિષ્ઠાથી, ઇમાનદારીથી કામ કરે તેને પ્રમોશન મળે જ મળે. એની ઓફિસમાં મેનેજર suspend કરવામાં આવ્યો ગોલમાલ માટે. કાર્તિક હવે મેનેજર બની ગયો. પૈસા ખવાઈ જતા હતા તે અટકી ગયા. બોસ ખુશ હતા. ચારે હાથ હતા કાર્તિક પર. એક વર્ષમાં તો કાર્તિક એની કંપનીમાં પાર્ટનર બની ગયો. હવે એનું સ્ટેટસ બદલાઈ ગયું. એના મા બાપને કદર થઈ. દીકરો હલકું કામ કરે છે, એવી શરમ અનુભવતા હતા. આજે સધર થઈ ગયો છે પરિવાર કાર્તિકનો. બધું કરજ ચૂકવી દીધું. મકાન ગીરવે મૂક્યું હતું તે છોડાવી લીધું. પોતાના મિત્ર કિશોરને પણ કંપનીમાં પાર્ટનર બનાવ્યો.

કંચનની મા ચબરાક હતી. એ કાર્તિકની રજેરજની માહિતી મેળવ્યા કરતી. હવે કાર્તિક પૈસાવાળો થયો છે એટલે જ નહીં. કમાતો થયો છે. જવાબદારી સંભાળતો થયો છે. પૈસાની કિંમત એને સમજાઈ ચૂકી છે. કંચનની મા સુમન જાતે કાર્તિકના મા બાપ પાસે દીકરીનું માંગું લઈને ગઈ.

કરણને આ વાતની ખબર પડી એણે કંચન પાછળ જાસૂસ રોક્યા હતા. કોણ, ક્યારે, ક્યાં મળે છે, બધી ગતિવિધિની જાણકારી રાખતો. એણે કાર્તિકના મિત્ર કિશોરને ચાડીચુગલી કરી કે કાર્તિકે તમારી કંપનીમાં ગફલા કર્યા છે. એ વિના એની પાસે આટલા પૈસા ક્યાંથી આવ્યા. કાર્તિકનો હિસાબ પાછ પાછનો હોય છે. એની કિશોરને ખબર હતી. કરણની દાનત હલકી છે. એની એને ખબર હતી. કાર્તિકને પીઝાની ડિલીવરી વખતે બદનામ કરેલો એ પણ ખબર હતી. એને મિત્રતાની કદર હતી. આવો મિત્ર ગુમાવવો ન પરવડે.

કાર્તિક અને કંચનના લગ્ન થઈ ગયા, ધામધૂમથી. કંચનની મા સુમનબેન પડી ગયા. ફેંક્યર થયું. એટક આવ્યો, પેરેલીસીસની અસર

થઈ. હવે એ બીઝનેસ સંભાળી શકે તેમ નથી. કાર્તિકને બહુ વિનંતી કરી કે તું મારી એકની એક દીકરી વારસદાર છે. તમે બંને મળી ધંધો સંભાળી લો પણ ના. કાર્તિકે દુનિયાદારી જોઈ લીધી છે. સ્વમાનભેર જીવવાની મજા જ અનોખી છે. પૈસાનું શું મહત્ત્વ છે. ભલે કંચન એના બાપનો ધંધો સંભાળે. કાર્તિકના બા બાપા હજુ કડેઘડે છે, ઘર-છોકરાઓની સંભાળ લઈ શકે છે. તેથી કાર્તિક અને કંચન બંને નિશ્ચિંત છે.

કહે છે ને કે કોઈ મુદ્દા લાખ બુરા ચાહે

વહી હોતા હૈ જો મંજુરે ખુદા હોતા હૈ

દાનત તેવી બરકત. ઇમાનદારીનો બદલો વહેલોમોડો મળ્યા વિના રહેતો નથી.

પ્રેમરસાયણ

સાસરિયામાં સૌની માનીતી વહુ છે અનોખી. અનોખી અને અરુણના પ્રેમ લગ્ન છે. અરુણ એટલે વહેલી સવારના સૂરજ સમો તરવરિયો યુવાન. રૂપે રંગે પૂરો. માબાપનું લાડીલું સંતાન. એક બહેન છે નિશા. શાંત અને સોહામણી, ઠરેલ. અનોખીનો સંસાર ખૂબ સુખી છે. પ્રેમાળ સાસુ સસરા છે. નટખટ નણંદ નિશા છે. અને પતિ છે વરણાગિયો. હરવા ફરવાનો શોખીન. ખાવાપીવાનો શોખીન. એને મન દરેક નવો દિવસ ઉત્સવ સરખો. અનોખી ક્યારેક વિચાર કરે છે કે મારા સાસુ સુશીલા એકતા કપુરની સીરીયલો જુએ છે પણ એ સીરીયલોની એક પણ સાસુ જેવા કપટી કે ડંખીલા નથી. વહુને ત્રાસ આપે એવા નથી. અંદરોઅંદર ઇર્ષ્યા નથી. લડાઈ નથી. સાસુજી અનુભવી છે. વ્યવહારકુશળ છે. પેક છે. ઘરમાં વાસણ હોય તો ખખડે. અવાજ બહાર જવા ન દેવાય. પોતે જરૂર પડે ત્યારે અનોખીને ટોકે, ટપારે. પણ બહારના કોઈની મજાલ નહીં કે અનોખીને કંઈ કહી જાય. અનોખીનું ઉપરાણું લીધા કરે. અરે પોતાના સગા દીકરા અરુણને ધમકાવી કાઢે કે અનોખી તારી બૈરી છે. તો શું થયું? એ આ ઘરની લક્ષ્મી છે. મારી દીકરી નિશા એવી જ અનોખી. દરેક ઘરના રિવાજ જુદા હોય એને સમય આપો. એક કુંડામાંથી ઉખેડી એ છોડને આપણે આપણા કુંડામાં વાવ્યો છે. એને પનપવા અવકાશ, થોડો સમય આપવો પડે. સાસુજીમાં અગ્નિ જેવી ઉષ્મા છે. કોઈ પરિવાર પર આંગળી ચીંધે, એને આખેઆખા દઝાડી દે પણ બરફ જેવી ટાઢક છે એમનામાં હૈયામાં હામ છે. મુસીબતો અને હિંમતથી સામનો કરવાનો. પતિની બિમારીમાં પરિવારને અડીખમ રાખ્યો. છોકરાઓને ભણાવ્યા. ઠપકો આપે તેમાં યે

ભારોભાર પ્યાર ભર્યો હોય. હવે છોકરમત છે. મોટા થશે, આપોઆપ સમજણા થઈ જશે.

અનોખી ભણેલી છે, નોકરી કરે છે, એને પુરુષ સમોવડા થવું નથી. ફક્ત પોતાના ભણતર, આવડતનો ઉપયોગ થાય. એની કારકિર્દી થાય એવું અરુણ પણ ઇચ્છે છે. સંપૂર્ણ સહકાર આપે છે. ફરક ફક્ત એટલો છે કે અરુણને પોતાના ગમા અણગમા છે. જીદ છે. કપડાં, જમવાની બાબતમાં બહુ ચુઝી છે. પાર્ટી, કલબમાં મોજમજા કરવી છે. પોતાની પત્ની અનોખી સૌથી સુંદર દેખાવી જોઈએ. વટ પડી જવો જોઈએ. બ્યુટીપાર્લરમાં જા, નવા ડીઝાઇનર ડ્રેસ પહેર. મણિબેનની જેમ સાડી ને અંબોડામાં વટ ન પડે.

લોકોને લાગવું જોઈએ કે આ અરુણની વાઈફ છે. કુદરતમાં ચાર ઋતુ છે. ઋતુ ઋતુ પ્રમાણે રંગ બદલાય. નીતનવી ફેશન પ્રમાણે તૈયાર થવાનું. એ પઝેશીવ છે. અનોખીને પણ અરુણ ખુશ રહે એવું ગમે છે. એ સરસ રીતે તૈયાર થઈ, નીકળવા તૈયાર હોય અને અરુણ ટીકા કરે. આજની પાર્ટીમાં ઇવનીંગ ડ્રેસ બ્લેક જ જોઈએ. બ્લેક ડ્રેસમાં તું પરી જેવી સુંદર દેખાય છે. અનોખીના પિયરમાં એની મા કહેતી કે કાળો ડ્રેસ અપશુકન કહેવાય. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી શા માટે કાળાં કપડાં પહેરે. અનોખી અરુણને કહી શકતી નથી કે મને લાલ રંગ સુટ થાય છે. આત્મવિશ્વાસ, આત્મસન્માનનો અભાવ છે. બીજાને ખુશ રાખવા મથે છે. પોતાની ઇચ્છા, અપેક્ષાઓ દેખાવી દઈને તરત પાછી ફરે અને ડ્રેસ બદલી નાંખે.

અનોખીને મન બીજાના અભિપ્રાયનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. એની નણંદ નિશા ક્યારેક ભાભીને ટપારે. ભાભી તમે તમારી મરજી વ્યક્ત કરતા કેમ અચકાવ છો? કાયમ મારા ભાઈ અરુણને ગમે, માને ગમે એવું જ કરવાનું? ક્યારેક તો કહી દો કે મને પણ એક મન છે. મારા અસ્તિત્વનો નિખાર થવા દો. મારી મરજી મુજબ

જીવવાનો મને પણ અધિકાર છે. બીજાના અભિપ્રાય પ્રમાણે જીવવાનું બંધ કરો. અનોખીની માએ સંસ્કાર આપ્યા છે કે લગ્નવ્યવસ્થામાં સ્ત્રીએ સમજ દાખવવી પડે. સંસાર ટકાવવાની જવાબદારી સ્ત્રીની છે. ભૂલ થાય, પુરુષની માફી માંગી લેવાની. સાસુનો પ્રેમ મેળવવાનો. એમાં જ સંસાર સુખની ચાવી છે. પુરુષની પ્રેમ કરવાની રીત જુદી હોય એ મોઢેથી વખાણ નહીં કરે, પણ મનોમન ખુશ રહેશે.

સ્ત્રીએ ઘરના બધા પાત્રોના સ્વભાવ સમજી, એમને ઓળખી પોતાનું વર્તન ઘડવાનું તો બધા ખુશ રહેશે. પુરુષની આંખમાં સખાભાવ પ્રકટવો જોઈએ. સંતુષ્ટ પુરુષ બધે સફળ થઈ શકે. પુરુષ કમાય, ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિની જરૂરિયાતો પૂરી પાડે. એનામાં નિરીક્ષણ શક્તિ છે. સ્ત્રીની કદર છે એના મનમાં. સ્ત્રીમાં સૌથી વિશેષ આવડત છે. એ ગૃહિણી છે. ભોજ્યેષુ માતા છે. સંસારને સુંદર બનાવવાની કળા સ્ત્રીને સહજ સાધ્ય છે.

એટલે જ તો સ્ત્રીને શક્તિ ગણી મા સ્વરૂપે એની પૂજા થાય છે. એ જનની છે. જેવી છે તેવી પોતાની સ્ત્રીનો સ્વીકાર પુરુષ કરે છે. સર્વ પ્રકારની સુવિધા પોતાના પરિવારને આપવા એ બળબળતી બપોરે કમાવા ઘરની બહાર રહે છે. ત્યારે જ ઘરની બધી વ્યક્તિઓ આરામથી એસીની ઠંડી હવા માણી શકે છે, સ્ત્રીને ચૂલો ફૂંકવો ન પડે એ માટે ગેસ લાવી આપે. એસી વસાવે, મીકસર વસાવે જેથી એના મુલાયમ હાથ ખરબચડા ન બની જાય.

સ્ત્રીને ઇશ્વરે મુલાયમ બનાવી છે. કોમળ ને ઋજુ બનાવી છે. માતૃત્વનો બોજ સ્ત્રી જ ઉઠાવી શકે. નવ મહિના, એક શરીરમાંથી બીજું શરીરને જન્મ આપવાની ક્ષમતા સ્ત્રીમાં જ છે. એથી જ પુરુષ સ્ત્રીને શણગારે છે, અને પોતે શિવજી સમો વૈરાગી બની રહે.

ગુણિયલ સ્ત્રી સંસારને ઉજાળે. સ્ત્રા અને પુરુષ એકબીજાના પર્યાય બની જીવે. સ્ત્રી પોતે જ સુંદર છે, તેથી જ એ પોતાના મકાનનું સુંદર ઘરમાં રૂપાંતર કરી શકે છે.

સ્ત્રીમાં દર્દ સહન કરી શકવાની ક્ષમતા છે. ઊંચે આકાશમાં ઊડવાની ક્ષમતા પણ તેનામાં છે. પણ એ સમજુ છે. પોતાનો પગ ધરતી પર ખોડી રાખતા એને આવડે છે. પુરુષોની યશોગાથા ગવાય. જ્યારે સ્ત્રીઓની વ્યથાગાથા - ગુપ્ત રહે છે. કારણ સ્ત્રીને પોતાના ગાણાં ગાવા નથી. પરિવાર પ્રત્યે એને ફરજ બજાવવી છે. સ્ત્રી એટલે દેવી. દેવી હોય તે સતત આપતી રહે. એને કોઈ અધિકાર જોઈતો નથી. ફક્ત એનું માન સન્માન જળવાઈ રહેવું જોઈએ. અનોખી માને છે કે મારો પતિ અરુણ, મારો પરિવાર એ જ મારી ઓળખ છે. હા આપણી પરંપરા એવી રહી છે કે સ્ત્રીના ત્યાગની કદર આપણે કરતા નથી. કરવા માંગતા નથી. જાણે બધી ફરજ એની છે. તો એના પ્રત્યે પરિવારની પણ કોઈ ફરજ હોવી જોઈએ ને! તને પણ કોઈ દિવસ આરામની જરૂર છે. મનમાન્યું કરવાનો અધિકાર છે, એ સત્કારવા આપણો રૂઢિચુસ્ત સમાજ તૈયાર નથી. સ્ત્રીના અસ્તિત્વનો જાણે નકાર છે. એણે શું પહેરવું, શું ખાવું-પીવું, કેવી રીતે વર્તવું, બોલવું એ બધું શું પુરુષ સમાજે નક્કી કરવાનું? અરુણની જેમ? મને ગર્વ છે મારી પત્ની સુંદર છે. પણ એના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વનો સ્વીકાર નથી. પુરુષને સ્ત્રી વિના જરા પણ ચાલે તેમ નથી.

સ્ત્રી પૃથ્વી ધરિત્રી સમાન ખમતીધર છે. સમાજની ધરી છે. ધરી સ્થિર છે તો સંસારચક્ર સારી રીતે ચાલે છે. ધરી ખસી જાય તો ?

અનોખી નાની હતી. પિતા પાસે જીવ કરતી. પીકનીક પર જવા માટે. સ્કૂટી પર સવારી કરવા, સર્કસમાં, મેળામાં ફરવા જવા, લાડલી દીકરીની હોશ માબાપ પૂરી કરે. માબાપે બતાવ્યો તે અરુણ સાથે એ પરણી ગઈ. એને મન માબાપ ખુશ, પોતે ખુશ. બીજાની ખુશીમાં તે પોતાની ખુશી શોધતી ફરે છે. કોઈને રાજી રાખવા એમાં જ પોતાનો રાજીપો. પોતે અન્યના રાજીપાનું કારણ બની શકે એમાં એને પોતાની ફરજોની યાદી બનાવી છે, અધિકાર

જોઈતો નથી. અરુણ પોતાનો પતિ છે, મનનો માનીતો છે. બસ એને બીજું શું જોઈએ? એને પતિ પાસેથી કોઈ ગીફ્ટની અપેક્ષા નથી. એમ તો એને ફીડમ છે, શોપીંગ કરવાની, પતિ જોઈએ એટલા પૈસા આપે છે. કોઈ વાતની કમી નથી. એની સાસુ એનું ઉપરાણું લે છે, સ્નેહ કરે છે. એ સંતુષ્ટ છે. એક સ્ત્રીની પીડા-દુઃખ સ્ત્રી જ સમજી શકે. બધું પોતાનું ધાર્યું થવું જ જોઈએ એવો આગ્રહ અનોખી રાખતી નથી. પોતાને સમજી શકે એવો પતિ મળ્યો છે. એની જીદ ક્યારેક સંતોષી લેવી પડે, સમાધાન સાધવું પડે. ઘરમાં, રસોડામાં એનું સામ્રાજ્ય છે. એના કામમાં કોઈ માથું મારતું નથી. આધુનિકતાનો પવન તેને સ્પર્શી શક્યો નથી. કદાચ તેથી જ તે સંતુષ્ટ છે. પિયરમાં ખાસ કામ કરવું પડ્યું નથી. અહીં પણ નોકરચાકર છે. સ્ત્રીમાં એક ગુણ છે. એડજસ્ટ થવાનો. રિયાઝ કર્યા વિના એ ગાઈ શકે છે, હાલરું ગાવા કોણે શિખવ્યું હતું. એ સ્ત્રી સહજ આવડત છે. સ્ત્રીમાં લાગણી છે. ઋજુતા છે. મધુરતા છે. પુરુષને વશ થઈ એ પુરુષને પોતાના વશમાં રાખી શકે છે. બસ કોઈ એને સમજે, વખાણે - એથી વિશેષ એને કંઈ જોઈતું નથી.

અનોખીના DNA માં જ સૌને ખુશ રાખવાની કળા છે. પોતાના પતિનો પ્રેમ પામી શકી એ જ એને મન ધન્યતા છે. પતિ વખાણ કરે. તું સુંદર છે. બીજા કરતાં different છે. તારા નામની જેમ તારી દરેક વાત અનોખી છે. સ્ત્રીને કોઈનો આધાર જોઈએ. એ પતિ પાસેથી મેળવવાનો એનો અધિકાર છે. પતિને એ રીઝવે છે. પુરુષને પણ સ્ત્રીના સહકાર, ડૂંફની જરૂરત છે. સ્ત્રી પુરુષ બંને સહભાગી છે એકબીજાનો બોજો હલકો કરવાનો છે, સહકારથી. કોઈ હરિફાઈ નથી કરવી. No competition.

પરસ્પર વિશ્વાસ એ સફળ લગ્નજીવનનું રહસ્ય છે. સ્ત્રીમાં વિસ્મય છે. અવનવું જાણવાની ઇંતેજારી છે. ઘરસંસાર ચલાવવો એમાં ગૌરવ છે. કમાતી સ્ત્રી જ મહાન એવું નથી. સ્ત્રીએ પોતે

જ પોતાના કાર્યનું મૂલ્ય આંકવાનું છે. એક સ્ત્રી જેટલું કામ કોઈ પુરુષ થોડો કરી શકશે. વહેલી સવારે ઊઠી બારી બારણાં ખોલવા, ઘરમાં ઉજાસ પ્રકટાવવો. ચા-નાસ્તો, રસોઈ કરવી. ઇસ્ત્રી કરવી, બિમારની સારવાર કરવી. નોકર ન આવે તો સફાઈ કરવી. રાત્રે ઢાંકોઢુબો કરી ફરી બારીબારણાં ચોકસાઈથી બંધ કરવાનું કામ સ્ત્રી જ કરી શકે. ઇશ્વરે પુરુષને બે જ હાથ આપ્યા છે. જ્યારે સ્ત્રી મા જગદંબાનો અવતાર છે. એને દસ હાથ છે. એ બધે પહોંચી વળે છે. સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ જ અદ્ભુત છે. એ નવલી, નાજુક, નમણી નાગરવેલ. ઘાસ જેવી કોમળ નમ્ર છે. સંકટ સમયે કેમ વર્તવું. નમી જઈ, ફરી ટટ્ટાર થઈ જવાની આવડત તેનામાં છે. સ્ત્રીમાં જ એવું કોઈ તત્ત્વ છે, કે એ એક ઘર છોડી બીજા ઘરમાં રોપાઈ જાય. પુરુષનું એ ગજું નથી. સ્ત્રીમાં પ્રેમરસાયણ સભર ભર્યું છે. પરિવારના સૌ સભ્યો એનું આચમન કરી ધન્ય બની જાય.

ભક્તિભાવ

કર્મ-જ્ઞાન-ભક્તિ

ભક્તિ સૌને માટે સુલભ છે. શિવમાંથી છૂટો પડેલો જીવ ફરી શિવત્વ પામવા ઇશ્વરની ભક્તિ કરે. આત્મા એ પરમાત્માનો અંશ છે. દરેક જીવનું અંતિમ લક્ષ્ય છે મોક્ષ. એ માટે ભક્તિ એ સૌથી મોટું સાધન છે.

ભૂતળ ભક્તિ પદારથ મોટું બ્રહ્મલોકમાં ના હી રે
હરિના જન તો મુક્તિ ન માંગે, જનમજનમ અવતાર રે
નિત્ય સેવા નિત્ય કિર્તન ઓચ્છવ નિરખવા નંદકુમાર રે.
નરસૈયો ભક્ત હરિનો. મીરાં દાસી, શ્રીકૃષ્ણની.

ભક્તના હૃદયમાં પ્રભુમિલનની આરત હોય. આરતુ હોય, મીરાં કહે મને ચાકર રાખોજી. ચાકર રહીશું, બાગ લગાઈશું. નિત નિત દર્શન પાશુંજી, પ્રભુ દર્શન વિના જીવ અકળાય, તરફડે.

ભક્તિ એટલે જીવનનો અવિરત આનંદોત્સવ. ભક્ત હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યે અગાધ આદર હોય, અહોભાવ હોય. ઇશ્વરમિલન માટે તડપન હોય, આરતુ હોય.

ભક્ત એટલે પરમ તૃપ્ત જીવ. એને પ્રભુભજન સિવાય બીજી કોઈ કામના નથી, વાસના નથી. કશી અતૃપ્તિ નથી. મીરાં કહે છે, કરના ફકિરી ફિર ક્યા દિલગીરી, સદા મગનમેં રહના જી. કોઈ દિન શિરા પૂરી, તો કોઈ દિન ફાકમફાકાજી. પ્રભુ જે હાલતમાં રાખે આનંદમંગળ..

સખી આજની ઘડી તે રણિયામણી.

સખી આજનો આનંદ લીજીએ રે - કાલ કોણે દીઠી છે. આવતી કાલની ફિકર નથી. દીકરીનું મામેરું છે. મોસાળું કરશે શ્રી હરિ. વિશ્વાસ છે, શામળિયા શેઠ ઉપર. ભગવાન પણ ભક્તનું રક્ષણ કરવા તત્પર છે. નરસૈયાની હૂંડી સ્વીકારે, મીરાંબાઈના ઝેર પી જાય, પ્રલ્લાદને

હોલિકા દહનથી બચાવે, દ્રૌપદીના ચીર પૂરે. ભગવાનનું અભય વચન છે ભક્ત પ્રત્યે

ગરુડે ચડી આવજો રે ગિરધારી
લજજા મારી રાખજો રે મોરારી.

હાથીને મગરના પંજામાંથી છોડાવે.

સર્વે ભક્તોને જ્યારે ભીડ ભડી, સમર્થા અંતર્યામી.

ભાવટ ભાંગી ભૂધરે, મહેતા નરસૈયાના સ્વામી.

ભક્તિ એટલે સમર્પણભાવ. હૃદયમાં અપ્રાપ્તિનો વિષાદ નથી, અજંપો નથી. વ્યથા નથી. કારણ દૃઢ વિશ્વાસ છે. દૃઢ ઇન ચરણન કેરો ભરોસો.

ભક્ત હૃદય તો સદા મગન હોય, આનંદ-ભક્તિરસમાં તરબોળ હોય. પ્રભુ દર્શન એ એના જીવનની ચરમ પરમ ધન્યતાની ક્ષણ છે. એને ભવિષ્યની કોઈ ચિંતા નથી. હું હરિનો, હરિ છે મમ રક્ષક.

એહ ભરોસો જાય નહીં.

જેના હૃદયમાં સતત ભક્તિસાગર ધૂધવતો રહે એ ભક્તને ભરતીનો આનંદ કે ઓટનો વિષાદ નડતો નથી. ઘર, કુટુંબ, સમાજ બધાનો ત્યાગ, બહિષ્કાર વેઠી લેશે. હરિને ભજતા હજુ કોઈની લાજ જતા નથી જાણી રે.

નારાયણનું નામ જ લેતા. વારે તેને તજીએ રે.

તજીએ, કુટુંબને તજીએ, તજીએ માને બાપ રે, જે નરસિંહ, મીરાંએ ત્યજ્યા.

સિધ્ધિ

બાળક જન્મે, છઠ્ઠીને દિવસે ફોઈ ઓળીઓળી કરી નામ પાડે. પોતાની ઓળખાણ માટે નામ હોવું જરૂરી. જો કે હવે તો બાળક માના પેટમાં હોય ત્યાં જ તેનું નામ નક્કી કરી લેવામાં આવે છે. બર્થ સર્ટીફિકેટ, સ્કૂલ એડમીશન માટે નામ જરૂરી. આ નામ સાથે સર્વનામ આવે - હું - અમે - દરેક જીવનો હું બહુ પ્રબળ હોય. એક નામ પાછળ કેટલી જંજાળ. સરનામું નેમ પ્લેટ ઘર ઉપર.

બાળક જન્મે, રડે, પોતાના પ્રત્યે બધાનું ધ્યાન આકર્ષિત કરે. ભૂખ્યો છું, મને દૂધ આપો, રડે, એટલે હીંચકા નાંખો, હાલરડા ગાઈ સૂવરાવો. મને રમાડો. બાળક સમજણ થાય, એનો હું મોટો થતો જાય, મારી મા, મારાં રમકડાં, બીજાને હાથ અડાડવા ન દે.

હું એટલે I - I want, I wish. I do - my - માબાપ મારા, રમકડાં મારા. જેમ જેમ મોટા થતા જઈએ આ ક્ક પ્રબળ થતો જાય. આ ઘર મારું, મિલકત મારી, પત્ની મારી, સંતાનો મારા. મારી ઓળખ. હું કહું તેમ જ થાય. પોતાના માટે superiority બીજા તુચ્છ, મામર, નગણ્ય. I ઊભો હોય - દિવાલ રચાતી જાય. એ I ને આડો પાડીએ - સેતુ બની જાય. શાસ્ત્રો પોકારી પોકારીને કહે છે. અહં ઓગાળો. નરસિંહ મહેતાએ ગાયું - હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનના શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણેય

આ અહં, સ્વની સાચી સમજ નથી પડવા દેતો. સ્વ સાધ્યો તો સર્વને સાધ્યા, સ્વને સમજ્યા વિણ સાધના સર્વ જૂઠી - નરસિંહ મહેતાએ એ જ ગાયું. જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિન્થ્યો નહીં - ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી. આ 'હું' એટલે કોણ? 'આત્મા'? હું ને ઓળખવા ઋષિ મુનિઓએ હઝારો વર્ષો તપ કર્યા. છતાં યે તેની સાચી ઓળખ પામી શક્યા નહીં. છેવટ નેતિ નેતિ કહી દેવું પડે. હું કોણ? ક્યાંથી આવ્યો?

ક્યાં જવાનો? સંસારમાં આવ્યા, ઝંખનાના જાળાઓમાં ગૂંચવાયા કરીએ છીએ - કર્તાહર્તા કોણ? હું પદનો હુંકાર માણસને નીચો પાડે છે. ઘર, સંસારમાં કેટકેટલી વળગણો? જીવનનો મર્મ સમજાયો નહીં. ઇશ્વરે દરેક જીવને અમુક કર્તવ્યો બજાવવા આ સંસારમાં મોકલ્યો છે. પણ આપણે ફરજ ચૂકી જઈએ છીએ. માનવતા વિસરી જઈએ છીએ. ઇશાવસ્ય મિંદ સર્વ - સર્વ જગત એક પરમ પિતાનું સર્જન છે, વસુધૈવ કુટુંબકમ્ નો મંત્ર ભૂલી જઈ - આ મારું આ તારું - ઝઘડાઓમાં કૂટાઈ મરીએ છીએ,

રાખનાં રમકડાં - મારા રામે રમતા રાખ્યા રે
મૃત્યુલોકની માટી માથે માનવ કહીને ભાખ્યા રે.
ડોલે બોલે રોજ રમકડાં, નિત્ય નિત્ય રમતું માંડે,
આ મારું ને આ તારું કહીને એકબીજાને ભાંડે રે.

પોતાનો સ્વની ઓળખ કરી, સ્વમાં શ્વસવું, સ્વમાં વસવું ભૂલી ગયા.

તિનકા તિનકા ચૂનકર મહેલ બનાયા, લોગ કહે યે ઘર મેરા હૈ -
ના યે તેરા, ના યે મેરા, યે તો રેન બસેરા છે.

પણ જીવ આગતિયો બની ભવાટવિમાં ભટક્યા કરે છે. જગતને ઓળખવા, જાણવા મથામણ કર્યા કરે છે. પોતાનું કર્તવ્ય વિસરી જાય છે. પરઘરને પોતાનું કાયમી ઘર સમજી પથારા ઉપર પથારા કર્યે જાય છે. જગત આખાનો ભાર પોતાના ઉપર ઉપાડી ફર્યા કરે છે. નામની તકતી લગાવવા ડોનેશનો કરે છે. નામ રહેતા ઠક્કરા, નાણાં નવ રહંત, કીર્તિ કેરા કોટડા પાડ્યા નવ પડંત.

પરિવારનું નામ ચાલુ રહે એ માટે સંતાનોની એષણા. સંતાનો સારા નીવડ્યા, નામ ઉજાળ્યું. કપાતર નીવડ્યા નામ બોળ્યું. શેક્સપિયરે કહ્યું, નામમાં શું છે? ગુલાબ ગુલાબ જ રહેશે. પણ જગત તો નામ થકી જ ચાલે છે.

જીવ ને શિવ અલગ નથી. દરેક જીવનું અંતિમ લક્ષ્ય શિવત્વ પામવાનું છે. અહં

બ્રહ્માસ્મિ. હું પણ - મારાપણું છૂટવું જોઈએ. હું પણ કેમે કરી છૂટતું નથી. રાજા ભરથરીનો બાણું લાખ માળવો ત્યાગ્યો એ સૂક્ષ્મ અહંભાવ ગયો નહીં. સ્મશાનમાં વાસ કરવા છતાંયે.

આ સંસારમાં હું તુતુતુની રમતમાં સહુ કોઈ આટાપાટા રમે છે. અટવાયા કરે છે.

હું ને બદલે આપણો ત્યાગ જન્મવો જોઈએ. આપણો સૌ સાથે મળી સત્કાર્યો કરીએ. વયં આ જગત મારું એકલાનું નથી, આપણા સર્વનું છે. ઇશ્વર આપણા સર્વનો પરમપિતા છે. આપણો સૌ ભાઈબહેનો છીએ. જગત મારું તારું નથી, સહિયારું છે. આ સહિયારાપણાનો ભાવ વિકસે તો સઘળા ઝઘડાઓ-તકરારોનો અંત આવી જાય. પરિવાર, કટુંબકબીલો, સંપત્તિ, સુખ સાલ્વબી, સદ્બુદ્ધિ કોણે અર્પ્યા, તે પરમ પિતાના ઋણી છીએ એ કદી વિસરાવું ન જોઈએ. હું અને પછી તું - તે આવે.

આ તે કોણ? એને ઓળખવો અઘરો છે. એણે અગમ નિગમની ઇંદ્રજાળ રમી છે. આટાપાટામાં અટવાયેલા આપણે એ અગમ અગોચર તત્ત્વને પિછાણવાનું છે.

એણે બાવન પાનાનો ગંજીફો આપણને આપ્યો છે. ચીપ્યા કરો, રમ્યા કરો. હુકમનું પાનું એણે પોતાના હાથમાં રાખ્યું છે. એ ક્યાં બેઠો છે? અલખને ઓટલે બેઠો બેઠો એ સૌની બાજી ગોઠવે છે. જનમમરણની બાજી અકળ છે. એણે આપણને રમવા છૂટો દોર આપ્યો છે. હારજીતની ખટપટમાં આપણે ખૂંપી ગયા છીએ. રમત શૂન્ય ચોકડીની એ માંડી બેઠો છે. આપણે તાળા વાસી, મિલકતના કબજા જમાવી બેઠા છીએ. પણ એ તો અજબગજબનો બાજીગર છે. બધાં તાળાંની કૂંચી એની પાસે છે. આપણે ગમે તેટલો સંગ્રહ કરીએ, અમે કમાયાનો ગરવ ધરીએ, ગમે તેટલા મીઠાં ચઢાવતા જઈએ. કાળની એક ઝાપટે એ આપણને હતા ન હતા કરી દેશે. એકડો ઉડાડી દેવાની સત્તા તેણે પોતાના હાથમાં રાખી છે. આપણા હાથમાં મીઠાં - શૂન્ય રહી જશે. ખાલી હાથે આ જગતમાં એણે આપણને મોકલ્યા હતા

અને ખાલી હાથે જ જગત છોડી જવું પડશે. બધા બધું જાણીએ છીએ છતાં મોહમાયામાં જીવ અટવાયેલો રહે છે. છૂટતું નથી. કોઈ વીરલા જ સંસારની બાજી જીતી શકે. જે ઇશ્વરીય કળાનો પાર પામી શકે.

માનવ મન પણ અજબગજબનું છે. વિવિધ રચના કરી અનેક સુખ લેવાને. શિવ થકી જીવ થયો એ જ આશે. ટી.વી.માં વિવિધ ચેનલો આવે, સર્ફિંગ કર્યા કરો, મનગમતું જોયા કરો. માનવી ‘હું’ નામની ચેનલને મહત્ત્વ આપે. સમગ્ર જીવન હું ની આસપાસ ફરે છે. હું પદને ટકાવી રાખવા કાવાદાવામાં ખૂંચેલો રહે છે. હું ને પ્રબળ બનાવવા અને સજાવવા, જાળવવા મથ્યા કરે છે, ફૂલી ફૂલીને ફાળકો થાય છે. પણ ફૂલેલા ફુગ્ગાને એક જ ટાંકણીથી ફૂસ બનાવી દે છે. કોઈ અગોચર તત્ત્વ, અહંકારને લીધે પોતાની મહત્તા વધારી માણસ અન્યનું શોષણ કરે, અન્યને તુચ્છ ગણે, અન્યનું અપમાન કરે. પરિણામે ઝઘડાઓ થાય. બળવા થાય. વડીલો હું પણ છોડે નહીં. નવી પેઢી બળવો કરે. હીટલર, મુસોલિની, એ બધાના પ્રબળ ‘હું’ ને કારણે જ તો વિશ્વયુદ્ધો થયા. ‘હું’ પણામાંથી ધર્મઝનુન પ્રકટે. હું અને અમે - બાકી બીજા બધા પારકાં. આ મારા-તારાના ભેદભાવમાંથી પ્રકટે છે ધિક્કાર-તુચ્છતા.

આ જગતમાં આપણે એકલા નથી. આ જગે નથી માનવી એકલો - પશુપંખી - સૌ કોઈ ઇશ્વરનું સર્જન છે. સૌ કોઈને જીવવાનો અધિકાર છે. હું અને તું છોડીએ - વયં - આપણે. મૈત્રીભાવનું પવિત્ર ઝરણું વહાવીએ. સર્વ જગત આપણું સૌનું સહિયારું છે. ભલું થાઓ સકળ વિશ્વનું. અહંપણાની સંકુચિતતા ત્યાગીએ - વિશાળતા, અનંતતાનો સ્વીકાર કરીએ. હું-મારું, અમારું નહીં આપણું સર્વનું - એ ભાવના વિકસાવવી પડે. તો જ સંસ્કારિતાનું સર્જન થઈ શકશે, માનવજાત સમૃદ્ધ થઈ શકશે.

ગુરુચરણ સરોજરજ મુજ મન મુકુર સુધાર.

ચરણરજ થઈ રહીએ તો મસ્તિષ્કમાં ભરાયેલો અહં ઓગળશે. આમ તેનો નાશ નિશ્ચિત છે. નામી અનામી થઈ જવાનું છે. સેંકડો,

લાખો, કરોડો જીવ જન્મ્યા - નામ મળ્યું, નામશેષ થઈ ગયા, કાળની ગતિમાં ક્યાંયે ખોવાઈ ગયા. નામનો મોહ સર્વ અનિષ્ટનું મૂળ છે. રાજા રજવાડા ગયા નામોનિશાન ન રહ્યા.

જાણીએ છીએ છતાં નામ-નામના પાછળ દોડીએ છીએ સતત. ઇશ્વરે જન્મ આપ્યો. શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું ધ્યેય સેવવું જોઈએ. આત્માનો ઉત્કર્ષ અને આત્માની મુક્તિ એ જ આપણું ધ્યેય.

જીવનના લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ માટે મંડી પડો. મર્યા રહો. ઉત્થાન અને ઉત્કર્ષના માર્ગે આગળ વધતા રહો. સામાજિક પ્રતિષ્ઠા મેળવવા કે નામના મેળવવા શક્તિઓને વેડફી ન નાંખો. મનુષ્યત્વ ઉજાળવું એ આપણો પરમધર્મ છે.

ધન, દોલત, સત્તા પ્રાપ્ત થયા પછી પણ અંતઃકરણમાં ખાલીપો અનુભવાય છે. અંધકારભરી રાત્રિનો અંત ક્યારે આવે અને નવપ્રકાશથી અંતરાત્મા ક્યારે ઝગમગવા લાગે. એ માટે પ્રયત્ન કરવા પડે. ધ્યેય સિધ્ધ કરવા પુરુષાર્થ કરવો પડે.

બગીચામાં ફૂલો આપમેળે ખીલે છે, સુગંધ પ્રસરાવે છે. વાદળને કહેવું નથી પડતું કે વરસો અને ધરતીને તૃપ્ત કરો. નદીને કહેવું નથી પડતું કે વહેતી રહે. બરફને કહેવું નથી પડતું કે પીગળવા માંડ. એમ સૌએ પોતપોતાનું લક્ષ્ય સિધ્ધ કરવા પૂર્ણત્વ પામવાના માર્ગે આગળ ધપતા રહેવું પડે. નામ-નામના, કીર્તિ પાછળ આંધળી દોટ મૂકવાને બદલે જીવનની પૂર્ણતાની અનુભૂતિ જ માનવજીવનની સિધ્ધિ છે.

પુનર્મિલન

બે પ્રેમપંખીડા - પાર્થ અને પૂર્વી - કોલેજકાળના મિત્રો. ચાર વર્ષ સુધી પરિણય પીરીયડ ચાલ્યો. ગ્રેજ્યુએટ થયાં. કોન્વોકેશનનો સમારંભ હતો. પાર્થ અને પૂર્વી - બંનેના માતાપિતા હાજર હતા. પરસ્પર સંમતિ સધાઈ. ગોળઘાણા ખવાયા. સગાઈ થઈ. પૂર્વી સાસરે આવતી જતી થઈ. પાર્થના માતાપિતા પ્રેમાળ હતા. થનાર પુત્રવધૂ પૂર્વીને સાસુ લાડપ્યાર કરે. પાર્થ અને પૂર્વી આગળ વધુ અભ્યાસ કરવા અમેરિકા જવાના હતા. ત્યાંની યુનિવર્સિટીમાં એડમીશન લેવાઈ ગયું. બે વર્ષનો કોર્સ હતો. પાર્થના પપ્પાને કેન્સર ડીકટેટ થયું, ડોક્ટરે એમના વધુ જીવવાની આશા ન હતી. વધુમાં વધુ બે ત્રણ મહિના. જો કે નક્કી એવું થયું હતું કે બે વર્ષ બંને અમેરિકા જઈ આવે પછી લગ્ન કરવા. પણ ઇમરજન્સી આવી પડી. પાર્થ અને પૂર્વીના તત્કાળ લગ્ન લેવાયા. પપ્પાની છેલ્લી ઘડીઓ ગણાતી હતી તેથી હનીમૂન પર જવાનો પ્રશ્ન જ ન હતો. પાર્થના પપ્પાની કાર્ફર્ડ માર્કેટમાં લેઘર બેગસની દુકાન, ઘરાકીથી ધમધમતી. પાર્થ એકનો એક દીકરો. પિતાનું મૃત્યુ નિશ્ચિત હતું. દુકાન રેઢી મૂકાય નહીં નોકરોના ભરોસે. પાર્થ દુકાન સંભાળી લેવી પડી. પિતાનું મૃત્યુ, એમના ક્રિયાપાણી, એક મહિનો નીકળી ગયો. અમેરિકા જવાની તારીખ નજીક આવી ગઈ. પિતાના મૃત્યુ પછી મા એકલી પડી ગઈ હતી. વલોપાત કરતી હતી. એને એકલી મૂકીને અમેરિકા જવાનું પાર્થનું મન ન હતું. વળી, દુકાનની જવાબદારી આવી પડી હતી. પાર્થે કહ્યું, આપણે અમેરિકા જવાનું માંડી વાળીએ, પૂર્વીને કારકિર્દી કરવી હતી, વહાલી હતી. આપણે બંને બ્રીલીયન્ટ સ્ટુડન્ટ છીએ. સ્કોલરશીપ મળી છે તો શા માટે વિકાસનો માર્ગ રુંધી દેવો. કોઈ પણ સંજોગોમાં પૂર્વીને અમેરિકા જવું હતું. તેણે બેગ પેક કરી લીધી. ભલે પાર્થ રોકાઈ જાય, સાલો માવડિયો છે માવડિયો.

અમેરિકા જવાના બે દિવસ અગાઉ પૂર્વીને ચક્કર આવ્યા, ખબર પડી, પ્રેગનન્ટ છે. ફરજિયાત એક વર્ષનું extention લેવું પડ્યું. પુત્રી જન્મી, નામ પાડ્યું પ્રથા. પ્રથા અસલ એની મા જેવી, રૂડી, રૂપાળી, રૂના ગોટા જેવી, મીઠડી. દાદી તો દીકરીને હરબથી હીચોળે - પાર્થ ખુશ ખુશ હતો. પૂર્વીએ જીદ પકડી. મારે તો અમેરિકા જવું જ છે. મારી પ્રગતિ કોઈ અટકાવી શકશે નહીં. આ તો લાચારીથી એક વર્ષ ખેંચવું પડ્યું. પાર્થ કહે, નાનકડી પ્રથાનું શું? પૂર્વીની કમાન ઘડી ઘડી છટકતી. મારે તો બાળક જોઈતું જ ન હતું. પડાવી નાંખવું હતું. તમારા મા દીકરાની જીદને લીધે બાળકીને જન્મ આપવો પડ્યો. તો સાચવો હવે તમે મા દીકરો - તમારી લાડકીને. આયા રાખી લેજો. આમે ય હું બાળકીને દૂધ પાવાની નથી. મારું ફીગર સાચવવું છે. અને પૂર્વી બધાના વિરોધ, મનામણી વચ્ચે યે અમેરિકા ધરાર ચાલી ગઈ.

અમેરિકા ગયાને એક વર્ષ પૂરું થયું, પાર્થ કહે, પૂર્વી તું આવતી રહે, મા વિનાનું બાળક, હીજરાય છે, મમ્મીની ઉંમર થઈ, એમનાથી કામ થતું નથી. પૂર્વીએ સ્પષ્ટ કહી દીધું કે મારે હજુ વધુ ને અભ્યાસ કરવો છે. મને અહીં જોબ મળી ગયો છે, જોરદાર ડોલરની કમાણી છે. હાઉસ વસાવી લીધું છે. સાથે અભ્યાસ પણ ચાલુ છે. હું ત્યાં આવી તારા ઘરના ગોલાપા કરવા માંગતી નથી. પ્રથાને મોટી થાય, હોસ્ટેલમાં મૂકી દેજો. કેરટેકર રાખજો. પ્રથા મારી જવાબદારી નથી. તમને બાળક જોઈતું હતું. હવે તમે ઉછેરો.

પૂર્વી અમેરિકામાં પ્રોગ્રેસ કરતી રહી, તેને લગ્નનું બંધન સ્વીકાર્ય ન હતું. પાર્થની મમ્મીનું મૃત્યુ થયું. પ્રથા અને પાર્થ બાપ દીકરી એકબીજાને સહારે વર્ષો વિતાવતા ગયા. પૂર્વીએ તો પૈસા, પ્રસિદ્ધિ અને કારકિર્દીના મોહમાં માતૃત્વની ભાવના જ ધરબી દીધી. ક્યારેક પાર્થ ફોન જોડે - ફાઇન-ઓકે કહી તદ્દન ટૂંકમાં પતાવી, પૂર્વી ફોન મૂકી દે. મા વગરની દીકરી, તેનો ઉછેર અનેક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે યે પાર્થ દીકરીને ઉછેરી મોટી કરી. વર્ષો વીતતા ગયા. પ્રથા બાવીસની થઈ. એનો બોયફ્રેન્ડ કેરાલીયન, બંને વેરી વેરી ઇન્ટેલીજન્ટ. IITમાં

master કર્યું. દીકરી રાજી તો બાપ રાજી. દીકરીના લગ્ન નક્કી કર્યા. દીકરી પ્રથાએ માને ફોર્સ કર્યો. મમ્મી તારી દીકરીના લગ્ન વખતે તારે આવવું જ પડશે. તારા વગર હું લગ્ન નહીં જ કરું.

પૂર્વી અમેરિકામાં સેટ થઈ ગઈ હતી. ડોલરિયા દેશમાં ટંકશાળ પાડતી હતી. જુવાનીનો તોર હતો. એકલવાઈ જિંદગી જીવી લીધી. બધું હતું પણ જીવનમાં ખોટકો હતો. કશું ખટકતું હતું. મિત્રો, ક્લબ, મોજમજા. પણ અંગત અંગત કોઈ ન હતું. સંબંધો ખૂબ, પણ કાળજી કરે એવો કોઈ પ્રિયતમ મળ્યો જ નહીં. બધું બહાર બહારનું, ખોખલું, અંતરંગ કોઈ નહીં. હવે એ પણ થાકી હતી. પરિવારનું મહત્ત્વ સમજાયું હતું.

પૂર્વી વેકેશન લઈ, અમેરિકાથી ઇંડિયા આવી. દીકરી પ્રથા એરપોર્ટ પર લેવા આવી. સાથે પાર્થ પણ હતો જ. પૂર્વી કયા મોઢે પાર્થની સાથે એના ઘરે જાય? એણે હોટલ બુક કરી લીધી હતી. દીકરી પ્રથા સાથે જમાઈ પીટર પણ એરપોર્ટ પર આવ્યો હતો. જોડી સુંદર હતી. પ્રથા માને હોટલ પર મળવા જાય. વળગી પડે, રડે - પ્રેમની ઝંખના બંનેને હતી. સંતાન ભૂખ્યું હૃદય રડી રહ્યું. મેં કેવડી મોટી ભૂલ કરી.

પાર્થને ઓળખી શકી નહીં. એ મને હજુ સુધી ભૂલ્યો નથી. એક મા તરીકેનો મારો ધર્મ-ફરજ હું ચૂકી પણ પાર્થ તો મા અને બાપ બંને ધર્મ-ફરજ નિભાવ્યા છે. અમેરિકામાં રહી મેં શું મેળવ્યું? ફક્ત ધન. એ મેળવવા મેં કેટકેટલું ગુમાવ્યું? સરવાળે હું જ ખોટમાં રહી છું. પૈસા ખરચતા યે પ્રેમ થોડો મળવાનો હતો? જ્યારે અહીં પાર્થ બીજા લગ્ન કર્યા નથી. બાપ દીકરી મને ભૂલ્યા નથી. હું સ્વાર્થી નીકળી. હવે એકલી પડી ગઈ છું.

લગ્નની કંકોતરી લઈ પ્રથા મા પાસે ગઈ. કહે, મા તારે મારા લગ્નમાં આવવાનું છે. મારું કન્યાદાન કોણ કરે! તેથી પપ્પા પાર્થના આગલા દિવસે લગ્ન છે. બીજા દિવસે પપ્પા સજોડે મારું કન્યાદાન કરશે. લગ્નવિધિ આપણા રીતરિવાજ મુજબ થશે. પછી કેરાલિયન વિધિ પ્રમાણે ચર્ચમાં. પપ્પાના લગ્નપ્રસંગે સાથે સાથે મહંદી રસમ

અને સંગીત સંધ્યા ગોઠવ્યા છે. દીકરી મા માટે સાડી-બ્લાઉઝ-દાગીનાના બોક્સ બધું લાવીને આપી ગઇ. મા મારા લગ્નમાં તારે સરસ રીતે તૈયાર થઇને આવવાનું. દુલ્હનની મા જેવી તેવી રીતે, તૈયાર થયા વિના આવે તે ન જ શોભે, પૂર્વી કહે, હવે આ ઉંમરે મને આવા દાગીના, આવી ભારે સાડી પહેરવાનું થોડું શોભે? વળી મને સાડી પહેરતા આવડતું નથી. પ્રથા કહે, મમ્મી, મેં બધું જ ગોઠવી દીધું છે. સવારે બ્યુટી પાર્લરવાળા હોટલ પર આવી જશે. તને શણગારશે. હું ગાડી મોકલીશ, તું સરસ તૈયાર થઇને આવજે.

દીકરીના પ્રેમને વશ થઇ, તેનું માન્યા વિના ચાલે તેમ જ ન હતું. ફરી ફરીને એના હૃદયમાં શલ્ય ભોંકાયા જેવી પીડા ઉપડે. સંતાનસુખ આવું હોઇ શકે, એની અનુભૂતિ માણ્યા વિના હું આજ સુધી કોરીધાકોર રહી ગઇ. સંગીત સંધ્યાનો નિર્ધારિત દિવસ આવી ગયો. આઠ વાગે ગાડી આવી, પૂર્વીને લેવા. પૂર્વી મંડપ પર પહોંચી. આજે બધા સજીવજીવે બેઠા હતા. શરણાઈના મંગળ સૂર ગૂંજતા હતા. ચોરી તૈયાર હતી, પૂર્વી સમજી, આવતીકાલની સઘળી તૈયારી થઇ ગઇ છે. દીકરી પ્રથા માને વધાવવા દરવાજે હાજર હતી. માનો હાથ ઝાલી તેને મંડપમાં બેસાડી, પપ્પાને બોલાવ્યા. ગોર મહારાજ હાજર હતા. પૂર્વીએ એનાઉન્સ કર્યું - આજે મારા પપ્પાના લગ્ન મારી પૂર્વી મમ્મી સાથે ફરી થઇ રહ્યા છે. ઓફ કોર્સ બંનેના લગ્ન ૨૫ વર્ષ પહેલાં થઇ ગયેલા. પણ આજે એમનું રીયુનિયન પુનર્મિલન કરાવવું છે. જેથી તેઓ સાથે મળી મારું કન્યાદાન કરી શકે. દીકરીએ માબાપના લગ્ન કરાવી, એમનો સંસાર જોડી આપ્યો. પોતે હવે પોતાનો સંસાર માંડવા જઇ રહી હતી. પિતાને એકાકી છોડી કેમ જઇ શકે? મા પોતાની ફરજ ભૂલી હતી પણ દીકરીએ પોતાની ફરજ બરાબર બજાવી.

શુભમંગલ

અનીલા અને આરતી બે બહેનો. બંને વચ્ચે બે વર્ષનો તફાવત. આરતી મોટા - અનીલા નાની. માબાપ ગરીબ. અનેક અભાવોમાં ઉછરી. એની મા અચલા પૈસાવાળાની દીકરી. સાસરામાં પૈસે પૈસે મોહતાજ. કોઇ શોખ પૂરા કરી શકે નહીં. એનો વર કમલ. કમલ ભારે આળસી. કમાવાનું નામ નહીં. દોસ્તારો સાથે બીડી ફૂંક્યા કરે. જુગાર ને દારૂની બદી. ઘર બરબાદ થઇ રહ્યું છે. મોટી આરતી મા જેવી કામકાજ કરવું નહીં. ગામગાપાટા મારવા. કોલેજમાં ભણવા કરતાં રખડું મિત્રો સાથે સેરસપાટા મારે. પીકચર જોવા ક્લાસ બંગ કરે. કોઇ લીપસ્ટીક-પાવડર ગીફ્ટ આપે. લટ્ટુ થઇ જાય. નાની અનીલા ઘરમાં માંદી રહે. કામને પહોંચી વળે નહીં. અનીલા માને હાથવાટકો થાય. બાપાના દવાદારૂનું ધ્યાન રાખે. રાત્રે જાગીને ભણે. નાના ભાઈ અરુણનું ધ્યાન રાખે. ટ્યુશન કરે. ફાટેલાં કપડાં સીવીને પહેરે. એ પોતાના માટે કંઇ પણ ખરીદીને લાવે આરતી ફોસલાવીને પડાવી લે. નાની અનીલા કોલેજમાં આવારા છોકરાઓ સાથે રખડે છે. એવા ખોટા આક્ષેપો કરે. નાનો ભાઈ અરુણ કહે, ના એ લાયબ્રેરીમાં વાંચતી હોય છે તો આરતી ખોટું બોલે. તને અનીલા પૈસા આપી આપી બગાડે છે. તને પૈસા આપે એની ભેર તું તાણે. આરતી માબાપ પાસે ખોટા લાડ કરે અને વ્હાલી થવા જાય.

અનીલાની બહેનપણી સુજાતાનો ભાઈ પરેશ અનીલાના ક્લાસમાં ભણે. એ ભણવામાં હોંશિયાર. કોઇ પ્રોબ્લેમ સોલ્વ કરવો હોય, અનીલા પરેશ પાસે જાય. પરેશ પ્રશ્ન સોલ્વ કરી આપે. બંને પરસ્પર એકબીજાને ચાહતા પણ અભિવ્યક્ત કરી શકે નહીં. પરેશ પૈસાવાળાનો દીકરો. ક્યાં રાજા ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી. વળી અનીલાને ખબર છે કે માબાપની સ્થિતિ ગરીબ છે. ભણી લઇ કમાવા મંડવું પડશે.

જવાબદારીનું ભાન છે. આરતી ફેલ થતી રહી, અનીલા વહેલી વહેલી પાસ થઈ ગઈ. નોકરી શોધી ઘરમાં મદદરૂપ થવા લાગી.

અનીલાના બાપા કમલની એક બહેન કરુણા. એ મુંબઈમાં રહે. એની તબિયત સારી રહેતી ન હતી. તેથી ડોક્ટરને બતાવવા મુંબઈ આવ્યા. કુઆ કહે, અનીલાએ ભણી લીધું છે. કામઢી છે. આપણે એને મુંબઈ લઈ જઈએ. તારે હજુ બે મહિના બેડરેસ્ટની જરૂર છે. અનીલા કામ આવશે. મુંબઈમાં વોર્ડબોય રાખીએ તો હજાર / પંદરસો આપવા પડે. આ લોકોને એટલા આપીએ તો તારા ભાઈને મદદ થશે અને અનીલાને કારણે આપણને રાહત થશે.

કરુણા પોતાના ભાઈ ભાભીને ઓળખતી હતી. ભારે લાલચી છે બંને. દીકરીની કમાણી ઉપર તાગડધિન્ના કરવા છે. એટલે લાલચમાં દીકરીને પરણાવશે પણ નહીં. ગરજ પોતાને પણ હતી. તેથી અનીલાને મુંબઈ સાથે લઈ આવ્યા. ફોઈ કરુણાને પૈસાનો તોર હતો. મરીન ડ્રાઇવ પર આલીશાન ફ્લેટ હતો. કાયમ મહેમાનો ને પાર્ટી. કોઈ નોકર ટકે નહીં, કરુણાના મિજાજને કારણે. અનીલાને દીકરી દીકરી કરી કમરતોડ કામ કરાવે. એક નોકર છૂટો કરી દીધો. અનીલાનો ઢસરડો વધી ગયો. કીટી પાર્ટી હતી. અનીલાએ બધી વાનગી પોતાના હાથે બનાવી. સૌએ વખાણી. કરુણાએ બહેનપણીઓની વચ્ચે અનીલાને કામવાળી તરીકે ઓળખાવી. અનીલા રાત્રે પોતાના રૂમમાં જઈ રડી પડે. ઘરે પાછા જવાય તેમ ન હતું. બાપ વારેવારે ફોન કરે, કોઈ ને કોઈ બહાના કાઢી અનીલા પાસેથી પૈસા મંગાવે. બેરી અનીલા પાસે નોકરથી યે બદતર વર્તન કરે છે. તેથી, કુઆ ખાનગીમાં અનીલાને વધુ પૈસા આપે, અનીલાના કહેવાથી તેના માબાપને પૈસા પહોંચાડે. બાપ ધમકી આપે - દીકરાને ભણતો ઉઠાડી મૂકીશ. નોકરીએ બેસાડી દઈશ. તેથી દીકરી અનીલા વધારે ઢસરડો કરે, કસર કરે, પૈસા બચાવી મોકલે, જેથી ભાઈ ભણીને તૈયાર થાય.

અનીલા મુંબઈ કમાવા ગઈ. પરેશ અનીલાના ખબર પૂછે પોતાની બહેનને ફોન કરે. અનીલાને ઘરે ફોન કરે, આન્ટી કંઈ કામકાજ હોય

તો કહેજો. ફોન મોટે ભાગે આરતી જ ઉપાડે. લટુડા પટુડા કરે. કોઈ શરમ લાજ નહીં. ગરીબીના ગાણા ગાય. અનીલા મુંબઈમાં જલસા કરે છે. કોઈ છોકરાઓ સાથે રખડ્યા કરે છે. અમને બધાને ભૂલી ગઈ છે. જલસા છે જલસા એને મુંબઈમાં. પરેશને અનીલાના ઘરની પરિસ્થિતિની જાણ તેથી આરતીને બોલાવી, નાની મોટી રકમ આપ્યા કરે. આરતી સમજી બેઠી કે પરેશ મારી સાથે મહોબ્બત કરે છે. તેથી મને પૈસા આપી ખુશ રાખે છે.

અનીલાની ફોઈ સાજા થઈ ગયાં હવે એમને અનીલાની જરૂરત ન હતી. તેથી એને ગામ પાછી મોકલી દેવા તૈયારી કરી. કુઆને ગામમાં કોર્ટનું કામ હતું. ગાડી લઈને જતા હતા. અનીલાએ ભાઈ-બહેન, મા-બાપ માટે ખરીદી કરી. કુઆ સાથે ઘરે આવી. બધાએ રાજી ખુશીથી ગ્રીફ્ટ લઈ લીધી. જાણે હક હતો. અનીલા મુંબઈથી કમાઈને આવી છે અમારા માટે.

અનીલાએ જોયું કે પોતાના આવવાથી ઘરના કોઈ ખુશ નથી. માબાપ રાત્રે વાત કરતા હતા, અનીલાએ સાંભળી લીધું. અનીલા નોકરી છોડી મુંબઈથી પાછી આવી. હવે ઘરખર્ચ કેવી રીતે કાઢીશું? અનીલાને દુઃખ થયું - કે માબાપે મને ફોઈને મદદ કરવા મુંબઈ નથી મોકલી, નોકર તરીકે કુઆ લઈ ગયા હતા, કામ કઢાવવા. એણે પરેશને ફોન કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પરેશ બહારગામ હતો. કોન્ટેક્ટ થઈ શક્યો નહીં. આરતીએ બેશરમીથી કહી દીધું કે પરેશ તને ભૂલી ગયો છે, મને પ્રપોઝ કર્યું છે. મારી સાથે એ લગ્ન કરવા માંગે છે.

અનીલાને થયું હવે ગામમાં રહેવાનો કોઈ ફાયદો નથી. કુઆ સાથે ફરી મુંબઈ ચાલી આવી પણ ફોઈએ તો એને ઘરમાં રાખવા ચોખ્ખો ઇન્કાર કરી દીધો. એની બહેનપણીને ત્યાં નોકરીએ રખાવી દીધી, ઘરકામ કરવા. એની બહેનપણીનો વર એયાશી હતો. દારૂની બાટલી લઈ ઘરમાં પડી રહેતો. એણે અનીલાને એકલી જોઈ એનો લાભ લેવા પ્રયત્ન કર્યો. એ રડતી રડતી ફોઈ પાસે ગઈ. ફોઈએ કહ્યું, મૂરખ છોકરી ઘરે પાછી જા. તારા માબાપને તારી કમાણી પર તાગડધિન્ના કરવા

છે. તને પરણવા દેશે નહીં. એના કરતાં કોઈ આછુંપાતળું ઘર શોધી પરણી જા. તારા ઘરમાં ઠરીકામ થઈ જા. સૌ સ્વાસ્થ્યના સગા છે. પણ અનીલાને હવે ઘરે જવાનું મન નથી. એને તો જાણે બલિદાન આપવું છે. માબાપ-ભાઈ બહેનને મદદરૂપ થવું છે. હવે પરેશ પોતાનો રહ્યો નથી. તો કોને માટે જવું? પોતાની સગી બહેન આરતી પોતાના પ્રેમી પરેશ સાથે સંબંધ રાખે, પરણવા માંગે. ભલે પોતાની બહેન સુખી થાય. એના માર્ગમાં આવવું નથી. મુંબઈમાં રહી કમાવું છે. ઘરે પાછા ફરવાના દરવાજા જાણે બંધ થઈ ગયા છે.

હાલત જાણી ફોઈએ અનીલાને બીજે કામ પર રખાવી દીધી. મહિલા મંડળના પ્રમુખ વીણાબેનને ત્યાં. વીણાબેન દયાળુ હતા. સ્ત્રી મંડળમાં અનેક અનાથ બહેનોને મદદ કરે. પતિ પુષ્કળ પૈસો મૂકીને ગયા છે. એક દીકરો ઉમેશ તેની વહુ પાછળ ઘેલો - વહુ કીટી પાર્ટી, બહેનપણીઓ, પાના કલબ. ઘરની બહાર ને બહાર. પૌત્રી ઉષાને માબાપનો પ્યાર કે સહવાસ ન મળ્યો. એ ઉછાંછળી, બહારછલ્લી, દાદીને એ ગમે નહીં. દાદી ઠપકો આપે, તેથી દાદી વીણાબેન પ્રત્યે એને નફરત.

ઉમંગ પ્રેમાળ અને લાગણીશીલ હતો. નાનીને મળવા વારંવાર આવે. અનીલાની ઓળખાણ માંગી. મામીએ કહ્યું, નવી કામવાળી છે. અનીલા ઘરનું કામકાજ કરે, રસોઈ કરે, ચાપાણી આપે.

મહેમાનોની આગતાસ્વાગતા કરે. અનીલા, દાદી વીણાબેનની ખાસ માનીતી થઈ ગઈ. પેટની દીકરી, દાદીનું બ્લડપ્રેશર માપે. નિયમિત દવા આપે. સાંજે ગાર્ડનમાં ફરવા લઈ જાય, હાથ પકડીને, ચોખ્ખી હવા મળે. પાંચ માણસ જોવા મળે. અનીલા ન હતી ત્યારે આવડા મોટા ઘરમાં વીણાબેન એકલા એકલા મૂંઝાયા કરે. હવે મંડળમાં જઈ શકતા નથી. તરસ લાગે તો પાણી પાવાવાળું કોઈ ન હતું. તો ચા તો કોણ બનાવીને આપે. નોકર થાળી મૂકી જાય એમના રૂમમાં, તબિયત ઠીક ન હોય, ખાવાની રૂચિ ન હોય, થાળી પડી રહે, કોણ પૂછવાવાળું હતું કે દાદી કેમ જમ્યા નથી. અનીલાના આવ્યા પછી દાદીને ચાપાણી,

ભોજન, દવા મળે. અનીલા સાથે સાંજે ભજન ગાય. રાત્રે અનીલા પગ દાબી આપે. દાદીને ચાદર ઓઢાડીને પછી જ સૂવા જાય. પછી દાદીને અનીલા પર દીકરી જેવું જ વહાલ ઉપજે ને !

અનીલા કાયમ ઉદાસ ઉદાસ રહે. માબાપ, ભાઈબહેન યાદ આવે. એકલી એકલી રડી પડે. દાદી હમદર્દી દાખવે, અનીલાની આપવીતી જાણી - દાદી એને મદદરૂપ થવા પૈસા આપતા રહે. દાદી કહે, બપોર આખી બેસી રહે છે. કામ તો પટાપટ ઉકેલી નવરી પડી જાય છે. તો ભણવાનું શરૂ કર. ઉમંગને કહી એને કોલેજમાં દાખલ કરાવી. ઉમંગે પુસ્તકો અપાવ્યા. ફી ભરી. સ્વાભાવિક છે મામા, મામીને એ ન જ ગમે. દાદી અને ઉમંગ શા માટે અનીલાની આટલી બધી ફેવર કરે છે ?

આરતીએ અનીલાની ગેરહાજરીમાં પરેશને પૂરેપૂરો વશ કરી લીધો. એની સાથે સગાઈ કરી. આરતીના લગ્નની તારીખ નક્કી થઈ. આરતી રોજરોજ નવી નવી વાત ઉપજાવે. અનીલા ખોટા ધંધા કરે છે. નહીં તો આટલા બધા પૈસા ઘરનોકરાણીને કોણ આપે ? બે ચાર ચાર રાખ્યા છે. પૈસા પડાવે છે. કોણ જાણે કોને કોને ફસાવતી હશે. ચારિત્ર્યની સારી નથી. એને મુંબઈથી લગ્નમાં બોલાવવી નથી. મારા સાસરિયા, વરને ખોટી છાપ પડે મારા માટે. અનીલાએ બહેનના લગ્ન પરેશ સાથે નક્કી થયા છે જાણી રૂપિયા બે લાખ લગ્નખર્ચ પેટે મોકલી આપ્યા, આટલા બધા પૈસા કોણ આપે ? ધંધા જ ખરાબ. અનીલાએ ફોન કર્યો તો બાપા કહે, કંકોત્રી તને પોસ્ટમાં મોકલી છે. મળશે. તારે ખર્ચો કરી આવવાની જરૂર નથી. લગ્ન તદ્દન સાદાઈથી કરવાના છે. ખોટું ખોટું બોલી અટકાવવાની દાનત.

દાદી વીણાબેન કહે, તને આમંત્રણની શી જરૂર ? બહેનના લગ્ન છે. જઈ આવ. એકલા ન જવાય. ઉમંગને મુંબઈમાં મિટીંગ છે. એની સાથે ગાડીમાં જા. ઉતાવળ ન કરતી. લગ્ન પછી પાંચ પંદર દિવસ માબાપ સાથે રહેજે.

દાદી વીણાબેનના કહેવાથી અનીલા પિયર આવી, ઉમંગની સાથે ગાડીમાં - આરતીને જરા યે ન ગમ્યું. એણે ખોટી ખોટી વાત ઉડાવી.

અનીલા અમંગળ છે. અપશુકનિયાળ છે. હલકા ચારિત્ર્યની બેનની હાજરી મારા લગ્નમાં ન જ જોઈએ. ખરી રીતે એ પોતે ગીલ્ટી હતી. અનીલાને જોઈ પરેશનું મન ફરી જાય તો? પરેશને અનીલા ફસાવી પડાવી લે તો? મા દીકરી, ગરીબાઈના ગાણાં ગાઈ ગાઈ પૈસા પડાવે છે. રોદણાં રડે છે. અને લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ થયો છે. બાપા પરનો બોજ હલકો કરવા અનીલા પાછ પાછ બચાવી મોકલ્યા કરે. દાદી વીણાબહેને અનીલાને બેનના લગ્નમાં રૂ. એક લાખનો ચાંદલો મોકલ્યો હતો. અનીલા એમનું ઘડપણ સાચવે છે. દીકરી કરતાં યે અધિક.

દાદીને ખબર છે, પોતાના દીકરા-વહુ, પૌત્રી કોઈ એમનો ભાવ પૂછતું નથી. જ્યારે અનીલા તો સગી દીકરી કરતાં યે વિશેષ વહાલથી ચાકરી કરે છે, જતન કરે છે.

ઉમંગે અનીલાને એને ઘેર છોડી હતી. ત્યારે જ એને ગંધ આવી ગઈ હતી કે વાતાવરણ ડહોલાયેલું છે. અનીલા આવી એ કોઈને ગમ્યું નથી. અત્યાર સુધી અનીલાના બાપા કમલ આરતીનું કહ્યું માની લેતા કે અનીલા ખોટા ધંધા કરી પૈસા કમાય છે. રંગરેલીયા ઉડાવે છે. એણે જોયું કે ઉમંગ સજ્જન છે, ખાનદાન છે. અનીલા માટે માન ધરાવે છે. અનીલાનો હાથ સામેથી માંગી લીધો છે. અનીલાએ પરિવાર માટે આટલો મોટો ભોગ આપ્યો અને અમે બધા એના અહેસાનમંદ થવાને બદલે એની બદબોધ કરીએ છીએ. કમલની આંખ ખૂલી / ઉઘડી ગઈ. અનીલા તો ચીંથરે વીંટ્યું રતન છે. સાચો હીરો છે. પોતે સાચા ખોટાની પરખ કરી શક્યો નહી. નાહક અનીલાને બદનામ કરી. વાસ્તવિકતા કંઈક જુદી જ છે. અનીલાએ ઉમંગને ફોન કરી કહ્યું, તારી સાથે મને મુંબઈ પાછી લઈ જા. અહીં મારી કોઈને જરૂર નથી. અનીલા ઉમંગ સાથે પાછી મુંબઈ આવી ગઈ, દાદીએ ઠપકો આપ્યો, બેટા ગઈ હતી તો માબાપ-ભાઈબહેન સાથે અઠવાડિયું રહેવું હતું ને. અનીલા કહે, દાદી તમને અહીં તકલીફ પડે હું કેવી રીતે ત્યાં રોકાઈ શકું.

અનીલા ગઈ પછી આરતીએ અનીલા માટે ગંદી ગંદી વાતો વહેતી

મૂકી. બાપા કમલ ઉશ્કેરાઈ ગયા. ખબરદાર મારી દીકરી માટે કોઈ એક પણ અપશબ્દ બોલ્યું છે તો! એ તો દયાની દેવી છે. કુટુંબના સુખચેન માટે ગધાવૈતરા કરે છે. નોકરાણી તરીકે કામ કામ કરે છે. આપણે બધા આપમતલબી છીએ. બાપા કમલને હાર્ટએટેક આવ્યો, હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા. આરતી કહે, અનીલાને જણાવવાની જરૂર નથી. એને બહાનું મળી જશે. આવીને પડશે માથા પર પણ ઓપરેશનની મોટી રકમની વ્યવસ્થા ક્યાંથી થઈ શકે? ભાઈએ બેન અનીલાને ફોન કર્યો. બધી ટ્રેનો નીકળી ગઈ હતી. ઉમંગને વિનંતી કરી, ઉમંગ ગાડી લઈ અનીલાને હોસ્પિટલમાં મૂકવા આવ્યો. ઓપરેશન માટે રૂ. ૩ લાખ ડીપોઝીટ ભર્યા, બીજા દિવસે ઓપરેશન કરવાનું નક્કી થયું. પણ રાત્રે જ બાપાનું પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું.

હવે રોકાઈને કોઈ ફાયદો ન હતો. અનીલા ઉમંગ સાથે પાછી ફરી ગઈ. આરતીએ વાત ઉડાડી કે બાપાના બારમા સુધી રોકાઈ નહીં. ત્યાં એનો ધંધો ખોટી થતો હશે ને!

ઉમંગના મામા-મામી બહારગામ જવાના હતા. ઉમંગ દાદીને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યો. મા-બાપ મરી ગયા હતા. ઘરમાં એકલો હતો. દાદીની સંભાળ લેવા અનીલાને સાથે લઈ આવ્યો, હવે દાદીને અનીલાના હેવા પડી ગયા હતા. સમયસર દવાદારૂ મળે, ખાવાપીવાનું સચવાય, દાદી ગલગોટા જેવા થઈ ગયા. ઉમંગ વધુ નિકટ આવતો ગયો. અનીલાના પરોપકારી સ્વભાવનો પરિચય થતો ગયો.

મામા મામી આવ્યા. મામાની દીકરી ભવ્યાને ઉમંગ ગમતો હતો. એને ઉમંગ લગ્ન કરવા હતા પણ દાદીનો વિરોધ હતો. મામાફૂંઠના સંતાનો વચ્ચે લગ્ન ન થાય. ભવ્યાને દાદી રસ્તા વચ્ચે કાંટા જેવી લાગે. કાંટો ઉખેડીને ફેંકી દેવાય તો જ એનો માર્ગ મોકળો થાય. એણે ફરી બહારગામ જવાનો પ્લાન ગોઠવ્યો. દાદીનો સેલફોન તોડી નાંખ્યો. નવો અપાવ્યો નહીં. ઉમંગને ત્યાં મૂકવાને બદલે દાદીને સીધા વૃદ્ધાશ્રમમાં અજાણ્યા ગામમાં મૂકી આવ્યા. દાદીને કહે, અઠવાડિયામાં અમે પાછા ફરીશું ત્યારે તમને લઈ જઈશું.

મામા મામીએ ઝઘડો કરી અનીલાને ઘરમાંથી કાઢી મૂકીય અનીલા આવડા મોટા મુંબઇ શહેરમાં ક્યાં જાય? અહીં એનું કોઇ ન હતું. રસ્તામાં ‘બાપનું ઘર’ જોયું. એણે ત્યાં જઇ આશ્રય માંગ્યો. વ્યવસ્થાપક બેન કહે, વધુમાં વધુ અઠવાડિયું રોકાઇ શકશો ત્યાં સુધીમાં બીજે કશે વ્યવસ્થા કરી લેશો. હા, અહીં બહેનો સ્વાશ્રયી બને એ માટે સીવણ ક્લાસ ચાલે છે. તેઓ ડ્રેસ બનાવે, અમે વેચીએ, ગરીબ બેનોને ગુજારો થઇ જાય. દાતાના ઉદાર દાનમાંથી આ સંસ્થા ચાલે છે. અનીલાએ બે ત્રણ દિવસમાં સીવણ ક્લાસની બહેનોનો પ્રેમ જીતી લીધો. વ્યવસ્થાપક મીનાબેન સાથે મૈત્રી થઇ ગઇ. અનીલાની દાસ્તાન સાંભળી મીનાબેનને એને માટે ગૌરવ થયું. પોતાની સાથે રહેવાની વ્યવસ્થા કરી દીધી કામચલાઉ. મીનાબેન-અનીલા સમદુઃખીયા. એકબીજાના સુખ દુઃખની વાતો કરી, મીનાબેન ત્યક્તા હતા, એમનું હવે આ જ પિયર-બાપનું ઘર. આમે ય હવે તબિયત સારી રહેતી નથી. પોતાની પછી અનીલા સંસ્થા સંભાળી શકશે એવી ધરપત થઇ.

અનીલા પાસેથી વીણાબેન દાદી-ભાણિયા ઉમંગની વાત સાંભળી - મીનાબેને સલાહ આપી, આવા સજ્જન માણસો મળે તો જરૂરથી લગ્ન કરી લે. સગાવહાલા બધા સ્વારથના. તેં માબાપ-ભાઈ બહેન માટે ખૂબ કર્યું. હવે તારું ખુદનું જ ભલું કર.

અનીલાને મામા-મામી-ભાણિયાના સંબંધો બગડે એવું કરવું નથી. ભવ્યાના સપનાઓ રોળાવા દેવાનું પાપ કરવું નથી. તેથી જ એમની વચ્ચેથી ખસી જવું છે. ખરી રીતે આ સંસ્થા ઉમંગના ડોનેશન થકી ચાલતી હતી. પણ ઉમંગે વીણાબેનને અનીલાને જણાવવા ના પાડી દીધી હતી, કે એને કશું જણાવશો નહીં. અનીલા સ્વમાની છે. કોઈનો પાડ જોઈતો નથી. ઉમંગ અને વીણાબેને અનીલાને બમણો પગાર આપી સંસ્થામાં કાયમી નોકરી આપી, રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી.

આ બાજુ મામા-મામીને એમ કે દાદીને વૃદ્ધાશ્રમમાં પડી રહેવા દઈએ. ઉમંગને દબાણ કરીએ, ભવ્યા સાથે સગાઇ કરવા. ઉમંગની સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરી ભોળવી લીધો. દાદી યાત્રા કરવા ગયા છે

એવું ખોટું ખોટું કહ્યું.

અનીલાની બહેન આરતી અને પરેશ ગામમાં કોઇ કામધંધો ન મળવાથી મુંબઇ આવ્યા. ઉમંગ ખરેખર દરિયાદિલ હતો. એણે પરેશને પોતાની કંપનીમાં નોકરી અપાવી, બીજી બ્રાંચમાં જ્યાં ફક્ત મેનેજર જ મેનેજમેન્ટ કરતો હતો. આરતીના ફાંકા વધ્યા, ચરબી વધી. અનીલા શહેરમાં આવી હલકા ધંધા કરે છે અને મારો વર પરેશ મુંબઇ આવતાની સાથે જ કામધંધે લાગી ગયો. એને હંમેશા ડર રહેતો કે ક્યાંક અનીલા ભટકાઇ ન જાય, પરેશ સાથે.

ઉમંગ ભવ્યા સાથે સગાઇ કરવા તૈયાર થયો. મામી સાથે શરત કરી. સગાઇ વખતે હું કહું એમ માનશો તો જ સગાઇ થશે નહીં તો સંબંધ ફોક. મીનાબેનને કહ્યું, મિત્રને ત્યાં પાર્ટી છે એમ કહી અનીલાને સાથે લઇ આવજો. પરેશ-આરતીને પણ આમંત્રણ આપ્યું. બધા એકઠા થયા. કેક કાપી. પછી અનીલાને લઇને મીનાબેન આવ્યા. ભવ્યાનું નાકનું ટીચકું ચડ્યું. આને કોણે આમંત્રણ આપ્યું? ઉમંગ કહે મેં - એણે અનીલાને પાસે બોલાવી, બુકે આપ્યો. ‘મારી સંસ્થા સુપેરે ચલાવે છે. અનીલા ત્યાગની દેવી છે. એની ભલમનસાઈનો દુરુપયોગ મામા મામીએ કર્યો છે. પરેશ, આરતીએ કર્યો છે. બધા એની માફી માંગો. પ્રસંગ સાચવી લેવા, દીકરીના ભવિષ્ય ખાતર મામીએ માફી માંગવી પડી, કચવાતા મને. ઉમંગને અનીલા સાથે સગાઇ જાહેર કરવી હતી ત્યાં અચાનક કોઈનો ફોન આવ્યો. અનીલા વીણાબેનને સાથે લઇ ત્યાંથી નીકળી ગઇ.

ફોન વૃદ્ધાશ્રમમાંથી આવ્યો હતો. વીણાબેન સીરીયસ છે. હાર્ટએટેક આવ્યો છે. એમણે અનીલાનો ફોન નંબર આપ્યો હતો. દાદી પાસે પોતાનો ફોન ક્યાં હતો? ડોક્ટરે પોતાના ફોન પરથી અનીલાને ફોન કર્યો હતો. અનીલા, મીનાબેન હોસ્પિટલ પહોંચ્યા. દાદીની તબિયત કથળતી જતી હતી. અનીલાએ દાદીના માથે હાથ ફેરવ્યો. દાદીએ અનીલાનો હાથ જોરથી દાબી રાખ્યો ને છેલ્લાં શ્વાસ લીધા, અનીલાએ ઉમંગને ફોન કર્યો ફંક્શન અધૂરું મૂકી ઉમંગ હોસ્પિટલમાં

દોડી આવ્યો. ડોક્ટરે દાદીના ઓશિકા નીચેથી કાગળ કાઢી ઉમંગના હાથમાં આપ્યો. દાદીએ લખ્યું હતું. બેટા - અનીલાને જીવનસાથી બનાવી લેજે. વચન આપ. મારા અગ્નિસંસ્કાર તારા હાથે જ થાય. મારા દીકરા-વહુને મારું બોડી સોંપતા નહીં. મારી બધી મિલકત હું અનીલાને આપું છું.

મામા-મામીએ થોડી ધમાલ કરી પણ હવે ઉમંગ વિફર્યો હતો. દાદીની આવી હાલત કરી? સગા દીકરાએ? ઉમંગે દાદીના અગ્નિસંસ્કાર કર્યા. મીનાબેનને કહ્યું, હવે અહીં મારું કોઈ નથી, હું અમેરિકા ચાલી જઈશ. ત્યાંથી મારો ધંધો વિકસાવીશ. અનીલા કહે, મારે તો ઘરે પાછા જવાય એવું નથી. ત્યાં મારું કોઈ નથી. હું આ સંસ્થાનો વહિવટ મરણ પર્યંત કરીશ. દુઃખી બહેનોની સેવા કરીશ, એમને સ્વાશ્રયી બનાવીશ. દાદીની મિલકત ઉપર મારો કોઈ હક નથી. એ મિલકત હું સંસ્થાને દાનમાં સમર્પિત કરી દઉં છું.

મીનાબેન કહે, ચાલ અનીલા આપણે મારે ઘર જઈ સાથે ભોજન લઈએ. મારા એક ખાસ મિત્રને બોલાવ્યો છે. એ મિત્ર બીજું કોઈ નહીં, ઉમંગ હતો. એ ફૂલનો બુકે લઈ આવ્યો હતો. હાથમાં સગાઈની રીંગ હતી. અનીલાને પ્રપોઝ કર્યું. વીંટી પહેરાવી. અનીલા કહે, તું તો અમેરિકા ચાલી જવાનો હતો ને?

ઉમંગ કહે, મારી પાસે બીજો કોઈ ઓપ્શન નથી. તું મારો સ્વીકાર ન કરે તો પછી મારે અમેરિકા જવું જ પડે!

મીનાબેને ઘરમાં જ અગ્નિ પ્રકટાવ્યો, અનીલા ઉમંગ ચાર ફેરા ફર્યા. શુભ મંગલ સાવધાન.

પ્રેરણામૂર્તિ

મારા સાસુજી સુખમા, ખૂબ ધીરગંભીર, વિચારવંત અને વ્યવહારું. જોખીતોલીને બોલે-બોલે ત્યારે ભાર દઈને, દૃઢપણે. સ્પષ્ટવક્તા ખરા. પણ કટુ વાણી ના ઉચ્ચારે. કોઈનું મન દુઃખ થશે એવું લાગે ત્યારે મૌન રહે કાં ખસી જાય. તમને લાગશે ભારે નસીબદાર છું હું. ના હો, આ વખાણ અત્યારે કરું છું જ્યારે તેમણે સાઠી વટાવી દીધી છે. લોકો કહેશે સાઠે બુદ્ધિ નાહી, ના સાઠે, બુદ્ધિ નાહી નથી, સ્થિર થઈ છે.

હું પરણીને આવી. સાધારણ પરિવારની દીકરી. અહીં તો બધું ઝાકમઝોળ. પૈસાની રેલમછેલ. મોટો પરિવાર, નોકર ચાકર. સાસુજી પ્રેમાળ ખરા પણ ભારે પ્રભાવશાળી. એમનો બોલ કોઈ ઉથાપી ન શકે. નોકરને ઊભે પગે રાખે. સાફ સફાઈ - ખૂણેખાંચરે કરવાની. સમયસર બ્રેકફાસ્ટ હોય, લંચ હોય કે ડીનર. ટેબલ પર બધું વ્યવસ્થિત જ ગોઠવાવું જોઈએ. બધાને ભાવતી, મનગમતી વાનગીઓ બનાવડાવે, પ્રેમથી પીરસે, ટેબલ પર બેસો, ટેલીફોન, ધંધાની વાત - કરવાની મનાઈ. એમના કડક સ્વભાવને કારણે જ સંયુક્ત પરિવાર નભી શક્યો. મને ખૂબસૂરતની દાદીમા દીના પાઠકની યાદ આવે. ગજબનું અનુશાસન. આટઆટલા નોકરો, પણ શાકભાજી જાતે લેવા જાય. ઉપરથી મરચાં, કોથમીર, લીમડો મફતમાં મૂકાવે. શાકવાળો ત્રાજવું સરખું કરે કે ઉપરથી બે ચાર રીંગણા કે ભીંડા નાંખી જ લે. ભાવતાલ બરાબર કરે. ધોબી સાથે માથાર્જક. જૂનાં કપડાંને બદલે સ્ટીલની ચાળણી, બાલદી, તપેલી exchangeમાં લેવા કેટલીયે માથાકૂટ કરે. નોકરાણીને સુવાવડ આવવાની હતી, પણ છેક સુધી કામ કઢાવી લે. પગાર કરતાં કોઈને એક રૂપિયો વે વધારાનો આપવાનો નહીં. ઘરના છોકરાઓને પણ ખીસા ખરચી કસીકસીને આપે. અને બરાબર હિસાબ માંગે.

એક નોટ રાખી હતી, કોને ત્યાંથી કેટલો વ્યવહાર-ચાંદલો આવેલો,

એટલો જ આપવાનો. ભલે એ લોકો બે જણા અમારે ત્યાં જમવા આવ્યા હોય અને અમે પાંચ સાત ગયા હોઈએ. પસ્તી ભેગી કરે, ૨૦, ૨૫ કિલો ભેગી થાય પછી જ વેચવાની, વજનનો કાંટો ચેક કરે. તેલનો ડબ્બો ખાલી થાય એના પણ પૈસા પડાવે. કામવાળી બાઈએ માંગ્યો, ઘડ દઈને ના પાડી દીધી.

મંદિરમાં દર્શન કરવા જાય, મંદિરમાં રોકડો રૂપિયો જ ધરવાનો, બે પાંચ રૂપિયાનું પરચૂરણ બટવામાં રાખે. પાવલી પાવલી, ગરીબ ગુરખાને આપે.

દેશી નાટક સમાજનું એ ગીત યાદ આવે છે.

બીજું ફૂલ જાણે મારા સાસુજી આકરા, જાણે પેલું સૂર્યમુખી ફૂલ, દિવસ ઉગતાની સાથે માંડતું એ મહેકવા, સાંજ સુધી કાઢતું એ ભૂલ.

મારી વેણીમાં ચાર ચાર ફૂલ.

સંસારની આંટીઘૂંટીમાં એકો, દેરાણી-જેઠાણી, નણંદો સાથેનો વ્યવહાર એમની મરજી મુજબ ચલાવે. મારા તારાનો ભેદ. સંયુક્ત પરિવાર, વહીવટ એમના હાથમાં. ખાસ્સું અલગ તારવી લીધેલું. એમના પૂછ્યા વગર કોઈથી પાણીનું પવાલું યે ન પીવાય.

સાસુજી શોખીન હતા. કડક કાંજીવાળી ઇસ્ત્રીટાઈટ, સાડી પહેરે. જાજરમાન ભપકો. જમવા બેસે, બધાને ઊભે પગે રાખે. ટેબલ પર ચાર પાંચ અથાણાં-કચંબર, પાપડ - ગરમાગરમ એક એક ઉતરતી રોટલી. બાદશાહી જીવનશૈલી હતી.

હું ભલે ગરીબ પરિવારમાંથી આવેલી પણ મારી બા ઉદાર હતા. દેરાણી-જેઠાણીના - મારા-તારાના ભેદભાવ કદી જોયેલા નહીં. મારી બા જાતમહેનત કરતા. માંડ માંડ બે છેડા ભેગા થતા. પણ નોકરને પ્રેમથી થાળી પીરસી જમાડી દેતા. બા છોકરાઓ સાથે છોકરાની જેમ હસી બોલીને વાત કરતા. ક્યારેય ખોટું લગાડવાનું નહીં. ખીજાવાનું નહીં. નાનાને નાદાન સમજી માફ કરી દેવાના અને વડીલોને મોટા સમજી એમને માન આપવાનું. બા ક્યારેય પોતાના વિચાર કોઈના

ઉપર થોપતા નહીં. સૌનું માન-સન્માન જાળવવાનું. વડીલ કરતાં બહેનપણી જેવા, જેથી સૌ પોતાનું મન ખોલીને એમની સાથે વાત કરતા સંકોચ ના પામે. પોતે થીંગડાં મારેલા કપડાં પહેરે પણ બીજા માટે નવા નવા કપડાં જાતે સીવીને પહેરાવી, આનંદ માણતા, પુસ્તકો ખૂબ વાંચે, સત્સંગમાં જાય. પાછ પૈસો યથાશક્તિ ગરીબ ગુરખાને મદદ કરે.

બે પરિવાર વચ્ચે આચારવિચારનો બહુ મોટો ફરક. સાસરામાં કપડાં, દાગીના, હરવા ફરવાની છૂટ પણ સાથે સાસુજીની પાબંદી એટલી જ કડક. સાસુજીનો મિજાજ ક્યારે છટકશે એ કળી ન શકાય. કાયમ ફડફડતા રહેવાનું. આવા ને આવા પચીસ વર્ષ કાઢ્યા, પરિવારમાં રહેવું હોય તો નિભાવતા શીખવું પડે, એવી મારી બાની શિખામણ. કટિક મનદુઃખ થાય, બા પાસે વ્યક્ત કરું નારાજ, બા કહી દે બેટા, જેવી છે તેવી એ તારા પતિની મા છે. બહારથી કડક દેખાય છે, પણ કરકસર કે કચકચ કરે છે એ તમારા ભલા માટે જ કરે છે. આજે ભેગા ભેગામાં તમારા છોકરાઓ મોટા થઈ ગયા. બહાર ફરવા જવું હોય, ઘરની ફિકર નહીં. તમારે માથે જવાબદારી નાંખી એ બિચારા ક્યાંય બહાર નીકળ્યા નથી. સાચવી લેવાનું. જેવો જેનો સ્વભાવ.

અને એ જ અમારા સાસુજી સાઠ વર્ષ વટાવી દીધા છે. સસરાજીની હયાતિ નથી. તદ્દન નરમ ઘેંસા જેવા થઈ ગયા છે. બોલવાનું ઓછું કરી દીધું છે. વધારે પડતું મૌન પાળે છે. તમારો ઘરસંસાર તમે ચલાવો, મેં બહુ કરી લીધું, હવે પ્રભુ સેવામાં સમય વિતાવવો છે. કામવાળીને કહે જરૂર પડે તો માંગી લેજે, પોતાના અંગત પૈસામાંથી મદદ કરે. સાડી આપે. શાકવાળા, દૂધવાળા સેથે કચકચ બંધ. અમને વહુઓને દાગીનો વહેંચી આપ્યો. હું આ ઉંમરે હવે ક્યાં દાગીના કપડાં પહેરીને જવાની? તમારો ઘરસંસાર તમે ભોગવો ને સુખે રહો. સ્વભાવમાં પરિવર્તન લાવી દીધું એમણે જાતે. અમને ચિંતા થતી હતી કે એમનું ઘડપણ કેમ સચવાશે? કટ્ટરતા અને કડવાશ ઓગળી ગયા છે. મીઠાશ

વધારી દીધી છે. હવે તો એ ભલા, એમના સત્સંગ ભલા.

આજે થાળીમાં જે પીરસીએ, જમી લે છે પ્રેમથી. ફાવશે, ભાવશે, ચાલશે, ગમશેની નીતિ અપનાવી લીધી છે. નમ્યા તો સૌને ગમ્યા છે. હવે બધા ડરથી નહીં પ્રેમથી એમની સેવાયાકરી કરીએ છીએ.

સાસુજી ૬૦ના થયા તો અમે પણ ટૂંક સમયમાં સાસુ સસરા થવાના. અમારે ત્યાં વહુ આવશે. અત્યારથી જ સાસુ તરીકે કેવી રીતે વર્તવું એ શીખવા મળી ગયું. અમારા સાસુજી અમારા પ્રેરણામૂર્તિ છે. એમના પગલે ચાલીશું તો સંસારમાં સુખેથી રહી શકીશું.

ક્ષમતા

યા દેવી શક્તિરૂપેણ સર્વ ભૂતેષુ સંસ્થિતા, માતૃરૂપેણ સંસ્થિતા, નમસ્તસ્યૈ નમઃ નમઃ

પ્રત્યેક જીવમાં દેવી શક્તિ વિવિધ સ્વરૂપે નિહિત હોય છે. જેમ કાષ્ટમાં અગ્નિ સમાયેલો છે. કાષ્ટને એની ખબર નથી. પોતાના આંતરસ્વરૂપ, આંતરશક્તિથી અજાણ હોઈએ છીએ. ગીરની એક નાની-ગભરૂ શી ચારણ કન્યા સિંહને લલકારી શકે, ભગાડી શકે. દરેક માતામાં મા અન્નપૂર્ણા વસેલી છે. સ્ત્રી એટલે શક્તિનો પુંજ. પોતાનામાં રહેલી એ પ્રચ્છના - શક્તિની એને ખબર નથી. કોયલાની ખાણમાં પથ્થર સ્વરૂપે હીરો પડેલો છે. એને પોતાની કિંમતની ખબર નથી. એ તો કોઈ ઝવેરી એની પરખ કરે - હીરાઘસુ એના પર પાસા પાડે, ત્યારે એનું મૂલ્ય સમજાય. ખનિજ તરીકે સુવર્ણ ખાણમાં દટાયેલું પડ્યું હોય, એને તપાવી, કચરો - અશુદ્ધિઓ દૂર કરવામાં આવે ત્યારે એ કુંદન બને. એમાંથી અલંકારો બનાવાય.

દરેક વ્યક્તિમાં સદ્ગુણો અને અવગુણો હોય છે. વ્યક્તિ પોતાની શક્તિને પીછાણે, ગુણોની વૃદ્ધિ કરે તો દેવત્વ પામી શકે. ક્યારેક ગુરુકૃપાથી, દેવીકૃપાથી શક્તિનો વિકાસ થાય. ક્યારેક સ્વયં આપબળે વિકાસ સાધવાના પ્રયત્ન થાય. અર્જુન ગુરુ દ્રોણની કૃપાથી બાણાવળી બન્યો. શ્રીકૃષ્ણ સમા સારથી થકી મહાભારત યુદ્ધ જીતી શક્યો. શ્રી કૃષ્ણે એને એના સ્વધર્મનો બોધ કરાવ્યો. જ્યારે એકલવ્ય-ભીલ જાતિનો જાતે જાતે બાણવિદ્યામાં પારંગત બન્યો. ખેડૂતનો દીકરો ભારતના રાષ્ટ્રપતિપદ સુધી સ્વયં પ્રગતિ સાધતો સાધતો પહોંચી જઈ શકે. પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીએ આવા અનેક નરરત્નો, નારી રત્નોને પરખ્યા, એમની શક્તિઓને જાગૃત કરી રાષ્ટ્રહિતના કાર્યોમાં અગ્રેસર કર્યા.

કોઈ આપબળે વિકાસ સાધે, કોઈ કોઈનો સહારો લઈ આગળ

વધે. આંગળી પકડીને કોઈ ઊભા કરે પછી જાતે દોડતા થઈ જવાય. કોઈની પ્રેરણા, કોઈનું પીઠબળ મળે, વ્યક્તિ વિકાસ સાધી શકે. રામની પ્રેરણા થકી એમના સહવાસથી, એમની ભક્તિથી હનુમાનજી અતુલિત બલધામા બની શક્યા. અને હનુમાનજીની સહાયથી રામ સીતાને મેળવી શક્યા. ઇશ્વરકૃપા હોય તો સંજીવની પર્વત ઉંચકી લાવવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય. God help those who help themselves. માણસ ક્યારેક હિંમત હારી જતો હોય, એ વખતે કોઈનું પ્રોત્સાહન મળી ડા શક્તિ જાગૃત થઈ જાય. અકલ્પ્ય કાર્યો સિધ્ધ કરી શકાય.

પાંડવો અજ્ઞાતરૂપે વનવાસમાં રહ્યાં. destiny rules, ગાંડીવધારી અર્જુનને કાબાઓ લૂંટી ગયા. નિયતિ બલવાન છે. માણસ નહીં. દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં ન દેખાતો અજ્ઞાતવાસ છે. મન કરતાં યે મનની ગૂઢતા વધુ ગૂંચવણવાળી છે. હૃદયની ભીતરમાં શું શું સંઘરાયેલું છે. તેનાથી જીવ અજ્ઞાત છે.

અભિનંદન જેવો સૈનિક વીરતા દાખવી પાકિસ્તાની સીમામાં ઘૂસીને સર્જકલ સ્ટ્રાઇક કરી પાછો આવી શક્યો.

ચૂલાને સંઘરૂકવા દેવતા ઉપર રંખ્યા-રાખ નાંખી દેવામાં આવે. ત્યાં સુધી અગ્નિ ધબુરાયેલો રહે, એક બે ફૂંક મારો, રાખ ઉડાડો, ફરી અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે, એમ વ્યક્તિની શક્તિ ઢબુરાયેલી પડી હોય, એને સંજોડવામાં આવે, એ લડાયક બની જાય, સમરાંગણમાં વિજયી બને. પોતાની સાચી ઓળખ - identity આપણે કરી શકતા નથી, આપણું મૂલ્ય આપણે આંકી શકતા નથી. આપણા વ્યક્તિત્વને પરખી ન શકીએ તેથી કેટકેટલી શક્તિ આપણે વ્યર્થ રીતે વેડફી દેતા હોઈએ છીએ.

અમિતાભ બચ્ચનમાં અભિનયશક્તિ ભરી પડી હતી. શરૂઆતમાં સંઘર્ષ વેઠવો પડ્યો, પુરુષાર્થ ખેડવો, સતત પરિશ્રમ કર્યો, એની કળા સંપૂર્ણપણે ખીલી ઊઠી. સુધા ચંદ્રન પગની ખામી છતાં નૃત્યાંગના બની શકી. દિલીપકુમાર, નૂતન, સંજીવકુમારમાં અભિનય શક્તિ હતી. કૌમુદી મુનશીમાં ગાયન શૈલી છૂપાયેલી હતી. બિસ્મીલ્લા ખાનની શરણાઈ વાદન બેમિસાલ. અમુક ક્ષેત્રમાં અલૌકિક સિધ્ધિ મેળવનારમાં

આંતરિક ટેલેન્ટ ધરાવતા જ હતા. તક મળતા, કેળવણી મળતા એ સંસ્કાર ઊગી નીકળશે જ. શિક્ષકનું કર્તવ્ય જ એ છે કે to bring out - જે અંદર છે એને પ્રોત્સાહન આપી બહાર લાવવું.

નરસિંહ મહેતા, મીરાં, કબીર, અખો - કઈ યુનિવર્સિટીમાં ભણવા ગયા હતા કે સ્નાતક થયા હતા? છતાં એમનું તત્ત્વજ્ઞાન, એમની આંતરસૂઝ, એમની અભિવ્યક્તિ, ભક્તિ કેવા બેનમૂન? કયા વનમાં જઈને એમણે સાધના કરી હતી? એમની ભક્તિ, એમની વાણી બધું જ એમનું આગવું વ્યક્તિત્વ હતું. મીરાં રાજમહેલની, નરસૈયો ચુસ્ત નાગરી ન્યાતનો. અખો સોની, કબીર વણકર - કેટકેટલી પ્રતિકૂળતાઓ વચ્ચે પણ એમનું આંતરવ્યક્તિત્વ મૂરઝાયું નહીં પણ સોળે કળાએ ખીલ્યું.

કોયલને શીખવવું નથી પડ્યું કે ટહૂકો કેમ કરાય, કે મોરને કોઈએ શીખવ્યું નથી કે કળા કેમ કરાય. એ સઘળી કળા એમની પોતાની આગવી ખાસિયત છે. હૃદયની ભીતરમાં કંઈક એવું છે કે જે કળાતું નથી. દેખાતું નથી.

ઘણી સ્ત્રીઓમાં પુરુષો કરતાં પણ વધુ ક્ષમતા છે, આવડત છે, સજ્જતા છે, પણ એમને અનુકૂળતા મળી નથી. વિકાસની તક મળી નથી, કહો કે એને રૂંધી દેવામાં આવી છે. આજે મોટી મોટી કંપનીઓમાં સ્ત્રીઓ સી.ઈ.ઓ. તરીકે ફરજ બજાવે છે.

નાસામાં સ્ત્રીઓ કામ કરે છે. રાજકારણમાં પ્રભુત્વ ધરાવે છે, જેમની શક્તિ અત્યાર સુધી ફક્ત ચૂલાચોકા કરવામાં સમાઈ ગઈ હતી.

કેટલાય કવિઓ કે લેખકોને પેટ ભરવા નામું લખવું પડે છે, હિસાબોના ચોપડા ચિતરવા પડે છે. રાજનેતાઓને છાપા વેચવા કે ચાની કીટલી ફેરવવા જેવા કામ કરવા પડ્યા હતા. પરંતુ જેનામાં ક્ષમતા છે, ટેલેન્ટ છે, એ ગમે તે રીતે પ્રકટ થયા વિના રહેતી નથી. જેમ પહાડ ફાડીને લીલોતરી ફૂટી નીકળે છે તેમ.

પોતાનામાં પેશન છે, પણ પેટ ભરવા પ્રોફેશન પર ધ્યાન રાખવું જ પડે. જેનામાં અપાર શક્તિ હોય, પ્રતિભા હોય, પ્રવીણતા હોય,

તેજ બુદ્ધિ હોય તેની કળા ઝળક્યા વિના રહેતી નથી. ભલેને એના માર્ગમાં કોઈ રોડાં નાંખે, વિઘ્ન નાંખે. ગમે તેટલી અડચણો આવે પાણી પથ્થર તોડીને પણ પોતાનો રસ્તો ખોળી કાઢે, વહેણને અટકવા ન જ દે.

ક્યારેક નિરાશા સાંપડે કે મારામાં આટઆટલી આવડત છે, મારા નસીબ આડેનું પાંદડું કેમ ખસતું નથી. મને ચાન્સ મળે તો હું બતાવી દઉં. ખરેખર તક આપણને શોધતી શોધતી આવવાની નથી. તક અત્ર, તત્ર વેરાયેલી પડી જ છે આપણી આસપાસ. જરૂર છે તકને યોગ્ય સમયે યોગ્ય રીતે ઝડપી લઈ યથાયોગ્ય લાભ લઈ લેવાની.

આજે આથમી ગયેલો ચંદ્ર આવતી કાલે ફરી આકાશમાં ચમકવાનો જ છે. શ્રદ્ધા રાખવાની.

ગુરુ

‘અજ્ઞાન તિમિરાંધસ્ય જ્ઞાનાંજનશલાક્યા
યશ્ચ મિલીન્તમ્ યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ’

ગુરુ વિના જ્ઞાન નહીં, ‘ગુરુ ગોવિંદ દોનોં ખડે કાકે લાગુ પાય, બલિહારી ગુરુ ગોવિંદ દિયો બતાય.’

સંસ્કૃત એ દેવભાષા, એમાં જ્ઞાનનો ભંડાર ભર્યો છે. અનેક સંતો-ઋષિમુનિઓના જ્ઞાનનો નિયોડ છે. પણ પ્રાકૃત માણસ સંસ્કૃત ભાષા સમજી શકે નહીં. ભણી શકે નહીં. આપણી માતૃભાષા ગુજરાતી. માતાના ધાવણ સમી. નરસિંહ મહેતા, પ્રેમાનંદ, નર્મદથી શરૂ થઈ ગોવર્ધનરાય ત્રિપાઠી, કનૈયાલાલ મુનશી જેવા મૂર્ધન્ય સાહિત્યકારોએ ગુજરાતી ભાષાને સમૃદ્ધ કરી. ઝવેરચંદ મેઘાણી, હરકીસન મહેતા, રમેશ પારેખ જેવા કવિ લેખકોએ ભાષા ને બળવત્તર, બળુકી બનાવી.

સમાજની સમૃદ્ધિનું માપ નીકળે તેની સંસ્કારિતાથી, નહીં કે ધનકુબેરથી. વિદ્યા હોય તો વિવેક આવે. સત્ત્વ શુદ્ધિ વધે. લંકામાં સોનું હતું પણ વિવેક ન હતો તેથી તેનો નાશ થયો.

આપણે સૌ ભારતીઓ મા શારદા, સરસ્વતીના પૂજકો. શિક્ષણનું મહત્ત્વ. પહેલેથી જ સ્વીકાર્યું હતું. જગત અંધારામાં હતું ત્યારે આપણે ત્યાં ગુરુકુળ પ્રથા હતી, જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ જેવા રાજવી સાથે સુદામા જેવા ગરીબ પણ શિક્ષણ મેળવતા. ગુરુપૂર્ણિમા ઉજવીએ. ગુરુવંદન કરીએ. તક્ષશિલા, નાલંદા જેવી વિદ્યાપીઠો આપણે ત્યાં હતી તેનું ગૌરવ છે. પુસ્તકો ન હતા ત્યારે ગુરુ મૌખિક રીતે જ્ઞાન આપતા, તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાતું.

સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે.

વિદ્યા એવું ધન છે અલૌકિક કે -

ન ચોર હાર્યમ્ ન ચ રાજા હાર્યમ્

વિદ્યાધન સર્વધન પ્રધાનમ્

શિક્ષણની વ્યાખ્યા - to bring out best out of student. માણસની અસ્મિતા ઉજાગર થાય એનું નામ શિક્ષણ. શિક્ષણ એટલે ફક્ત અક્ષરજ્ઞાન નહીં ભણતર સાથે જીવનનું ગણતર. ઘડતર થાય. બાળકની સૌથી મહાન શાળા છે એનો પરિવાર. જ્યાં તેનામાં સંસ્કાર સીંચન થાય.

કપોળ જ્ઞાતિમાં પહેલેથી જ સાક્ષરતાનું મહત્ત્વ સમજાયું છે. ગામેગામ શાળાઓ, હોસ્ટેલોમાં મફત શિક્ષણ અપાય છે, એ માટે કપોળ શ્રેષ્ઠીઓએ ઉદારતાપૂર્વક દાન આપ્યું છે. જેનો લાભ લઈ અનેક વિદ્યાર્થીઓ ગ્રેજ્યુએટ થયા, દેશવિદેશમાં સ્થાયી થયા. કપોળ કોમ વેપારી કોમ છે. બી.એ., બી.કોમ. થયા, દીકરાઓ બાપદાદાનાં ધંધામાં - ચાલુ ધંધે બેસી ગયા પણ દુનિયા આજે જેટ ગતિએ પ્રગતિ સાધી રહી છે. સામાન્ય ગ્રેજ્યુએટનો કોઈ ક્લાસ નથી. બધા જ વિષયમાં માસ્ટર થવું પડે. એમ.બી.બી.એસ. થવાતી ન ચાલે. એમ.ડી., એમ.એસ. થવું પડે. સ્ત્રી શિક્ષણનું પ્રમાણ વધ્યું છે. દીકરીઓ માસ્ટર્સ થઈ જીવનના હરેક ક્ષેત્રમાં અગ્રેસર થઈ રહી છે. મોટું પેકેજ મળે છે પગારનું. છોકરાઓ પાછા રહી ગયા છે. પ્રત્યેક કામકાજમાં એ મહાપ્રશ્ન મૂંઝવે છે. બે પાંચ લાખ કમાતી છોકરી પચીસ, પચાસ હજારના પગારદાર છોકરાને પસંદ ન જ કરે. જ્ઞાતિમાં યોગ્ય મૂરતિયો ન મળે, પછી પરપ્રાંતીય, પરજાતીય સંબંધો જોડવા પડે.

અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓની બોલબાલા વધી. અમેરિકા-પરદેશ જવું હોય તો ઇંગ્લીશ જરૂરી છે. પરંતુ માતૃભાષાને વિસરી ન જવાય. શિક્ષણ પ્રથા બદલાતી ચાલી છે. ગુરુ-શિષ્યના સંબંધોને બદલે સર-સ્ટુડન્ટ થઈ ગયા છે. ટ્યુશન ક્લાસ, શિક્ષણનું વ્યાપારીકરણ થઈ ગયું છે. ફક્ત અર્થલક્ષી શિક્ષણ સમાજને તારવાને બદલે ડૂબાડશે. કોણ સમજાવે નવી પેઢીને - શિક્ષણનું સાચું મૂલ્ય ? લાચારીથી જોયા કરવાનું બસ !

સંબંધ

અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર, આંખોમાં જ્ઞાનનું અંજન આંજનાર શ્રી ગુરુજીને વંદન.

ગુરુ વિના જ્ઞાન નહીં. બિન ગુરુ જ્ઞાન કહાં સે પાઉં ?

કપાળમાં કંકુનો ચાંદલો કરી, ચમચી દહીંથી શુકન કરી સવા રૂપિયો માએ હાથમાં મૂક્યો. પિતા શાળાના દરવાજા સુધી મૂકવા આવ્યા. મા સરસ્વતીની પ્રાર્થના કરી, વિદ્યાના શ્રી ગણેશ મંડાયા. ભક્તિભાવ પૂર્વક ગુરુજીને વંદન કર્યા. ગુરુજીએ હાથ પકડી પાટી પેનમાં એકડો ઘૂંટાવ્યો, મોતીના દાણા જેવા સુંદર મરોડદાર અક્ષર શિખવ્યા. અભ્યાસની સાથે સાથે શિસ્તના પાઠ ભણાવ્યા. ગણિત પાકું કરાવ્યું, પલાખા ગોખાવીને જીવનનું ઘડતર, ચણતર ને ગણતર શીખ્યા. શાળામાં જે સંસ્કારો સીંચાયા તે જીવનભરનું ભાથું બની રહ્યું.

મેં બી.એ.બી.એડ. સુધી અભ્યાસ કર્યો. જે શાળામાં શિક્ષણ લીધું એ જ શાળામાં શિક્ષિકા બની. ગુરુજીનો આદર્શ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યો. વિદ્યાર્થીઓને સુંદર મરોડદાર અક્ષરો શીખવ્યા. શિસ્ત શિખવી. ટ્યુશનો નથી કર્યા. રજામાં વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપ્યું. આજે મારા વિદ્યાર્થીઓ મન આદરથી વંદન કરે છે. ભારતમાં ગુરુજીનો-શિક્ષણનો મહિમા ગવાયો છે. ગુરુકુળોમાં ગરીબ સુદામા અને કૃષ્ણને ભેદભાવ વિના સમાન ભાવે શિક્ષણ અપાતું, પુત્રવત્ ગણીને. તક્ષશિલા, નાલંદા જેવી જ્ઞાનની વિદ્યાપીઠ હતી. શિષ્ય ગુરુથી સવાયો બને એમાં ગૌરવ ગણાતું. દ્રોણાચાર્ય રાજ્યગુરુ હતા. ભીલ એકલવ્યને વિદ્યાર્થી તરીકે ન સ્વીકાર્યો, છતાં એકલવ્યે એમને ગુરુપદે સ્થાપી, જાતે વિદ્યામાં પારંગત થયો. દ્રોણાચાર્યે ગુરુદક્ષિણામાં અંગૂઠો માંગ્યો. અચકાયા વિના જમણા હાથનો અંગૂઠો કાપી આપ્યો.

દેવોના ગુરુ બૃહસ્પતિ, દાનવોના ગુરુ શુકાચાર્ય. શુકાચાર્ય પાસે સંજીવની વિદ્યા હતી. દેવ દાનવો, દુશ્મન હતા છતાં દેવપુત્ર કચને

શુક્રાર્ય સંજીવની વિદ્યા શીખવી.

સંસ્કૃત ભાષા દેવોની ભાષા ગણાય. એ ભાષાઓમાં માધુર્ય છે, લાઘવ છે, ગાગરમાં સાગર સમાય એટલા સુભાષિતો છે. સંસ્કૃત વિદ્વાનોની ભાષા બની રહી. પ્રાક-ત માણસો સમજી ન શકે. મુસલમાનો આવ્યા. શિક્ષણનો મહિમા વિસરાયો, અંગ્રેજો આવ્યા. માતૃભાષા ગુજરાતી વિસરાવા લાગી. અંગ્રેજોનું પ્રભુત્વ વધ્યું. ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકા જવા લાગ્યા. શિક્ષણ સંસ્કારલક્ષી બનવાને બદલે વ્યવસ્થાલક્ષી બન્યું. શિક્ષકો ગુરુજી મટી સર - માસ્તર બન્યા.

અમે અંગ્રેજી સાતમાં સુધી (મેટ્રીક) રૂા. ૭ની ફીમાં ભણ્યા. આજે પ્રી કેજ, કેજ, પ્રાયમરી સ્કૂલોમાં હજારોમાં, લાખોમાં ફી લેવાય છે. શિક્ષણ મોંઘું બન્યું છે. બુદ્ધિનો વિકાસ થાય હૃદયનો, લાગણીઓનો વિકાસ રુંધાઈ ગયો. શિક્ષણનો મહિમા હતો.

સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે.

વિદ્યાનાં નરસ્ય રૂપમધિકં.

વિદ્યા વિહિન પશુ.

વિદ્યાની દેવી સરસ્વતી. મા સરસ્વતીને વંદન કરાય.

સા મામ્ પાતુ સરસ્વતી, ભગવતી, નિઃશેષ જાડ્યામહા.

મા સરસ્વતીનો વેપાર ન કરાય. વિદ્યા ક્યારે વેચાય નહીં.

ગુરુજીનો મહિમા અપરંપાર

ગુરુ ગોવિંદ દોનોં ખડે, કાકે લાગું પાય,

બલિહારી ગુરુ આપકી ગોવિંદ દિવ્યો બતાય.

કુરુક્ષેત્રના રણમેદાનમાં ગીતારૂપી જ્ઞાન પીરસનાર શ્રી કૃષ્ણ જગદ ગુરુ ગણાય. તેથી શ્રી કૃષ્ણં વંદે જગદ ગુરુમ્
ગુરુ સાક્ષાત પરબ્રહ્મ, તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ

કિલબિલ

સ્વર્ગમાંથી જાણે જોડી રચાઈને આવી હતી સૌમિલ અને સુજાતાની. જાણે ઇશ્વરે એમને એકબીજા માટે જ ઘડ્યા હતા. બંને ભણવામાં તેજસ્વી. બાપ વિનાના સૌમિલને, સુનીલને એની મા કસ્તુરબેને ઉછેર્યા. દીકરાના ઉછેરમાં કોઈ કસર ન છોડી. જાતે શિક્ષિકા તરીકે નોકરી કરી, ટ્યુશનો કર્યા. સૌમિલ ને સુજાતા ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયા. સુજાતાને લઈને સૌમિલ ઘરે આવ્યો, બંને પગે લાગ્યા. માના આશીર્વાદ મળ્યા. પસંદગીના લગ્ન થયા. કસ્તુરબેન હવે રીટાયર થયા છે. દીકરો વહુ બંને કમાય છે. ખૂબ ખુશ છે કસ્તુરબેન. આવી કંચન જેવી વહુ મળી, ભણેલી અને સંસ્કારી, બંને જણા મા મા કરતા થાકતા નથી.

કસ્તુરબેનને હવે એક જ અરમાન છે, દીકરાના દીકરાને રમાડવાના. પાંચ વર્ષ થઈ ગયા છતાં સુજાતાનો ખોળો ભરાયો નથી. લીંધું ને ગૂંધું મારું આંગણું, પગલીનો પાડનાર ઘોને રમ્માદે. કસ્તુરબેને કંઈ કેટલીયે બધા માનતા રાખી પણ કોઈ ન ફળી. આ એક સિવાય બાકી કોઈ વાતે ખોટ નથી. કસ્તુરબેન હજુ કડેઘડે છે, વહુ ના પાડે તો યે રસોઈ તથા ઘરકામ છોડતા નથી. વહુ કમાવા જાય છે. સાંજ પડે બંને થાકીને ઘરે આવે.

નાનો દીકરો સુનીલ સૌમિલ પછી પરણ્યો, તો યે એને ત્યાં બ બે દીકરા રમે છે. કસ્તુરબેને સૌમિલને સમજાવ્યું કે સુનીલને બે દીકરા છે, એમાંથી એકને દત્તક લઈ લો. ઘર ગાજતું થઈ જશે. સુજાતાની ઇચ્છા દિયરના દીકરાને દત્તક લેવાની નથી. દેરાણી સરલા નામે સરલા છે પણ સ્વભાવે સરળ નથી.

એક દિવસ સવારે સુનીલનો ફોન આવ્યો, મા ખુશખબર છે. સરલા પ્રેગનન્ટ છે. આ વખતે દીકરી જન્મે તો સારું. ફરી કસ્તુરબેને ચલાવ્યું,

સૌમિલ તમે લોકો આવનારા બાળકને દત્તક લઈ લો. દીકરી કે દીકરો જે જન્મે તેને. તમે કહો તો હું પૂછી લઉં. કસ્તુરબેને સુનીલને વાત કરી. સુનીલ કહે, સરલાને પૂછી જણાવીશ. પંદર દિવસ સુધી કોઈ જવાબ ન આવ્યો. માના કહેવાથી સૌમિલે સુનીલને ફોન કરી પૂછ્યું, શો નિર્ણય કર્યો. સુનીલ કહે સરલાની ઇચ્છા નથી. તમે પરામાં રહો છો, અમે પ્રોપર મુંબઈમાં. સંતાનો વચ્ચે બહુ ફેરફાર આવી જાય, કલ્ચર, રહેણીકરણીમાં - તમે બંને નોકરી કરો, બાળક ક્યાંથી સચવાય. મારા સંતાનો ઇંગ્લીશ મીડીયમમાં ભણે. એટલો બધો ખર્ચો તમને નહીં પરવડે. વળી મોટા થાય એટલે મારા સંતાનોને અમેરિકા મોકલી દેવાનો છું. એના મામાને ત્યાં રહી ભણશે.

સૌમિલ-સુજાતા નિરાશ થઈ ગયા. કસ્તુરબેન પણ નર્વસ થઈ ગયા. હવે કોઈ કંઈ બોલતું નથી. ક્યારેક ક્યારેક વાત નીકળે. તો સુજાતા કહે કે અનાથાશ્રમમાંથી બાળક દત્તક લઈ આવીએ. કોઈ સગાવહાલાનું નહીં. આપણી રીતે આપણે બાળકને ઉછેરી શકીએ. કસ્તુરબેનને એમ કે ઘરની મિલકત ઘરમાં જ રહે. ખાનદાનનું લોહી તો ખરું. અજાણ્યું બાળક કેવું હોય - શી ખબર!

બીજા બે ત્રણ વર્ષ નીકળી ગયા, જોતજોતામાં સૌમિલની કંપની તરફથી સ્ટાફના બંગલાની સ્કીમ આવી હતી. તેમાં સૌમિલ હપ્તા ભર્યા કરતો હતો. હવે મકાન તૈયાર થઈ ગયું. વાસ્તુ રાખ્યું. વાસ્તુ નિમિત્તે સુનીલ અને સરલા બે દિવસ રહેવા આવ્યા. ભાઈએ આવો સરસ બંગલો બંધાવ્યો - કેટલી રકમ લાગી હશે? સુનીલ સરલા વાત કરતા હતા તે વાત સૌમિલે સાંભળી. સુનીલ કહે, ભાઈ પાસે સારો દલ્લો થયો લાગે છે. બાળક આપ્યું હોત તો સારું થાત. સરલા કહે, બાળક આપવાની શી જરૂર? એમના પછી મિલકત તો આપણને જ મળશે ને! આપણા બાળકોને મૂકી બહારનાને થોડા મિલકત આપશે? વળી પોળનું જૂનું ઘર બાના નામે છે, એ પણ છેલ્લે તો આપણું જ થશે ને!

સૌમિલને સમજાઈ ગયું, એક ભાઈ તરીકે સુનીલને કશો ભોગ

આપવો નથી. એની નજર તો અમારી મિલકત પર છે. માને એક દિવસ પણ રાખી નથી પણ માની મિલકત પર બંનેનો ડોળો છે. વ્યથાથી એનું મન ભરાઈ આવ્યું.

બીજા રવિવારે સૌમિલ અને સુજાતા અનાથાશ્રમમાં જઈ એક હૃષ્ટપુષ્ટ દીકરો ને એક સુંદર દીકરી બે સંતાનોને દત્તક લઈ આવ્યા. બંનેના નામકરણની વિધિ ધામધૂમપૂર્વક કરી. હવે સૌમિલનું આંગણું સૂનું નથી. ઘર ગાજી ઊઠ્યું છે, ભાઈ-બહેનની કિલકારીથી. કસ્તુરબેન હીંચકે બેઠાં બેઠાં રાજી થયા કરે છે. હાશ-મારા દીકરાનું ઘર કલબલતું થયું.

